

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ОРЛЕНКО АРТЕМ ІГОРОВИЧ

УДК 351.95(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ / А. ОРЛЕНКО

Науковий керівник:
БАКАЯНОВА Нана Мезенівна,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2023

АНОТАЦІЯ

Орленко А. І. Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

Сучасна система судоустрою є результатом багатьох судово-правових реформ, що обумовлювалися пошуком її оптимальної моделі, необхідністю забезпечити якість правосуддя та доступ до нього. Питання щодо потреби в адміністративних судах породжувало чисельні наукові дискусії, а ставлення до адміністративної юстиції мало вкрай протилежний характер: від заперечення доцільності її існування у радянський період історії України до визнання її необхідності після здобуття Україною незалежності.

Запровадження адміністративних судів обґрунтоване завданням судової влади з забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин. Належне виконання цього завдання обумовлює визначення базових, фундаментальних, ключових та взаємопов'язаних ідей – концептуальних засад, на яких ґрунтується діяльність органів судової влади, що здійснюють правосуддя в адміністративних спорах, та які впливають на всі аспекти їх організації та функціонування.

Концептуальні засади в якості фундаменту стратегії розвитку адміністративної юстиції набувають особливого значення у сучасний період, коли відбувається розвиток права, зміна системи цінностей, відпадають старі підходи та з'являються нові пріоритети. Поява нових викликів для системи правосуддя пов'язана зі стрімким впровадженням новітніх технологій, діджиталізацією, у тому числі адміністративних судів:

з розвитком електронного правосуддя концептуальні засади їх діяльності вимагають свого осмислення.

Базові ідеї діяльності адміністративних судів потребують вивчення й в контексті умов воєнного стану. У найскладніший період для незалежної України адміністративні суди продовжують здійснювати правосуддя у сфері публічно-правових відносин, стикаючись із специфічними проблемами воєнних умов.

Набуття Україною статусу країни кандидата в члени Європейського Союзу висуває на передній план нові питання та пріоритети в забезпеченні ефективного правосуддя, що актуалізує дослідження концептуальних положень, які покликані забезпечити розвиток адміністративної юстиції і правової системи у цілому, у відповідності до європейських реалій.

Метою дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків, теоретичних положень та практичних рекомендацій стосовно удосконалення концептуальних засад діяльності адміністративних судів в Україні.

У результаті дослідження запропоновано визначення поняття «концептуальні засади діяльності адміністративних судів» як базисних ідей, які складають систему цілей та принципів, що формують основу правового забезпечення діяльності адміністративних судів. Впливаючи на всі аспекти функціонування адміністративних судів та діяльність суддів адміністративних судів, концептуальні засади створюють необхідний баланс зазначеного впливу та визначають закономірності розвитку адміністративних судів.

Характерними рисами концептуальних засад діяльності адміністративних судів визначено те, що вони: 1) за своїм змістом є ширшими аніж принципи та засади, що стосуються діяльності судів й визначені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та в жодному разі не мають ототожнюватися; 2) містяться не лише

у правових актах, але й в наукових розробках щодо діяльності адміністративних судів; 3) є динамічним явищем та змінюються з урахуванням викликів сучасного життя.

На підставі аналізу наукових поглядів та правових актів щодо діяльності адміністративних судів запропоновано перелік концептуальних засад діяльності цих судів. Серед них виокремлено: 1) людиноцентризм (засада базується на таких принципах та ідеях як: верховенство права, доступність правосуддя, територіальність, право на апеляційне та касаційне оскарження, гласність та відкритість судового процесу тощо); 2) ефективність здійснення правосуддя (ґрунтується на таких ідеях як: інстанційність та спеціалізація у побудові системи судоустрою, незалежність суддів, розумність строків розгляду справи, обов'язковість судового рішення тощо); 3) відповідальність суддів та суду (базується на ідеї особливого порядку притягнення суддів до відповідальності, принципах, якими керується дисциплінарний орган, відповідальний за притягнення суддів до відповідальності, та таких загальних ідеях як відповідальність перед народом України, захист Вітчизни тощо); 4) законність (ця засада є єдиною, яка не охоплює інші принципи та ідеї та має визнаватися як така).

У результаті дослідження історії становлення та розвитку адміністративних судів в Україні запропоновано два підходи до її періодизації. В рамках першого підходу, з урахуванням моделі системи судоустрою, виокремлено два періоди: 1) з 2002 р. по 2016 р. – функціонування чотирирівневої системи адміністративних судів; 2) з 2016 р. по сьогодні – функціонування трирівневої системи адміністративних судів.

В рамках другого підходу до періодизації, за критерієм запровадження заходів реформування та удосконалення діяльності судової влади, запропоновано такі періоди:

1) з 1991 р. по 2002 р. – усвідомлення необхідності формування самостійної та незалежної судової гілки влади після здобуття Україною незалежності та формування передумов для становлення адміністративної юстиції (прийняття Концепції судово-правової реформи 1992 р., якою передбачено поступове запровадження адміністративної юстиції; проголошення права на судовий захист; визначення засад функціонування судової влади та принципів здійснення правосуддя у Конституції України; створення умов забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень);

2) з 2002 р. по 2005 р. – напрацювання правової бази для функціонування адміністративних судів (прийняття Закону України «Про судоустрій» 2002 р., видання Указу Президента України «Про утворення Вищого адміністративного суду України» 2002 р. та т.і., об'єднання проєктів Адміністративного процесуального кодексу в один консолідований проєкт зі зміною назви на Кодекс адміністративного судочинства України);

3) з 2005 р. по 2014 р. – запуск діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів (обумовлюється прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України), подальше удосконалення їх організації та діяльності (пов'язано, до прикладу, з виданням Указу Президентом України «Про внесення змін до мережі адміністративних судів України» 2014 р.), напрацювання судової практики;

4) з 2014 р. по 2018 р. – новий вектор сприйняття судової влади у контексті ідеалів Революції Гідності та його відображення у концепції адміністративної юстиції (знаходить прояв у прийнятті Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» 2015 р., внесенні змін до Конституції України щодо правосуддя, прийнятті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р.; початок функціонування трирівневої

системи судоустрою, старт роботи Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у 2017 р., укрупнення адміністративних апеляційних судів на підставі Указу Президента «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» у 2017 р., запровадження у тому самому році інституту зразкових справ в адміністративному судочинстві);

5) з 2018 р. по 2023 р. – прогрес у доступі громадян до правосуддя, цифровізація та діджиталізація діяльності адміністративних судів (запровадження електронного судочинства у діяльності адміністративної юстиції, спрощеного та дистанційного правосуддя, що обумовлюється загальною тенденцією розвитку цифрових технологій і віртуального простору та викликами, пов'язаними з поширенням пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) у 2019 р. та запровадженням воєнного стану на території держави 24.02.2022 р. через повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну).

Національні правові акти, що визначають організацію та діяльність адміністративних судів, поділено на три блоки: 1) процесуальний (Кодекс адміністративного судочинства України); 2) організаційний (Закон України «Про державний бюджет України», Указ Президента України «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29.12.2017 р.); 3) змішаний (Закони України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір»).

У результаті дослідження міжнародних документів, що визначають діяльність адміністративних судів, встановлено: 1) приведення національних актів у відповідність до міжнародних документів обумовлюється сучасними процесами євроінтеграції нашої держави; 2) імплементація європейських стандартів та ідей до національного

законодавства сприятиме підвищенню рівня здійснення правосуддя; 3) запозичення міжнародних норм та ідей обмежується історично обумовленими особливостями національної правової системи, які не вступають у суперечність із міжнародними стандартами.

Встановлено, що діяльність адміністративного суду залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів – чинників та рушійних сил, що обумовлюють його функціонування. До зовнішніх факторів можна віднести: 1) політичні фактори, які відображують рівень усвідомлення керівництвом держави необхідності створення необхідних умов для функціонування незалежного, безстороннього та об'єктивного суду; 2) економічні фактори, які впливають на фінансову спроможність держави забезпечувати фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності судів; 3) форс-мажорні обставини, до прикладу, стихійні лиха, війни, пандемії (з одного боку, такі події проявляють існуючі проблеми в діяльності судів, але з іншого – є поштовхом для реформування та вдосконалення їх організації та функціонування). Внутрішніми факторами є прийняття рішень, які стосуються діяльності суду, Вищою радою правосуддя, Радою суддів України, Державною судовою адміністрацією України, зборами суду, головою суду (заступниками голови суду).

Обґрунтовано, що діяльність адміністративного суду – це система дій та способів дій суддів та працівників адміністративного суду, що забезпечують реалізацію завдань судової влади з розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Обґрунтовано, що організаційне забезпечення судів – сукупність взаємопов'язаних заходів, які здійснюються уповноваженими на те суб'єктами і спрямовані на належне функціонування судів за рахунок їх забезпечення необхідними ресурсами.

Запропоновано визначення поняття «фінансування судів» як визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів, апаратів судів та суддів задля створення необхідних умов їх діяльності (організаційних, матеріально-технічних тощо) з метою здійснення судами правосуддя.

У свою чергу «фінансування адміністративних судів» – визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів адміністративної юрисдикції всіх рівнів задля справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин.

Запропоновано перелік ознак правового статусу судді: 1) правова визначеність; 2) комплексність дії та взаємозв'язок елементів статусу, які забезпечують виконання суддею функції зі здійснення правосуддя; 3) невіддільність статусу від особи; 4) єдність статусу для всіх суддів; 5) особливий порядок набуття та позбавлення статусу; 6) його гарантування та захист з боку держави.

Окреслено напрямки впливу статусу судді на особу судді, а саме: 1) виховний напрямок (полягає у тому, що правовий статус сприяє формуванню та підтриманню поваги до таких ключових ідей та цінностей як верховенства права, законність, об'єктивність, неупередженість, рівність осіб перед законом і судом та т.і.); 2) превентивний напрямок (закріплення видів дисциплінарних правопорушень та відповідальності за них має сприяти як загальній, так і спеціальній превенції вчинення дисциплінарних проступків); 3) орієнтаційний напрямок (чинне законодавство не може врегулювати усі спірні ситуації, що можуть виникнути під час здійснення суддею правосуддя або поза його межами; проте усвідомлення особою свого спеціального статусу може виступати орієнтиром під час обрання моделі поведінки у двозначній ситуації задля підтримання авторитету правосуддя); 4) мотивувальний напрямок (набуття статусу судді має спонукати особу до

підтримання авторитету правосуддя, довіри населення до суду та судової гілки влади, поглиблення власних знань та навичок за власним бажанням, а не через те, що це є правом та обов'язком судді відповідно до чинного законодавства).

У результаті дослідження міжнародного досвіду організації та діяльності адміністративних судів, встановлено, що попри подібний у загальному сенсі характер організації та діяльності цих судів в країнах Європи та Україні, наявні й певні відмінні риси: 1) кількість адміністративних судових ланок; 2) вимоги до суддів адміністративних судів; 3) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду; 4) порядок набуття статусу судді; 5) порядок звільнення судді з посади та виходу у відставку.

Дослідження зарубіжного досвіду свідчить про те, що адміністративні суди в Європі функціонують в рамках двох моделей: 1) інстанційно відокремленої, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо); 2) інстанційно змішаної, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів на рівні першої та другої інстанцій та інтегрованість третьої інстанції у діяльність вищого органу судової влади (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо).

Виокремлено підходи до реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні: 1) реформування усієї системи судоустрою України, яке впливає на діяльність адміністративних судів та стан адміністративного судочинства; 2) реформування виключно адміністративних судів та адміністративного судочинства. У межах першого підходу запропоновано: розширення джерел для фінансування судів, подальша діджиталізація судочинства (розширення переліку месенджерів для надсилання судових повісток, запровадження Єдиного реєстру суддів України), зміна вимог до кандидатів на посаду судді. До

другого підходу можна віднести: зменшення розміру судового збору, забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві.

Запропоновано проєкт Положення про порядок ведення Єдиного реєстру суддів України з наступною структурою:

Розділ 1. Загальні положення (мають містити визначення загальних понять, до прикладу, «Єдиний реєстр суддів України», «оператор реєстру», «адміністратор реєстру» тощо);

Розділ 2. Порядок внесення відомостей до Реєстру та змін у ньому.

Розділ 3. Відомості, що вносяться до Реєстру.

Розділ 4. Відповідальність за несвоєчасне внесення, умисне спотворення або внесення неправдивих відомостей до Реєстру.

Розділ 5. Прикінцеві положення.

Вважаємо, що потреба у цьому реєстрі обумовлюється тим, що він:

- 1) буде містити достовірну, актуальну та офіційну інформацію, яка у впорядкованому вигляді знаходитиметься на одному Інтернет-ресурсі;
- 2) спростить пошук інформації щодо суддів та їх помічників, що сприятиме наближенню суддів та судів до населення, забезпеченню прозорості у діяльності суддів та підвищенню рівня довіри до судової гілки влади;
- 3) надасть поштовх опрацювання можливості створення Єдиного реєстру прокурорів.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України та законодавства України про судоустрій та статус суддів.

Ключові слова: суд, правова система, судова система, людиноцентризм, розвиток права, адміністративні суди, адміністративна юстиція, судоустрій, адміністративне судочинство, правосуддя, суддя, статус судді, судова влада, суди у воєнний час

ABSTRACT

Orlenko A. I. Conceptual foundations of the activity of administrative courts in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 "Law". National University "Odesa Law Academy", Odesa, 2023.

The modern judicial system is the result of many judicial and legal reforms, which were determined by the search for its optimal model, the need to ensure the quality of justice and access to it. The question of the need for administrative courts gave rise to numerous scientific discussions, and the attitude to administrative justice had an extremely opposite nature: from denying the expediency of its existence in the Soviet period of Ukraine's history to recognizing its necessity after Ukraine gained independence.

The introduction of administrative courts is justified by the task of the judiciary to ensure a fair, impartial and timely resolution of disputes in the field of public-legal relations. The proper performance of this task presupposes the definition of basic, fundamental, key and interrelated ideas – conceptual foundations on which the activities of judicial authorities, which administer justice in administrative disputes, and which affect all aspects of their organization and functioning are based.

Conceptual bases as the foundation of the strategy for the development of administrative justice acquire special importance in the modern period, when the law develops, the system of values is changing, old approaches are disappearing and new priorities are emerging. The emergence of new challenges for the justice system is associated with the rapid introduction of the latest technologies, digitization, including administrative courts: with the development of electronic justice, the conceptual foundations of their activity require their understanding.

The basic ideas of the activity of administrative courts need to be studied also in the context of martial law conditions. In the most difficult period for

independent Ukraine, administrative courts continue to administer justice in the field of public-legal relations, facing the specific problems of wartime conditions.

Ukraine's acquisition of the status of a candidate country for membership of the European Union brings to the fore new issues and priorities in ensuring effective justice, which actualizes the study of conceptual provisions designed to ensure the development of administrative justice the legal system as a whole in accordance with European realities.

The purpose of the research is the formulation of scientifically based conclusions, theoretical provisions and practical recommendations regarding the improvement of the conceptual foundations of the activity of administrative courts in Ukraine.

As a result of the study, the definition of the concept of "conceptual foundations of the activity of administrative courts" is proposed as the basic ideas that make up the system of goals and principles that form the basis of legal support for the activity of administrative courts. Influencing all aspects of the functioning of administrative courts and the activities of administrative court judges, conceptual principles create the necessary balance of the said influence and determine the patterns of development of administrative courts.

The characteristic features of the conceptual foundations of the activity of administrative courts are that they: 1) are broader in their content than the bases and principles relating to the activity of courts and defined by the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" and in no case should be identified; 2) are contained not only in legal acts, but also in scientific views on the activity of administrative courts; 3) are a dynamic phenomenon and change taking into account the challenges of modern life.

Based on the analysis of scientific views and legal acts regarding the activity of administrative courts, a list of conceptual foundations of the activity of these courts is proposed. The following are mentioned among them: 1) human-centeredness (the foundation is based on such principles and ideas as: the rule of

law, access to justice, territoriality, the right to appeal and cassation appeal, publicity and openness of the judicial process, etc.); 2) effectiveness of the administration of justice (based on such ideas as: institutionalization and specialization in the construction of the judicial system, independence of judges, reasonableness of the terms of consideration of the case, bindingness of the court decision, etc.); 3) responsibility of judges and the court (is based on the idea of a special procedure for bringing judges to justice, the principles governing the disciplinary body responsible for bringing judges to justice, and such general ideas as responsibility to the people of Ukraine, protection of the Motherland, etc.); 4) legality (this principle is the only one that does not cover other principles and ideas and should be recognized as such).

As a result of the study of the history of the formation and development of administrative courts in Ukraine, two approaches to its periodization are proposed. Within the framework of the first approach, taking into account the model of the judicial system, two periods are distinguished: 1) from 2002 to 2016 – the functioning of the four-level system of administrative courts; 2) from 2016 to the present – the functioning of the three-level system of administrative courts.

As part of the second approach to periodization, according to the criterion of introducing measures to reform and improve the activity of the judiciary, the following periods are proposed:

1) from 1991 to 2002 – awareness of the need for the formation of a solo and independent judicial branch of power after Ukraine gained independence and the formation of prerequisites for the establishment of administrative justice (the adoption of the Concept of Judicial Reform in 1992, which provides for the gradual introduction of administrative justice; the proclamation the right to judicial protection; determination of the principles of the functioning of the judiciary and the principles of the administration of justice in the Constitution of Ukraine; creation of conditions for ensuring the protection of the rights, freedoms

and interests of individuals, the rights and interests of legal entities in the field of public-legal relations from violations by subjects of authority);

2) from 2002 to 2005 – development of the legal framework for the functioning of administrative courts (the adoption of the Law of Ukraine "On the Judiciary" of 2002, the issuance of the Decree of the President of Ukraine "On the Formation of the Higher Administrative Court of Ukraine" of 2002, etc., combining drafts of the Administrative Procedure Code into one consolidated draft with a name change to the Code of Administrative Procedure of Ukraine);

3) from 2005 to 2014 – launch of district and appellate administrative courts (is determined by the adoption of the Code of Administrative Justice of Ukraine), further improvement of their organization and activities (related, for example, to the issuance of the Decree by the President of Ukraine "On Amendments to the Network of Administrative Courts of Ukraine" in 2014), development of judicial practice;

4) from 2014 to 2018 – a new vector of the perception of the judiciary in the context of the ideals of the Revolution of Dignity and its reflection in the concept of the administrative justice system (manifested in the adoption of the Law of Ukraine "On Ensuring the Right to a Fair Trial" of 2015, amendments to the Constitution of Ukraine regarding justice, adoption of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" of 2016; the beginning of the functioning of the three-tier judicial system, the start of the work of the Cassation Administrative Court as part of the Supreme Court in 2017, the consolidation of administrative appeal courts based on the Presidential Decree "On the liquidation of appeal administrative courts and the formation of appeal administrative courts in appeal districts" in 2017, introduction in the same year of the institute of exemplary cases in administrative proceedings);

5) from 2018 to 2023 – progress in citizens' access to justice, digitalization and digitization of the activities of administrative courts (introduction of electronic justice in the activity of administrative justice, simplified and remote

justice, which is caused by the general trend of the development of digital technologies and virtual space, challenges related to the spread of the coronavirus disease pandemic (COVID-19) in 2019 and the introduction of martial law on the territory of the state on February 24, 2022 due to the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine).

National legal acts that determine the organization and activity of administrative courts are divided into three blocks: 1) procedural (Code of administrative proceedings of Ukraine); 2) organizational (Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine", Decree of the President of Ukraine "On the liquidation of appellate administrative courts and the formation of appellate administrative courts in appellate districts" dated December 29, 2017); 3) mixed (Laws of Ukraine "On the Judicial System and the Status of Judges", "On the Court Fee").

As a result of the study of international documents that determine the activity of administrative courts, it was established: 1) bringing national acts into compliance with international documents is conditioned by the modern processes of European integration of our country; 2) implementation of European standards and ideas into national legislation will contribute to increasing the level of administration of justice; 3) the borrowing of international norms and ideas is limited to historically determined features of the national legal system, which do not conflict with international standards.

It was established that the activity of the administrative court depends on external and internal factors – factors and driving forces that determine its functioning. External factors include: 1) political factors, which reflect the level of awareness of the state leadership of the need to create the necessary conditions for the functioning of an independent, impartial and objective court; 2) economic factors that affect the state's financial ability to provide financial and logistical support for court activities; 3) force majeure circumstances, for example, natural disasters, wars, pandemics (on the one hand, such events manifest existing

problems in the activity of courts, but on the other hand, they are an impetus for reforming and improving their organization and functioning). Internal factors are decision-making related to court activities by the High Council of Justice, the Council of Judges of Ukraine, the State Judicial Administration of Ukraine, meeting of judges, the head of the court (deputies of the head of the court).

It is well-founded that the activity of the administrative court is a system of actions and methods of actions of judges and employees of the administrative court, which ensure the implementation of the tasks of the judiciary in the consideration and resolution of disputes in the field of public-legal relations with the aim of effective protection of the rights, freedoms and interests of individuals, the rights and interests of legal entities from violations by subjects of authority.

It is noted that the organizational support of courts is a set of interrelated measures, which are carried out by authorized entities and are aimed at the proper functioning of courts by providing them with the necessary resources.

It is proposed to define the concept of "court financing" as a special procedure defined by law for the provision of money from the State Budget of Ukraine for the needs of courts, court apparatuses and judges in order to create the necessary conditions for their activity (organizational, material and technical, etc.) in order to administer justice by the courts.

In turn, "financing of administrative courts" is a special procedure defined by law for financial support from the State Budget of Ukraine for the needs of courts of administrative jurisdiction at all levels for the fair, impartial and timely resolution of disputes in the field of public legal relations.

A list of signs of the legal status of a judge is proposed: 1) legal certainty; 2) the complexity of the action and the interrelationship of the elements of the status, which ensure the judge's performance of the function of administering justice; 3) inseparability of status from person; 4) unity of status for all judges; 5) a special procedure for acquiring and withdrawing status; 6) its guarantee and protection by the state.

The directions of influence of the judge's status on the person of the judge are outlined, namely: 1) educational direction (it consists in the fact that the legal status contributes to the formation and maintenance of respect for such key ideas and values as the rule of law, legality, objectivity, impartiality, equality of persons before by law and court, etc.); 2) preventive direction (establishment of types of disciplinary offenses and responsibility for them should contribute to both general and special prevention of committing disciplinary offenses); 3) orientation direction (current legislation cannot regulate all controversial situations that may arise during the administration of justice by a judge or outside its boundaries; however, a person's awareness of his special status can act as a guide when choosing a model of behavior in an ambiguous situation in order to maintain the authority of justice); 4) motivational direction (acquiring the status of a judge should motivate a person to maintain the authority of justice, public trust in the court and the judicial branch of government, deepening his own knowledge and skills at his own will, and not because it is the right and duty of a judge in accordance with current legislation).

As a result of the study of the international experience of the organization and activity of administrative courts, it was found that despite the general nature of the organization and activity of these courts in European countries and Ukraine, there are certain distinctive features: 1) the number of administrative court units; 2) requirements for judges of administrative courts; 4) a list of entities participating in the appointment of judges; 4) the procedure for acquiring the status of a judge; 5) procedure for dismissal of a judge from office and resignation.

The study of foreign experience shows that administrative courts in Europe function within the framework of two models: 1) instance-separated, which involves the activity of specialized administrative courts of the first, second and third instance (France, Germany, Austria, etc.); 2) instanceally mixed, which involves the activity of specialized administrative courts at the level of the first

and second instance and the integration of the third instance into the activity of the highest judicial authority (as, for example, in Ukraine, Poland, etc.).

The approaches to reforming the system of administrative courts and administrative proceedings in Ukraine are singled out: 1) reforming the entire system of the judicial system of Ukraine, which affects the activity of administrative courts and the state of administrative proceedings; 2) reforming exclusively administrative courts and administrative proceedings. Within the framework of the first approach, it is proposed: the expansion of sources for financing courts, further digitization of the judiciary (expansion of the list of messengers for sending court summons, introduction of the Unified Register of Judges of Ukraine), change of requirements for candidates for the position of judge are carried out. The second approach includes: reducing the size of the court fee, ensuring the unity of judicial practice in administrative proceedings.

A draft Regulation on the procedure for maintaining the Unified Register of Judges of Ukraine with the following structure is proposed:

Section 1. General provisions (must contain definitions of general concepts, for example, "Unified Register of Judges of Ukraine", "register operator", "register administrator", etc.);

Section 2. The procedure for entering information into the Register and changes in it.

Section 3. Information entered in the Register.

Section 4. Liability for untimely entry, intentional distortion or entry of false information into the Register.

Section 5. Final Provisions.

We believe that the need for this register is determined by the fact that it: 1) will contain reliable, up-to-date and official information, which is available in an organized form on one Internet resource; 2) will simplify the search for information about judges and their assistants, which will contribute to bringing judges and courts closer to the population, ensuring transparency in the activities

of judges and increasing the level of trust in the judicial branch of government; 3) will provide an impetus for working out the possibility of creating a Unified Register of Prosecutors of Ukraine.

Proposals for improving the Code of Administrative Procedure of Ukraine and the legislation of Ukraine on the judicial system and the status of judges have been formulated.

Key words: court, legal system, judicial system, human-centeredness, development of law, administrative courts, administrative justice, judiciary, justice, administrative justice, judge, status of judge, judicial power, courts in wartime

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Орленко А.І. Адміністративні суди в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 23-31. URL : <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/26/3.pdf>
2. Орленко А. І. Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 16-21. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/2_2023/part_2/3.pdf
3. Орленко А. І. До питання періодизації історії розвитку адміністративних судів в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2. С. 120-124. URL : http://law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2023/21.pdf

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Орленко А. І. Правові засади діяльності адміністративних судів. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 412-415.*
2. Орленко А. І. Юридична особливість апеляційного провадження. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття: Міжнар. наук.-практ. конф. (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) (17 червня 2022 р., м. Одеса). 2022. С. 230-233.*
3. Орленко А. І. Гарантування безпеки як одна з вимог до діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., м. Чернівці) / редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. С. 128-131.*

4. Орленко А. І. Деякі аспекти діджиталізації судів як один з напрямків судової реформи. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського*: зб. мат. круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 47-49.

5. Орленко А. І. Про визначення поняття адміністративного суду в національній правовій доктрині. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: Міжнар. наук. -практ. конф. наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів (19 травня 2023 р., м. Одеса). 2023. С. 157-159

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	14
1.1. Історико-правові передумови становлення та розвитку адміністративних судів в Україні	14
1.2. Стан наукової розробки проблематики діяльності адміністративних судів	37
1.3. Методологічні основи дослідження концептуальних засад діяльності адміністративних судів в Україні	49
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ.....	62
2.1. Правові засади діяльності адміністративних судів в системі судоустрою України.....	62
2.2. Організаційне забезпечення діяльності адміністративних судів.....	84
2.3. Правовий статус суддів адміністративних судів.....	108
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ.....	123
3.1. Порівняльно-правовий аналіз діяльності адміністративних судів в зарубіжних країнах.....	123
3.2. Перспективи реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні	138
ВИСНОВКИ	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	155
ДОДАТКИ	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВККС України – Вища кваліфікаційна комісія суддів України

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ДСА України – Державна судова адміністрація України

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КС України – Конституційний Суд України

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

п. – пункт

ПДВ – податок на додану вартість

РНК – Рада народних комісарів

рр. – роки

ст. – стаття

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасна система судоустрою є результатом багатьох судово-правових реформ, що обумовлювалися пошуком її оптимальної моделі, необхідністю забезпечити якість правосуддя та доступ до нього. Питання щодо потреби в адміністративних судах породжувало чисельні наукові дискусії, а ставлення до адміністративної юстиції мало вкрай протилежний характер: від заперечення доцільності її існування у радянський період історії України до визнання її необхідності після здобуття Україною незалежності.

Запровадження адміністративних судів обґрунтоване завданням судової влади з забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин. Належне виконання цього завдання обумовлює визначення базових, фундаментальних, ключових та взаємопов'язаних ідей – концептуальних засад, на яких ґрунтується діяльність органів судової влади, що здійснюють правосуддя в адміністративних спорах, та які впливають на всі аспекти їх організації та функціонування.

Концептуальні засади в якості фундаменту стратегії розвитку адміністративної юстиції набувають особливого значення у сучасний період, коли відбувається розвиток права, зміна системи цінностей, відпадають старі підходи та з'являються нові пріоритети. Поява нових викликів для системи правосуддя пов'язана зі стрімким впровадженням новітніх технологій, діджиталізацією, у тому числі адміністративних судів: з розвитком електронного правосуддя концептуальні засади їх діяльності вимагають свого осмислення.

Базові ідеї діяльності адміністративних судів потребують вивчення й в контексті умов воєнного стану. У найскладніший період для незалежної України адміністративні суди продовжують здійснювати правосуддя у

сфері публічно-правових відносин, стикаючись із специфічними проблемами воєнних умов.

Набуття Україною статусу країни кандидата в члени Європейського Союзу висуває на передній план нові питання та пріоритети в забезпеченні ефективного правосуддя, що актуалізує дослідження концептуальних положень, які покликані забезпечити розвиток адміністративної юстиції та правової системи у цілому у відповідності до європейських реалій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукової діяльності кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія»: «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016–2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842) та «Шляхи вдосконалення організації та діяльності судової влади, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури» на 2021–2025 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266). Тема затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол №1 від 17 жовтня 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є формулювання науково обґрунтованих висновків, теоретичних положень та практичних рекомендацій стосовно удосконалення концептуальних засад діяльності адміністративних судів в Україні. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі завдання:

окреслити стан наукового опрацювання концептуальних засад діяльності адміністративних судів;

визначити поняття «концептуальні засади діяльності адміністративних судів»;

охарактеризувати зміст та сутність концептуальних засад діяльності адміністративних судів;

здійснити періодизацію становлення та розвитку адміністративних судів в Україні;

охарактеризувати правові засади функціонування адміністративних судів в системі судоустрою України;

висвітлити питання правового статусу суддів адміністративних судів;

проаналізувати організаційне забезпечення діяльності адміністративних судів;

здійснити порівняльно-правовий аналіз функціонування адміністративних судів в європейських країнах;

опрацювати міжнародні стандарти діяльності адміністративної юстиції;

окреслити перспективи реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні;

надати конкретні пропозиції та практичні рекомендації з удосконалення законодавства щодо реалізації концептуальних засад діяльності адміністративних судів.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з діяльністю адміністративних судів, як явище правової дійсності.

Предметом дослідження є концептуальні засади діяльності адміністративних судів в Україні.

Методи дослідження обрано з урахуванням особливостей проблематики теми дисертаційної роботи. За допомоги історичного методу висвітлено становлення та розвиток адміністративних судів на українських

землях та в країнах Європи (п. 1.1, п. 3.1). Системний метод дозволив розглянути правовий статус судді як сукупність взаємопов'язаних елементів, а правові засади діяльності адміністративних судів як сукупність правових документів як національного, так і міжнародного рівня, що регламентують певні аспекти їх організації та діяльності (п. 2.1, п. 2.3). У свою чергу, герменевтичний метод сприяв з'ясуванню змісту правових норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Кодексу адміністративного судочинства України тощо (п. 1.1, розділ 2, п. 3.1). За допомоги соціологічного методу здійснено опитування сорока суддів адміністративних судів різного рівня щодо організаційних та функціональних проблем здійснення правосуддя, а також ста відвідувачів П'ятого апеляційного адміністративного суду щодо організації його роботи та деяких аспектів адміністративного судочинства (Додаток Б).

Використано й інші методи пізнання, що у сукупності забезпечили комплексність, об'єктивність та обґрунтованість проведеного дослідження та достовірність отриманих результатів.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять праці вітчизняних вчених, які вивчали національний та зарубіжний досвід організації та діяльності системи судоустрою у цілому та адміністративних судів зокрема. Серед них В. Авер'янов, Н. Бакаянова, А. Бондаренко, І. Винокурова, О. Джабурія, С. Ківалов, М. Кравченко, І. Кісліцина, І. Марочкін, В. Молдован, Л. Москвич, І. Назаров, А. Неугодніков, О. Овчаренко, Р. Ониско, Ю. Педько, М. Погорецький, В. Пчелін, А. Руденко, О. Свида, О. Світличний, М. Смокович, В. Стефанюк, О. Хотинська-Нор, Є. Чаку, В. Шишкін, І. Шруб та ін.

У дисертаційному дослідженні також використовувалися роботи вчених у сфері загальнотеоретичної юриспруденції, а саме: В. Дудченко, Ю. Оборотова, Н. Крестовської, А. Крижанівського, В. Завальнюка, І. Антошиної, М. Рязанова, Ю. Тищенко, Г. Чувакової, В. Федорова та ін.

Нормативно-правову основу дослідження складають Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, їх проєкти, акти органів суддівського самоврядування як України, так і зарубіжних держав, міжнародні документи, що визначають функціонування адміністративної юстиції, правовий статус судів та вимоги щодо забезпечення їх діяльності.

Емпіричну базу дослідження, яка забезпечує достовірність викладених у дисертації наукових висновків і пропозицій, складають: офіційні звіти адміністративних судів всіх рівнів, Державної судової адміністрації України, Вищої ради правосуддя; судова практика; матеріали преси та інтернет-ресурси; статистичні матеріали; результати соціологічних опитувань.

Наукова новизна здобутих результатів:

уперше:

визначено поняття «концептуальні засади діяльності адміністративних судів» як базисні ідеї, які складають систему цілей та принципів, що формують основу правового забезпечення діяльності адміністративних судів;

запропоновано до концептуальних засад діяльності адміністративних судів відносити: людиноцентризм, ефективність здійснення правосуддя, відповідальність суддів та суду, законність;

обґрунтовано, що, впливаючи на всі аспекти функціонування адміністративних судів та діяльність суддів адміністративних судів, концептуальні засади діяльності адміністративних судів створюють необхідний баланс зазначеного впливу та визначають закономірності розвитку адміністративних судів;

визначено поняття «діяльність адміністративного суду» - система дій та способів дій суддів та працівників адміністративного суду, що забезпечують реалізацію завдань судової влади з розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту

прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень;

запропоновано авторське визначення поняття «адміністративний суд», під яким розуміється орган судової влади, який відповідно до норм матеріального та процесуального права здійснює правосуддя шляхом розгляду і вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень;

сформульовано поняття «фінансування судів» як визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів, апаратів судів та суддів задля створення необхідних умов їх діяльності (організаційних, матеріально-технічних тощо) з метою здійснення судами правосуддя;

запропоновано поняття «фінансування адміністративних судів» як визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів адміністративної юрисдикції всіх рівнів задля справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин;

визначено поняття «судовий округ» - територія, на яку поширюється юрисдикція конкретного суду, що визначається законом з метою реального наближення судів до населення та забезпечення доступу до правосуддя;

обґрунтовано наявність двох моделей, в рамках яких функціонують адміністративні суди: 1) інстанційно відокремленої, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо); 2) інстанційно змішаної, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів на рівні першої та другої інстанцій та інтегрованість третьої інстанції у діяльність вищого органу судової влади (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо);

виокремлено напрямки впливу статусу судді на особистість судді (виховний, превентивний, орієнтаційний, мотивувальний);

встановлено відмінні риси діяльності адміністративної юстиції в країнах Європи та Україні: 1) кількість адміністративних судових ланок; 2) вимоги до суддів адміністративних судів; 3) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду; 4) порядок набуття статусу судді; 5) порядок звільнення судді з посади та виходу у відставку;

запропоновано проект Положення про порядок ведення Єдиного реєстру суддів України;

удосконалено:

класифікацію правових засад діяльності адміністративних судів (процесуальний блок; організаційний блок; змішаний блоку);

поняття «організаційне забезпечення судів» – сукупність взаємопов'язаних заходів, які здійснюються уповноваженими на те суб'єктами і спрямовані на належне функціонування судів за рахунок їх забезпечення необхідними ресурсами;

положення щодо періодизації розвитку адміністративних судів у період з набуття Україною незалежності по сьогоднішній день: за критерієм моделі судоустрою: 1) з 2002 р. по 2016 р. – функціонування чотирирівневої системи адміністративних судів та 2) з 2016 р. по сьогоднішній день – функціонування трирівневої системи адміністративних судів; за критерієм запровадження заходів реформування та удосконалення діяльності судової влади: 1) з 1991 р. по 2002 р. – усвідомлення необхідності формування самостійної та незалежної судової гілки влади після здобуття Україною незалежності та формування передумов для становлення адміністративної юстиції; 2) з 2002 р. по 2005 р. – напрацювання правової бази для функціонування адміністративних судів; 3) з 2005 р. по 2014 р. – запуск діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів, подальше удосконалення їх організації та діяльності, напрацювання судової

практики; 4) з 2014 р. по 2018 р. – новий вектор сприйняття судової влади у контексті ідеалів Революції Гідності та його відображення у концепції адміністративної юстиції; 5) з 2018 р. по 2023 р. – прогрес у доступі громадян до правосуддя, цифровізація та діджиталізація діяльності адміністративних судів;

перелік ознак правового статусу судді: 1) правова визначеність; 2) комплексність дії та взаємозв'язок елементів статусу, які забезпечують виконання суддею функції зі здійснення правосуддя; 3) невіддільність статусу від особи; 4) єдність статусу для всіх суддів; 5) особливий порядок набуття та позбавлення статусу; 6) його гарантування та захист з боку держави;

коло повноважень Великої Палати Верховного Суду;

набули подальшого розвитку:

положення про зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність судді;

положення щодо структури статусу судді;

обґрунтування необхідності приведення національного законодавства про судоустрій та статус суддів у відповідність до міжнародних стандартів;

підходи до реформування адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні;

запропоновано внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Практичне значення здобутих результатів полягає в актуальності роботи, що конкретизується у сформульованих теоретичних висновках і практичних рекомендаціях, які можуть бути використаними:

– у науково-дослідницькій сфері – для удосконалення та подальшого розвитку загальнотеоретичних досліджень проблем діяльності адміністративних судів, у тому числі правового статусу їх суддів;

- у правотворчій діяльності – для удосконалення чинних і видання нових нормативно-правових та інших актів;
- у правозастосовній діяльності – шляхом застосування практичних висновків та рекомендацій на практиці у діяльності адміністративних судів;
- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи України», «Сучасна концепція реформування судоустрою, судочинства та суміжних інститутів», «Професійна етика та юридична відповідальність правника» та інших навчальних дисциплін правової спрямованості, зокрема для підготовки лекцій і навчально-методичних матеріалів.

Апробація результатів дисертації. Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі положення оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (15 травня 2020 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (17 червня 2022 р., м. Одеса), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (21 жовтня 2022 р., м. Чернівці), круглому столі «Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського» (17 лютого 2023 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (19 травня 2023 р., м. Одеса).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у 8 наукових публікаціях, 3 з них опубліковано у вітчизняних наукових

фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 4 – у тезах доповідей на науково-практичних конференціях, 1 – тези доповіді на круглому столі.

Структура дисертації. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (286 найменувань на 32 сторінках) та п'яти додатків (на 14 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 200 сторінок, з яких основного тексту 154 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

1.1. Історико-правові передумови становлення та розвитку адміністративних судів в Україні

Комплексне дослідження становлення та розвитку адміністративних судів потребує приділення уваги історії зародження та розвитку адміністративної юстиції, адже ці поняття співвідносяться як частина та ціле. Вважається, що генеза адміністративної юстиції на українських землях сягає коріннями у XVI – XVII ст., коли Чолобитний наказ, який функціонував в системі органів державного управління, приймав чолобитні (скарги, позови приватних осіб) на рішення посадових осіб (дяків, піддячих, воєвод та т.і.), піддавав суду тих, на кого подавалися чолобитні, та контролював діяльність інших урядових установ [1, с. 94].

Як важливу подію у становленні адміністративної юстиції також варто розглядати доповнення Главою 21 «Про благочинство, або поліцію» (складалася з тридцять дев'яти статей) Наказу депутатам Комісії із складання нового Уложения 1768 р. Відзначається, що ця глава з'явилась під впливом праць австрійських і пруських учених [2, с. 20]. Загалом, значущість Наказу для становлення адміністративного права полягає в тому, що він закріпив ідею можливості самообмеження влади. До прикладу, передбачались випадки, коли «влада повинна діяти з урахуванням меж, нею ж положеною».

У 70–90 рр. XIX ст. у губерніях на українських землях, зокрема, у Херсонській, Полтавській, Київській, Чернігівській, Подільській, Волинській тощо, були створені присутствія або присутнісні місця – судово-адміністративні органи, що розглядали скарги громадян на земські, міські

та інші місцеві влади. Як правило, у губернії діяло від десяти до чотирнадцяти присутствій, кожне з яких розглядало скарги по певному колу справ (існували присутствія у селянських справах, щодо військової повинності, земських та міських справах тощо) [3, с. 802].

До складу присутствія входили губернатор, віце-губернатор, «ватажок» дворянства, голова окружного суду, депутати міських чи земських зборів та посадові особи – фахівці у тій галузі, якою займалося присутствіє [4, с. 79]. Присутствія виступали органами адміністративної юстиції нижчого рівня, тоді як функції вищого адміністративного органу належали Сенату. Подібна система органів адміністративної юстиції мала певні недоліки. Так, Є. Чаку звертав увагу на такі:

1) відсутність чіткого поділу компетенції між органами адміністративної юстиції, що призводило до порушень принципу інстанційності під час розгляду справ;

2) відсутність принципів гласності, змагальності, усності в діяльності органів адміністративної юстиції, недостатня розробленість просувальних форм їх діяльності;

3) участь у розгляді справи представників активної адміністрації (ігнорування принципу відповідно до якого не можна бути суддею у власній справі);

4) незадовільний рівень професійної підготовки кадрів органів адміністративної юстиції [3, с. 802].

У свою чергу, Н. Писаренко у якості недоліку вказує на те, що численні присутствія виникали за необхідністю, а їх функціонування не було регулярним та постійним. Щодо Сенату, то авторка звертає увагу на такі проблеми в його діяльності:

1) його функції не відповідали його організації (функціонально Сенат мав бути судом, а організаційно – був архаїчним присутственным місцем);

2) сенатори призначались виконавчою владою з «осіб перших трьох класів», не передбачалось жодних вимог щодо досвіду роботи або освіти;

3) слухання справ відбувалось за участю представника зацікавленого органу управління, якому належало поряд із суддями право вирішального голосу;

4) недостатнє врегулювання процедури розгляду й вирішення спорів;

5) відсутність законодавчого врегулювання розподілу компетенції між присутствіями та Сенатом [5, с. 104-105].

Отже, зважаючи на значну кількість недоліків у роботі вищезазначених органів, можна підтримати висновок, що інститут адміністративної юстиції існував лише формально.

Революція 1905 р. дала поштовх для змін в організації та діяльності Сенату та утворення місцевих адміністративних судів. Як наслідок, у 1917 р. Сенат був реформований та організаційно наблизився до касаційних департаментів. Крім того, передбачалась дія таких засад як: незмінність сенаторів, змагальність, безпосередність та гласність процесу [5, с. 105].

Суттєвим кроком на шляху формування правової бази діяльності адміністративних судів стало створення у 1917 р. Тимчасовим урядом Особливої комісії з складання проєктів основних законів, яка підготувала проєкт закону про адміністративні суди, що було ухвалено у тому ж році. У тому ж році було схвалено Положення про адміністративну юстицію.

Звернемо увагу, що відповідно до Закону про утворення судів з адміністративних справ від 30.05.1917 р., до системи адміністративних судів входили: адміністративний суддя, окружний суд та перший департамент Сенату. До їх компетенції належав розгляд справ за протестами комісарів Тимчасового Уряду на постанови, розпорядження, дії установ і посадових осіб міського, повітового, губерньського і волосного управління, справи за скаргами урядових закладів і посадових осіб на постанови, розпорядження та дії інших державних установ у межах губернії, повіту, волості, міста, а

також справи за скаргами приватних осіб на такого ж роду постанови, розпорядження та дії.

Щодо Сенату, то він розглядав скарги на постанови офіційних органів, неправильне залучення окремих осіб до відбування повинностей, скарги державних службовців на позбавлення їх пенсій тощо. Зауважимо, що громадянин мав право звернутися до Першого департаменту Сенату у випадку, якщо його справа не вирішувалась в присутствії [6, с. 246].

У свою чергу, адміністративні судді розглядали спори між державними органами і органами місцевого самоврядування, а також громадськими організаціями [7, с. 126].

Адміністративний суддя не міг бути переведений для розгляду кримінальних і цивільних справ за виключення наявності згоди на таке переведення (прояв принципу спеціалізації). До кандидатів на посаду адміністративного судді чи члена адміністративного відділення окружного суду висувалися вимоги щодо наявності вищої юридичної освіти та достатнього юридичного досвіду.

Зазначимо, що попре вдалу побудову системи адміністративних судів, яка забезпечувала доступність громадян до здійснення правосуддя, мали місце й певні недоліки, а саме: тривалий розгляд справи, недотримання принципів гласності та змагальності [3, с. 803].

Щодо українських земель, які входили до складу Австрійської та Австро-Угорської імперій, то варто зазначити, що у багатьох країнах Європи, у тому числі й Австрії, система адміністративної юстиції з'явилася у другій половині XIX ст. Так, модель адміністративної юстиції в Австрії базувалась на німецькій теорії адміністративної юстиції, як наслідок, австрійсько-німецька модель передбачала покладання функцій адміністративної юстиції на спеціалізовані адміністративні суди, що були незалежними у своїй діяльності від судів загальної юрисдикції та адміністрацій [8, с. 26].

Частина українських земель певний період часу знаходилась під владою Речі Посполитої, в якій вперше про адміністративну юстицію було написано в Конституції Речі Посполитої Польської 1921 р. Конституція закріплювала контроль за законністю актів органів виконавчої влади Польщі та органів місцевого самоврядування. Закон від 03.08.1922 р. врегулював функціонування Верховного адміністративного трибуналу, який до створення судів територіального рівня мав бути єдиною судовою інстанцією. Пізніше, у 1930 р. Комісією Внесення законодавчих змін при Міністерстві внутрішніх справ було підготовлено проєкт закону про адміністративні суди. Взагалі, спочатку планувалася розробка двох окремих законів: про систему судів та про судочинство в них, проте з метою прискорення роботи від цієї концепції відмовилися [10, с. 286]. Запропонований проєкт передбачав створення шести адміністративних трибуналів територіального рівня. У свою чергу, Верховний адміністративний трибунал мав виконувати роль апеляційної інстанції в адміністративних справах. Хоча проєкт закону не було прийнято, він представляє безумовний інтерес у контексті вивчення напрямків розвитку адміністративної юстиції у ті часи.

У 1932 р. на засіданні Ради Міністрів Польщі було ухвалено остаточний проєкт Закону «Про Найвищий адміністративний трибунал». Законопроєкт було передано Президентові Речі Посполитої 27.10.1932 р. та у тому ж році Президент видав розпорядження про Вищий адміністративний трибунал, який мав започаткувати систему адміністративних судів (наперед відзначимо, що система територіальних судів так і не була створена). До юрисдикції Вищого адміністративного трибуналу належало розгляд справ щодо законності індивідуальних адміністративних актів виконавчих органів держави та органів місцевого самоврядування, за винятком окремих категорій справ, передбачених на законодавчому рівні (до прикладу, справи

проти дипломатичних та консульських установ, у сфері оборони держави тощо) [10, с. 138].

Окремої уваги заслуговують заходи з запровадження адміністративної юстиції у контексті українського державотворення часів Центральної Ради.

У 1917 р. на розгляд Центральної Ради було внесено законопроект про утворення тимчасового Генерального Суду. Конституція Української Народної Республіки 1918 р. визнала цей суд вищим судовим органом.

Зазначимо, що Конституція УНР у ст. 26 передбачала, що «всякого роду справи місцеві впорядковують виборні Ради і Управи громад, волостей і земель. Їм належить єдина безпосередня місцева влада: міністри УНР тільки контролюють і координують їх діяльність, безпосередньо і через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народної Республіки». У свою чергу, ст. 62 закріплювала, що «судова власть в рамках цивільного, карного і адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами» [11].

У 1918 р. створено Державний Сенат – найвищу державну інстанцію у судових і адміністративних справах. Державний Сенат складався з Адміністративного, Цивільного та Карного Генеральних Судів. До складу Адміністративного Генерального Суду входив голова та дев'ятнадцять сенаторів. Цей суд розглядав справи, які належали до Першого, Другого, а також надалі, до видання особливого про це закону, Третього і Четвертого Департаментів Російського Правительствующого Сенату і «Общого Присутствия по отчуждению недвижимных имуществ для государственной или общественной пользы» [12].

Крім того, у губерніях передбачалось існування судових палат. Найнижчою ланкою судової системи були мирові суди й судді мирових судів.

У 1918 р. затверджено Закон про відновлення діяльності Генерального суду (з часом назва суду була змінена на «Найвищий суд»). Суд складався з усіх членів Найвищих касаційного й адміністративного судів та їх президій, діяв на всій території УНР та розглядав і вирішував, дотримуючись судової форми, питання про законність розпоряджень адміністративних органів і органів самоврядування [3, с. 804].

Досліджуючи становлення та розвиток адміністративних судів, не можна не згадати прийняття у 1927 р. Адміністративного кодексу, який мав забезпечити запровадження революційної законності в адміністративній площині та систематизувати правила, які регулювали діяльність адміністративних органів та інших органів влади [13]. Можна погодитися з В. Ревою, що «цей кодекс лише умовно був спробою запровадження адміністративної юстиції, адже у ньому не передбачалося судового оскарження, за винятком скарг на неправильне провадження опису, оцінки майна, призначеного на продаж у разі несплати необхідних платежів, а також неправильний розподіл отриманих від продажу майна сум» [14, с. 156].

Зауважимо, що Розділ XV Кодексу було присвячено порядку оскарження чинності місцевих адміністративних органів (ст. 520-528). Так, ст. 521 передбачала, що скарги на чинності місцевих адміністративних органів можуть подати заінтересовані установи, організації та особи до вищого адміністративного органу або до того самого органу, що його вчинки оскаржується. Крім того, скаргу могли подати також установи, організації та особи, якщо їх інтереси безпосередньо не було порушено.

Скарги від приватних осіб могли бути подані як у письмовій формі, так і усній. У випадку, якщо скарга подавалась за неналежною адресою, то органи, які отримали скаргу, мали її надіслати до належних установ та повідомити скажника про те, куди скаргу було надіслано. До скарги додавались документи, які її обґрунтовували [13].

Подальший розвиток правосуддя в адміністративних спорах пов'язаний з прийняттям Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р. та Закону СРСР «Про порядок оскарження в суді неправомірних дій органів державного управління та посадових осіб, що обмежують права громадян» у 1989 р., яким було доповнено ЦПК УРСР главою 31-а.

Громадянин, його представник, а також на прохання громадянина – належним чином уповноважений представник громадської організації, трудового колективу, мали право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважали, що неправомірними діями органу управління чи посадової особи порушені права громадянина. Скарга мала подаватися до суду після оскарження дій органу державного управління або посадової особи в порядку підпорядкованості до вищестоящего органу або посадової особи, які мали розглянути скаргу та повідомити громадянина у місячний строк про результат такого розгляду.

Скарга розглядалася судом у десятиденний строк за участю громадянина, який подав скаргу, та керівника органу державного управління чи посадової особи, дії яких оскаржуються, чи його представників за правилами цивільного судочинства. Зазначимо, що найбільш поширені на той час акти, які приймалися органами влади й управління колегіально, судовому оскарженню не підлягали. Крім того, не передбачалось оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень і дій посадових осіб щодо яких нормативно був передбачений інший порядок оскарження (у тому числі відомчий) [15, с. 46].

Ключовою подією у розвитку та зміцнення нашої держави та, як наслідок, становлення адміністративних судів є прийняття Акту проголошення незалежності України від 24.08.1991 р., яким Україна визнавалась незалежною та самостійною державою [16], а, отже, мала сформувати власні судові органи, у тому числі у сфері адміністративної юстиції.

Зазначимо, що Концепція судово-правової реформи від 28.04.1992 р. передбачала створення адміністративного судочинства, метою якого було розгляд спорів між громадянином і органами державного управління. На рівні району передбачалось існування адміністративних суддів, які організаційно входили до складу районних (міських) чи міжрайонних судів. В обласних судах мали бути створені судові колегії в адміністративних справах як суди першої та апеляційної інстанції. У Верховному Суді України мала діяти колегія в адміністративних справах як суд апеляційної та касаційної інстанції. Крім того, в ході судової реформи суди в адміністративних справах мали виділитися в окрему систему [17].

Закон України «Про статус суддів» від 15.12.1992 р. вважається початковим етапом у реалізації ідеї створення системи адміністративних судів, який визначив основні принципи, ідеї, завдання та спрямованість цієї судової системи.

Ключовою подією у створенні правової бази для становлення та розвитку адміністративних судів є прийняття у 1996 р. Конституції України, яка у ст. 55 закріпила право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [18]. Як зазначає А. Бондаренко: «До цього року вирішення проблеми адміністративних судів гальмувалося через несприйняття судовою системою та іншими державними структурами цього виду правосуддя. Закріплення на конституційному рівні принципу спеціалізації судів перевело проблему адміністративних судів з теоретичної площини у практичну». Крім того, все більше зміцнювалась думка, що без запровадження адміністративної юстиції в Україні захист прав і свобод громадян є недосконалим і далеким від демократичних стандартів [19, с. 120].

Важливим орієнтиром для подальших законодавчих змін стало підписання Президентом України Указу «Про заходи щодо впровадження

Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 р., яким основні положення Концепції були покладені в основу здійснення реформування системи державного управління [20]. Так, Концепцією визнавалося нагальне значення створення правової бази для повноцінного запровадження в Україні адміністративної юстиції та передбачалось поетапне формування Вищого адміністративного суду України, апеляційних та місцевих адміністративних судів, в яких процедура розгляду справ мала бути врегульована окремим Адміністративно-процесуальним кодексом України [21].

Законом України «Про судоустрій України» від 2002 р. у Прикінцевих та перехідних положеннях передбачалось, що: «до утворення системи адміністративних судів відповідно до цього Закону розгляд справ, віднесених до підсудності адміністративних місцевих судів, здійснюють місцеві загальні суди, а справ, що належать до підсудності адміністративних апеляційних судів та Вищого адміністративного суду України, відповідні загальні апеляційні суди та Касаційний суд України, в порядку, встановленому процесуальним законом, шляхом запровадження спеціалізації суддів з розгляду справ адміністративної юрисдикції, в тому числі утворення судових колегій у справах зазначеної юрисдикції, до введення в дію процесуального закону, що регулює порядок розгляду справ даної юрисдикції відповідно до цього Закону» [22]. Крім того, передбачалось, що судова палата в адміністративних справах Верховного Суду України формуватиметься в межах його штатної чисельності після утворення Вищого адміністративного суду України [22].

Указом Президента України від 01.10.2002 р. було утворено Апеляційний, Касаційний та Вищий адміністративний суди України з місцезнаходженням їх у м. Києві та зобов'язано Кабінет Міністрів України разом з Київською міською державною адміністрацією до 01.12.2002 р. забезпечити ці суди відповідними службовими приміщеннями [23].

Зауважимо, що у проєкті Державного бюджету України на 2003 р. необхідно було передбачити кошти на утримання Вищого адміністративного суду України в сумі 34,4 млн грн [24].

Указом Президента України від 07.11.2002 р. було визначено кількість суддів Вищого адміністративного суду України – 65 осіб [25]. У свою чергу, Кабінет Міністрів України розпорядженням від 11.10.2002 р. визначив граничну чисельність працівників апарату Вищого адміністративного суду України у кількості 399 осіб [26]. Кабінет Міністрів України також зобов'язав Міністерство фінансів передбачати в проєкті Державного бюджету України починаючи з 2003 р. бюджетні призначення з урахуванням встановленої граничної чисельності працівників апарату Вищого адміністративного суду України.

Можна зустріти точку зору, що основними причинами утворення адміністративних судів та запровадження адміністративного судочинства в Україні були: 1) необхідність посилення гарантій захисту прав людини від свавілля з боку влади; 2) відсутність ефективної процедури судового вирішення адміністративних справ, яка б враховувала специфіку публічно-правових відносин; 3) недостатній авторитет загальних судів, які, поряд зі справами, що випливають із публічно-правових відносин, розглядають справи приватно-правового та кримінально-правового характеру; 4) прив'язаність територіальної юрисдикції судів до адміністративно-територіального устрою України, що посилює можливості впливу чиновницького апарату на суддів; 5) невелика кількість суддів – фахівців у галузі адміністративної юрисдикції; 6) зростання кількості адміністративних спорів у загальній кількості судових справ [27, с. 20].

У свою чергу В. Стефанюк, обґрунтовував запровадження адміністративного судочинства в Україні тим, що:

1) у демократичній, правовій державі воно є механізмом судового захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб у разі їх

порушення рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніми посадовими чи службовими особами (ч. 2 ст. 55 Конституції України);

2) ст. 126, 127 Конституції України передбачено створення спеціалізованих адміністративних судів;

3) Закон України «Про звернення громадян» та деякі глави Цивільного процесуального кодексу України, що регулюють окреме провадження у сфері судового захисту прав і свобод громадян, є недостатніми для належного вирішення цього завдання, а також містять норми, які впливають з адміністративно-правових відносин і регламентують вирішення спорів публічно-правового характеру.

Погоджуємося з точкою зору автора, що «судочинство щодо публічно-правових відносин має порівняно з цивільним процесом певні особливості, які потребують окремого правового регулювання та зумовлюють потребу в нових організаційно-правових формах» [28, с. 280].

У зв'язку з цим вважаємо за доцільно приділити деку увагу історії створення Кодексу адміністративного судочинства України.

Так, початок його підготовки було визначено розпорядженням Прем'єр-міністра України «Про склад керівників робочих груп із питань підготовки проектів кодексів України» від 17.06.1994 р. Робочу групу з підготовки Адміністративно-процесуального кодексу очолив Перший заступник Голови Верховного Суду України В. Стефанюк. У підготовці проекту цього документу брали участь такі видатні науковці та вчені як В. Авер'янов, В. Андрейцев, Ю. Битяк, Р. Калюжний, В. Колпаков, В. Копейчиков та інші [29, с. 43].

Альтернативний проект кодексу було розроблено народними депутатами України (І. Коліушко та іншими). Згодом, проекти були об'єднані в один консолідований проект Адміністративно-процесуального кодексу, який 01.07.2004 р. було прийнято Верховною Радою України у

другому читанні (із зміною назви проєкту на Кодекс адміністративного судочинства України).

Остаточний підготовлений проєкт закону було внесено на розгляд Верховної Ради України і прийнято в третьому читанні 06.07.2005 р. «За» прийняття кодексу проголосували 305 депутатів із 398 зареєстрованих у залі.

Позитивним є той факт, що при його розробленні враховувалися не лише положення Основного Закону України щодо судового захисту прав людини та громадянина у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами щодо створення спеціалізованих судів, але й досвід діяльності адміністративних судів у зарубіжних країнах (до прикладу, Німеччини, Франції, Іспанії тощо), пропозиції та зауваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади України, окремих науковців та т.і. Проєкт також пройшов правову експертизу в місії ОБСЄ в Україні в рамках проєкту «Створення модельних адміністративних судів» та Київському регіональному центрі Академії правових наук України. Крім того, він був опублікований у додатках до Вісника Верховного Суду України № 5 2001 р., до газети «Юридичний вісник» та виданий Харківським видавництвом «Консум» у 2002 р. [27, с. 280].

Наразі відповідно до чинного КАС України, до юрисдикції адміністративних судів віднесено:

«спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;

спори адміністратора за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки

капіталу та організовані товарні ринки», із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності;

спори між суб'єктами владних повноважень з приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, у тому числі делегованих повноважень;

спори, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів;

спори щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму;

спори фізичних чи юридичних осіб із розпорядником публічної інформації щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності у частині доступу до публічної інформації;

спори щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [30] тощо.

Додаткову увагу цим та іншим положенням КАС України буде приділено у п. 2.1 роботи.

Отже, спеціалізовані адміністративні суди вперше було створено в Україні після набрання чинності Кодексу адміністративного судочинства України. До цього часу адміністративні справи вирішувалися районними (міськими, міськрайонними) судами, в порядку провадження у справах, що виникали з адміністративних правовідносин, відповідно до Цивільного процесуального кодексу України від 18.07.1963 р. [31].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 р. визначив чотириланкову систему адміністративних судів: місцевий адміністративний суд, апеляційний адміністративний суд, Вищий адміністративний суд України та адміністративна палата у складі Верховного Суду України [32]. Подібна система судів зберігалась до прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р.

За чинним Законом України «Про судоустрій та статус суддів» від 02.06.2016 р. передбачено, що місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а апеляційними судами з розгляду адміністративних справ є апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах. Крім того, у складі Верховного Суду діє Касаційний адміністративний суд [33].

У 2017 р. зміни в системі адміністративних судів продовжились. Так, Президент України своїм Указом № 455/2017 від 29.12.2017 р. постановив: «Ліквідувати: 1) Вінницький апеляційний адміністративний суд; 2) Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд; 3) Донецький апеляційний адміністративний суд; 4) Житомирський апеляційний адміністративний суд; 5) Київський апеляційний адміністративний суд; 6) Львівський апеляційний адміністративний суд; 7) Одеський апеляційний адміністративний суд; 8) Севастопольський апеляційний адміністративний суд; 9) Харківський апеляційний адміністративний суд».

У той саме час, замість них в апеляційних округах було створено:

1) Перший апеляційний адміністративний суд (включає Донецьку та Луганську області, місцезнаходження – міста Донецьк та Краматорськ Донецької області);

2) Другий апеляційний адміністративний суд (включає Полтавську, Сумську та Харківську області, місцезнаходження – місто Харків);

3) Третій апеляційний адміністративний суд (включає Дніпропетровську, Запорізьку та Кіровоградську області, місцезнаходження – місто Дніпро);

4) Четвертий апеляційний адміністративний суд (включає Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, місцезнаходження – місто Севастополь);

5) П'ятий апеляційний адміністративний суд (включає Миколаївську, Одеську та Херсонську області, місцезнаходження – місто Одеса);

6) Шостий апеляційний адміністративний суд (включає Київську, Черкаську, Чернігівську області та місто Київ, місцезнаходження – місто Київ);

7) Сьомий апеляційний адміністративний суд (включає Вінницьку, Житомирську, Хмельницьку та Чернівецьку області, місцезнаходження – місто Вінниця);

8) Восьмий апеляційний адміністративний суд (включає Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську та Тернопільську області, місцезнаходження – місто Львів) [34].

Досліджуючи територіальну організацію адміністративних судів, не можна оминати той факт, що через воєнні дії значна кількість судів опинилась на окупованій агресором території. Задля забезпечення безперервної роботи судів та гарантування особам права на судовий захист Верховною Радою України 03.03.2022 р. було внесено зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо зміни підсудності судів. Рішення про зміну підсудності ухвалюється Вищою радою правосуддя за поданням Голови Верховного Суду, а у разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя своїх повноважень – за розпорядженням Голови Верховного Суду.

Наприклад, підсудність справ Херсонського окружного адміністративного суду було змінено на Одеський окружний адміністративний суд (розпорядження № 11/0/9-22 від 18.03.2022 р.), Севастопольського апеляційного адміністративного суду на П'ятий апеляційний адміністративний суд, Окружного адміністративного суду Автономної Республіки Крим та Окружного адміністративного суду м. Севастополя на Одеський окружний адміністративний суд (розпорядження № 36/0/9-22 від 05.07.2022 р.) [35].

Досліджуючи питання діяльності місцевих адміністративних судів, необхідно звернути увагу на той факт, що 13.12.2022 р. Верховна Рада

України ухвалила Закон України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» [36]. Метою закону визнавалась «необхідність забезпечення доступності правосуддя, права громадян на розгляд їх справ незалежним і безстороннім судом та підвищення рівня довіри до судової гілки влади» [37]. Натомість, на думку О. Свиди, справжньою причиною ухвалення цього закону була необхідність переведення суддів до інших судів. Крім того, вчений зауважує, що хоча у законі буда передбачена ліквідація одного суду та створення замість нього іншого, але по суті відбулося перейменування суду, оскільки утворився аналогічний орган із таким самим правовим статусом, такою самою внутрішньою побудовою, аналогічним штатним розписом та такими самими функціями. У своїх дослідженнях науковець посилається на Постанову Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі 910/7966/21 від 27.07.2022 р., в якій вказується, що «правова природа договору не залежить від його назви, а визначається з огляду на зміст» (п. 6.10.). Отже, аналогічний підхід має застосовуватися і у випадку з'ясування сутності Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» [38, с. 596].

В аспекті вказаної проблематики цікавим для висвітлення буде досвід Німеччини, США та Англії. Так, відповідно до параграфу 114 німецького Положення про адміністративні суди від 21.01.1960 р., розглядаючи питання щодо застосування адміністративним органом дискреційних повноважень, суд має право перевірити лише тільки той факт, чи відповідають рішення, дії чи бездіяльність адміністративного органу межам власного розсуду, які передбачені законом, або меті того чи іншого повноваження діяти на власний розсуд. Тільки виходячи з цього адміністративний суд може визнати рішення, дію чи бездіяльність

адміністративного органу протиправними. Подібні положення містяться й в законодавстві США, де суд за клопотанням сторони може перевірити, чи не допущено адміністрацією зловживання правом на розсуд. У свою чергу, в Англії суди у таких випадках можуть дійти висновку, що адміністрація «взяла до уваги недоречні міркування», «добивалася досягнення не тих цілей», «діяла зі злим наміром», і констатувати на цій підставі перевищення адміністрацією меж повноважень [38, с. 596].

Оминаючи детальне висвітлення причин ліквідації Окружного адміністративного суду міста Києва, вважаємо за необхідне шляхом наукового методу прогнозування окреслити можливі наслідки такої події для системи судоустрою. Так, передбачено, що Окружний адміністративний суд міста Києва невідкладно, протягом десяти робочих днів, передає судові справи, які перебувають у його володінні, до Київського окружного адміністративного суду. Втім, в юридичній літературі висловлювались сумніви щодо ефективності зазначеного законодавчого підходу. Зокрема, зазначалось, що до Окружного адміністративного суду Києва, в якому працюють лише 23 судді, перейде майже 60 тисяч судових справ. Пропускна спроможність канцелярії Київського окружного адміністративного суду (якщо вони будуть займатися тільки цим питанням) становить близько 100–200 справ на день. Отже, здійснивши підрахунки, можна припустити, що за місяць такої діяльності канцелярія опрацює лише 3-4 тисячі справ, що означає, що передача усього об'єму справ розтягнеться на роки [39].

На нашу думку, такий розвиток подій є можливим, враховуючи й досвід передачі судових справ від Верховного Суду України та трьох спеціалізованих судів до Верховного Суду.

Отже, рішення щодо ліквідації Окружного адміністративного суду міста Києва як спосіб вирішення проблем судової влади та прагнення притягнути суддів зазначеного суду до відповідальності залишає підстави для дискусій в юридичній науці та практиці. При цьому самостійними

ускладнювальними факторами слід визнати умови воєнного стану та наявність проблем кадрового та матеріально-технічного забезпечення у системі судоустрою.

Підсумовуючи огляд історії становлення та розвитку адміністративних судів на українських землях, вважаємо за доцільне перейти до висвітлення підходів її періодизації, що допомагає структурувати та систематизувати історичний матеріал, сприяє його кращому вивченню та осмисленню. Періодизація також дозволяє виокремити ключові риси, що відрізняють досліджуєми предмет на різних етапах його розвитку та становлення.

Перш за все зазначимо, що поняття «періодизація» походить від грецького слова «περίοδος» та означає «обхід», «колооберт», «певний проміжок часу». В тлумачних словниках та енциклопедіях цей термін визначається як «раціональний спосіб впорядкування масиву емпіричної та теоретичної інформації за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання й розуміння змінних станів об'єктів навколишнього світу» [40, с. 152]; «поділ на періоди» [41]; «поділ процесів розвитку на основні періоди, що якісно відрізняються один від одного» [42].

У якості критеріїв періодизації може використовуватися як час у його фізично-календарному прояві (роки, десятиліття, століття, тощо), так і певні наріжні зміни у формах суспільного устрою, мисленні, ідеології тощо [40, с. 152].

Щодо адміністративних судів, то погоджуємося з Є. Чаку, який підкреслює, що періодизація дає змогу безпомилково прослідкувати за реформуванням адміністративних судів та становленням їх у сучасному вигляді. Крім того, вчений виокремлює ряд етапів становлення та розвитку інституту адміністративної юстиції, а саме:

- 1) IX–XVII ст. – часи існування Київської Русі та козацької доби;
- 2) XVIII–XX ст. – часи існування Австро-Угорської (1867–1918 рр.) та Російської імперій (1764–1917 рр.);

3) XX–XXI ст. – часи становлення та укріплення української державності, що включає такі підетапи: а) 1917–1922 рр. – формування адміністративної юстиції в період УНР та національно-демократичних революцій; б) 1922–1991 рр. – розвиток адміністративної юстиції (за радянських часів до здобуття Україною незалежності) [3, с. 801].

У цілому вважаємо таку періодизацію прийнятною, але вона не відображає ключові етапи у розвитку саме адміністративної юстиції та може бути використана для будь-якого інституту держави, адже спирається на загальні етапи розвитку Української держави.

Заслужують на увагу також запропоновані О. Пасенюком етапи розвитку адміністративної юстиції як складової адміністративної та судової реформи. До них вчений відносить: 1) реформування системи судів відповідно до Конституції, в тому числі запровадження системи адміністративно-правових відносин; 2) правове забезпечення правосуддя в сфері адміністративно-правових відносин; 3) організаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше забезпечення діяльності адміністративних судів [43].

Наведені вище етапи переважно сприймаються не як складові періодизації, а як певні завдання, досягнення яких було необхідне задля послідовного забезпечення функціонування адміністративних судів в Україні.

Більш вдалою, на нашу думку, видається періодизація запропонована В. Решотою, а саме:

з 1864 р. по 1917 рр. – формування судово-адміністративних органів з вирішення спорів у сфері державного управління, видання фундаментальних досліджень з проблем адміністративної юстиції;

з 1917 р. по 1920 р. – проекти формування адміністративної юстиції у період створення незалежної української держави;

з 1920 р. 1991 р. – занепад та заперечення інституту адміністративної юстиції у державному управлінні Радянського Союзу;

з 1991 р. – 2005 р. – становлення та розвиток адміністративної юстиції в Україні;

з 2005 р. – формування та розвиток адміністративного судочинства [7, с. 124-124].

Такою, що має більш ґрунтовний характер видається періодизація запропонована О. Свидою. Вчений виокремлює три періоди у розвитку адміністративних судів:

1) дорадянський період, що поділяється на підетапи: а) до судової реформи 1864 р., коли суд ще не був відділений від адміністрації; б) з 1864 р. по лютий 1917 р. – поява зародків адмінюстиції у вигляді «присутствій» з управлінсько-судовими функціями і активізація наукового обґрунтування потреби створення спеціалізованих адміністративних судів; в) з лютого по жовтень 1917 р. – початковий етап створення цих судів;

2) радянський період, який охоплює етапи: а) 20-ті рр. ХХ ст. – позитивна наукова дискусія в умовах НЕПу, учасники якої схилилися до потреби виокремлення адміністративної юстиції; б) 30-ті – початок 50-х рр. ХХ ст. – поставлення під заборону цієї ідеї як такої, що суперечить принципам соціалізму; в) середина 50-х – 80-ті рр. – поступове відновлення інтересу до адміністративної юстиції через «потепління» політичного клімату в країні;

2) період поступового створення адміністративних судів, який охоплює такі підетапи: а) кінець 80-х – червень 1996 року – загальна демократизація суспільства, визнання пріоритету прав і свобод людини і громадянина, універсалізація судової юрисдикції по скаргах, активне пропагування ідеї створення адміністративних судів; б) з 28.06.1996 р. – закладення основних принципів судоустрою і судочинства, в тому числі спеціалізації судів, в

Конституції України, поступове створення адміністративних судів [44, с. 7-8].

Аналіз наявних періодизацій дозволяє дійти висновку щодо відсутності належного відображення в них змін в організації та діяльності адміністративних судів, які відбулися за останні тридцять два роки з моменту здобуття Україною незалежності. Отже, зупинимось саме на часовому проміжку з 1991 р. по сьогоднішній день.

Головним профільним нормативно-правовим актом, що визначає організацію та діяльність адміністративних судів, є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» або його попередник – Закон України «Про судоустрій». Нагадаємо, що закон України «Про судоустрій» 2002 р. передбачав існування місцевих адміністративних, апеляційних адміністративних судів, Вищого адміністративного суду України та судової палати в адміністративних справах у складі Верховного Суду України. Подібна чотириланкова система зберігалась до 2016 р., коли було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який передбачав існування місцевих адміністративних, апеляційних адміністративних судів та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду.

Отже, наведені зміни у системі судоустрою вже дозволяють запропонувати періодизацію розвитку адміністративних судів критерієм якої виступатиме модель системи судоустрою: 1) з 2002 р. по 2016 р. – функціонування чотирирівневої системи адміністративних судів; 2) з 2016 р. по сьогоднішній день – функціонування трирівневої системи адміністративних судів [45].

Щодо другого підходу до періодизації, за критерієм запровадження заходів реформування та удосконалення діяльності судової влади, то пропонуємо виокремити такі етапи:

1) з 1991 р. по 2002 р. – усвідомлення необхідності формування самостійної та незалежної судової гілки влади після здобуття Україною

незалежності та формування передумов для становлення адміністративної юстиції (прийняття Концепції судово-правової реформи 1992 р., якою передбачено поступове запровадження адміністративної юстиції; проголошення права на судовий захист; визначення засад функціонування судової влади та принципів здійснення правосуддя у Конституції України; створення умов забезпечення захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень);

2) з 2002 р. по 2005 р. – напрацювання правової бази для функціонування адміністративних судів (прийняття Закону України «Про судоустрій» 2002 р., видання Указу Президента України «Про утворення Вищого адміністративного суду України» 2002 р. та т.і., об'єднання проєктів Адміністративного процесуального кодексу в один консолідований проєкт зі зміною назви на Кодекс адміністративного судочинства України);

3) з 2005 р. по 2014 р. – запуск діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів (обумовлюється прийняттям Кодексу адміністративного судочинства України), подальше удосконалення їх організації та діяльності (пов'язано, до прикладу, з виданням Указу Президентом України «Про внесення змін до мережі адміністративних судів України» 2014 р.), напрацювання судової практики;

4) з 2014 р. по 2018 р. – новий вектор сприйняття судової влади у контексті ідеалів Революції Гідності та його відображення у концепції адміністративної юстиції (знаходить прояв у прийнятті Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» 2015 р., внесенні змін до Конституції України щодо правосуддя, прийнятті Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р.; початок функціонування трирівневої системи судоустрою, старт роботи Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у 2017 р., укрупнення адміністративних

апеляційних судів на підставі Указу Президента «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» у 2017 р., запровадження у тому самому році інституту зразкових справ в адміністративному судочинстві);

5) з 2018 р. по 2023 р. – прогрес у доступі громадян до правосуддя, цифровізація та діджиталізація діяльності адміністративних судів (запровадження електронного судочинства у діяльності адміністративної юстиції, спрощеного та дистанційного правосуддя, що обумовлюється загальною тенденцією розвитку цифрових технологій і віртуального простору та викликами, пов'язаними з поширенням пандемії коронавірусної хвороби (COVID-19) у 2019 р. та запровадженням воєнного стану на території держави 24.02.2022 р. через повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну).

Незважаючи на те, що періодизація дозволяє систематизувати історичний матеріал, варто пам'ятати, що будь-яка періодизація має умовний характер. Як наслідок, вона може бути уточнена додатковими етапами, враховуючи обраний критерій для періодизації та той аспект функціонування певного інституту, якому приділяється найбільша увага.

1.2. Стан наукової розробки проблематики діяльності адміністративних судів

Забезпечення обґрунтованості будь-якого дослідження неможливе без осмислення робіт науковців, в яких вже знайшли опрацювання деякі аспекти обраної проблематики, у нашому випадку, концептуальних засад діяльності адміністративних судів. Проте перш ніж перейти до висвітлення конкретних робіт, варто звернути увагу на точку зору Ю. Георгієвського, який зазначає, що в еволюції наукових поглядів на адміністративне судочинство найбільш

доцільно виділяти чотири етапи: 1) до 20-х рр. XX ст. – дореволюційний період, що характеризується зародженням і розвитком наукових поглядів на організацію адміністративного судочинства; 2) 20-50 рр. XX ст. – встановлення радянського режиму, що характеризується спадом теоретичного та практичного інтересу до розробки питань організації адміністративного судочинства; 3) 50-90 рр. XX ст. – послаблення радянського режиму, що характеризується відновленням теоретичного інтересу до організації адміністративного судочинства; 4) після 1991 р. – незалежність України, що характеризується практичним втіленням у життя теоретичних напрацювань у сфері організації адміністративного судочинства [46].

Вважаємо за доцільне зупинитися на останньому періоді, що пов'язаний із набуттям Україною незалежності, та розпочати з робіт, в яких знайшли висвітлення загальні аспекти організації та діяльності системи судоустрою, правового статусу судів та суддів.

Так, заслуговує на увагу кандидатська дисертація Л. Москвич «Організаційно-правові проблеми статусу суддів» (2003 р.). В роботі вчена досліджує поняття, юридичну природу, структуру та зміст правового статусу судді і на цій основі пропонує його оптимальну модель [47]. Висновки та пропозиції Л. Москвич стали підґрунтям дослідження правового статусу судді адміністративного суду.

У дисертації на здобуття ступеня кандидата юридичних наук В. Сердюк «Юрисдикція судів України за спеціалізацією» (2003 р.) проводиться дослідження історії становлення юрисдикції судових інститутів України, міжнародного досвіду організації та діяльності органів правосуддя, зокрема судових систем країн, в яких функціонують спеціалізовані суди. Крім того, висвітлюється суть спеціалізації судів за галузевою ознакою [48].

У 2004 р. В. Коваль захищено кандидатську дисертацію «Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток». Метою роботи стала розробка концептуальних положень, які визначають місце апеляційних судів (загальних і спеціалізованих) як середньої ланки судової системи України. Особливої уваги автором приділено потребі прийняття Адміністративного процесуального кодексу України (прототип чинного Кодексу адміністративного судочинства) та необхідності доповнення опублікованих на той час його проєктів [49, с. 1, 2].

Потребує на увагу також дисертаційне дослідження В. Сердюк «Проблеми реалізації судово-правової реформи в Україні (1991-2004 рр.)» (2007 р.). Метою кандидатського дослідження було здійснення комплексного аналізу теоретичних та практичних проблем реалізації судово-правової реформи в Україні в обраний період часу в розрізі становлення ефективного правосуддя, що відповідає міжнародним стандартам захисту прав та інтересів людини і громадянина [50].

Зазначимо, що у 2006 р. Р. Куйбіда захистив кандидатську дисертацію «Організація і розвиток сучасної судової системи України». У роботі приділено увагу сучасній (на той час) судовій системі України, зокрема, процесу її розвитку, організації, правовому регулюванню статусу суддів, статусу і повноваженням органів та установ, що забезпечують діяльність судів тощо. Крім того, проаналізовано зміст і значення таких засад організації системи судів як спеціалізація, територіальність, інстанційність [51].

У тому самому році В. Кривенко підготовлено дисертацію на здобуття ступеня кандидата юридичних наук «Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи». Автор мав на меті дослідити концептуальні проблеми демократизації судової системи України та вплив цього процесу на ефективність правосуддя, захист прав і свобод громадян та інтересів членів суддівського співтовариства [52].

О. Бурак у кандидатській дисертації «Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів» (2010 р.) визначила найбільш актуальні та найважливіші правові проблеми діяльності спеціалізованих судів, здійснила розробку теоретичних положень та наукових пропозицій спрямованих на удосконалення законодавства в сфері судоустрою України. При цьому окремий інтерес викликають висновки щодо правових проблем розмежування цивільної, господарської та адміністративної юрисдикції [53, с. 1, 2].

У 2011 р. Л. Москвич захищено докторську дисертацію «Проблеми підвищення ефективності судової системи». У роботі здійснюється висвітлення сутності ефективності судової системи, її стандартів та критеріїв, шляхів та способів оптимізації судової системи України задля підвищення її ефективності [54]. Висловлені у дисертації висновки знайшли подальшого відображення у монографії «Ефективність судової системи: концептуальний аналіз» (2011 р.) [55].

Заслуговує на увагу також кандидатська дисертація Н. Охотницької «Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико- правовий аспект» (2015 р.). Вченою запропоновано визначення поняття «судова система», розглянуто історико-правові передумови утворення судової системи України, визначено поняття та систему принципів побудови судової системи та проаналізовано можливість доповнення цієї системи новими принципами [56, с. 5].

У 2016 р. О. Хотинською-Нор захищено докторську дисертацію «Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні» (2016 р.). У своїй роботі науковиця приділяє увагу змісту категорії «судова система» як об'єкту реформування, визначає сутність, основні засади, способи та етапи судової реформи, розкриває та формулює фундаментальні складові успішної стратегії реформування судової системи тощо [57].

Зроблені авторкою висновки та пропозиції знайшли подальшого розвитку у монографії «Теорія і практика судової реформи в Україні» (2016 р.) [58].

У докторській дисертації В. Кравчука «Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні» (2020 р.) здійснюється обґрунтування теоретичних основ конституційно-правового статусу суддів в Україні. Базисом для дослідження виступали вітчизняна та зарубіжна наукова думка та практики. Автором висловлюються пропозиції щодо удосконалення чинного конституційного законодавства у частині регулювання прав і обов'язків суддів, їх відповідальності та гарантій незалежної діяльності при здійсненні правосуддя в трансформаційний період [59].

Слід звернути увагу також на дисертаційне дослідження О. Щерблюк «Організаційні основи судоустрою в Україні» (2021 р.), в якому вчена виокремлює завдання та функції організації судоустрою в Україні, його правові засади та принципи. Крім того, приділено увагу змісту процедури утворення та ліквідації судів в Україні та особливостям процедури обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з цих посад тощо [60].

Окрім дисертаційних робіт вважаємо за потрібне приділити увагу монографічним дослідженням. Так, відзначимо монографію «Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних)» (2009 р.), підготовлену Л. Москвич, С. Іваницьким, І. Русановою. В роботі аналізується правовий статус носіїв судової влади в Україні, розроблено процедурні основи механізму формування корпусу професійних та непрофесійних суддів, запропоновано його оптимальну конструкцію та сформульовано пропозиції, які мають на меті вдосконалення структури, змісту й методики добору професійних суддів та представників народу, які беруть участь у здійсненні правосуддя [61].

У 2014 р. авторським колективом В. Бігуном, І. Бойко, Т. Бондарук, К. Віслобоковим, О. Гавриленко та ін. підготовлено монографію «Судова

влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку». В монографії розглядаються сутність, зміст і конкретно-історичні форми здійснення судової влади у державах і подібних до них утвореннях, які в різний час існували на території сучасної України [62].

У 2015 р. І. Марочкіним, Л. Москвич, І. Назаровим та ін. підготовлено монографію «Судова влада» (2015 р.). В роботі викладені доктринальні розробки судової влади та суміжних інститутів [63].

Потребують уваги також монографія І. Назарова «Принципи побудови судової системи» (2009 р.) [64] та Науково-практичний коментар до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» за загальною редакцією М. Погорецького, О. Хотинської-Нор та О. Яновської (2019 р.) [65].

Щодо літератури, яка безпосередньо присвячена адміністративним судам, то слід згадати кандидатську дисертацію В. Стефанюка «Правова обумовленість запровадження адміністративної юстиції в Україні» (2000 р.). Вчений досліджував природу адміністративної юстиції, необхідність її запровадження в Україні, а також моделі адміністративної юстиції в іноземних державах тощо. Крім того, В. Стефанюк обґрунтував потребу розробки Адміністративного процесуального кодексу та надав пропозиції щодо створення спеціалізованих адміністративних судів усіх інституційних рівнів [66].

У 2003 р. Ю. Педько захищено кандидатську дисертацію «Становлення та правове регулювання адміністративної юстиції в Україні» [67]. Отримані висновки та пропозиції знайшли подальшого розвитку в монографії вченого «Становлення адміністративної юстиції в Україні» (2003 р.) [68], в якій досліджуються актуальні питання становлення адміністративної юстиції в Україні, функціональне призначення та принципи адміністративної юстиції, шляхи поетапного створення системи адміністративних судів тощо. Окрема увага приділяється висвітленню процесуальної природи адміністративної

юстиції та визначенню особливих характеристик адміністративного судочинства.

У кандидатській дисертації А. Неугодікова «Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект» (2006 р.) розглянуто адміністративно-правовий аспект правового статусу адміністративного суду в Україні, визначено порядок створення, реорганізації та ліквідації адміністративного суду, сформульовано його завдання, принципи та функції, запропоновано їхню класифікацію. Крім того, досліджується поняття компетенції адміністративного суду та її елементи [69].

Не можна оминати увагою й дисертацію А. Руденко «Адміністративне судочинство: становлення та здійснення» (2006 р.). У своїй роботі вчений досліджує складнощі запровадження та здійснення адміністративного судочинства в нашій країні з урахуванням набрання чинності Кодексом адміністративного судочинства України. Крім того, надається авторське визначення поняття «адміністративне судочинство» та здійснюється його відмежування від таких понять, як «адміністративна юстиція», «адміністративний процес», «адміністративна юрисдикція» [70].

Безумовне значення у контексті теми дослідження мають висновки кандидатської дисертації О. Свиди «Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку» (2008 р.), в яких вчений обґрунтовує об'єктивну потребу у розвитку підсистеми адміністративних судів, визначає їх сутність та основні завдання у реалізації принципу верховенства права в Україні у сфері публічно-правових відносин. Особливої уваги потребують положення щодо формування адміністративних судів на українських землях у різний проміжок часу (до прикладу, у часи Російської та Австро-Угорської імперій, національно-визвольної революції 1917-1920 рр., в радянський період та на сучасному етапі). Крім того, О. Свида розкрив принципи

організації та діяльності адміністративних судів з урахуванням специфіки їх функціонування [44].

Подальшого розвитку зроблені висновки та пропозиції здобули у монографії вченого «Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку», підготовлений у співавторстві з Л. Свидою у 2011 р. [71].

У 2009 р. М. Смоковичем, нині головою Касаційного адміністративного суду у складі Верховного суду, було захищено дисертацію на здобуття ступеня кандидата юридичних наук «Проблеми розмежування судової юрисдикції та визначення компетенції адміністративних судів» [72]. У 2012 р. ним підготовлено монографію «Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій», яку присвячено теоретико-правовим та практичним питанням щодо визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій одна від одної. Окремої уваги заслуговують запропоновано визначене поняття «виборчий спір» та уточнене поняття «адміністративний договір» [73].

У 2009 р. І. Шрубом захищено кандидатську дисертацію «Функціонування адміністративних судів в Україні». Автором проаналізовано ключові нормативно-правові акти, що регулюють порядок створення та функціонування адміністративних судів, а також порядок їх забезпечення (фінансового, матеріально-технічного, соціального тощо). Крім того, розглядалися такі питання як: основні принципи побудови системи адміністративних судів, проблеми, що існують у сфері кадрового забезпечення адміністративного судочинства; компетенція адміністративних судів [74].

У тому самому році А. Борко захищено дисертацію на здобуття ступеня кандидата юридичних наук «Організаційно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів України». Автор підкреслює, що

організаційне забезпечення діяльності адміністративних судів визначає сутність і зміст механізму включення адміністративного суду в правовідносини, які регулюються законодавчими й підзаконними нормативно-правовими актами [75].

Не можна залишити поза уваги також дисертаційне дослідження І. Винокурової «Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів» (2011 р.). Науковця здійснила розгляд існуючих організаційних моделей адміністративної юстиції, аналіз передумов формування системи адміністративних судів в Україні, виокремила основні заходи для покращення організаційного та кадрового забезпечення діяльності судів адміністративної юрисдикції та здійснила аналіз проблем визначення юрисдикції адміністративних судів тощо [76].

У свою чергу, Є. Чаку у дисертаційному дослідженні «Оптимізація організації та функціонування адміністративних судів в Україні» (2012 р.) розкрив становлення і розвиток адміністративного судочинства в Україні, особливості діловодства в адміністративних судах, проблеми кадрового та матеріально-технічного забезпечення адміністративного судочинства тощо [77].

Зазначимо, що у 2014 р. О. Джабурією підготовлено кандидатську дисертацію «Компетенція адміністративних судів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень» (2014 р.). Автор надав характеристику становлення і розвитку правозахисної природи адміністративного судочинства у контексті формування компетенції адміністративних судів, звернув увагу на особливості функціонального призначення адміністративного судочинства шляхом співвідношення як основних, так і проміжних його цілей. Крім того, в роботі розкрито зміст компетенції адміністративних судів з урахуванням завдань адміністративного судочинства, визначено її складові елементи [78].

Окремої уваги заслуговує дисертація на здобуття ступеня доктора юридичних наук В. Пчеліна «Організація адміністративного судочинства України: правові засади» (2017 р.). Автор мав на меті визначити сутність та особливості правових засад організації адміністративного судочинства України, надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації щодо їх удосконалення [79]. Зауважимо, що В. Пчеліном також було підготовлено монографію «Організація адміністративного судочинства України: правові засади» (2017 р.), в якій здійснюється загальний аналіз правових засад організації адміністративного судочинства України та приділяється увага сутності, особливостям, принципам адміністративного судочинства, правовому статусу його учасників тощо [80].

У 2021 р. А. Крусяном захищено дисертацію на тему «Судове адміністративне процесуальне право України» (2021 р.). Метою дослідження було здійснення науково-практичної концептуалізації об'єктивних соціально-правових підстав виокремлення судового адміністративного процесуального права як галузі права України, юридичних критеріїв галузево-правової диференціації та формування судового адміністративного процесуального права як галузі права України [81].

Варто звернути увагу на наявність ряду ґрунтовних наукових статей. До прикладу, А. Руденка «Система адміністративних судів» (2004 р.) [82], І. Затирхи «Система адміністративних судів та її вдосконалення» (2010 р.) [83], І. Винокурової «Проблеми кадрового забезпечення адміністративних судів» (2009 р.) [84], «Європейські критерії розумного строку розгляду справ та їх застосування адміністративними судами України» (2010 р.) [85], «Організаційні моделі адміністративної юстиції» (2010 р.) [86], Н. Олефіренко «Адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні» (2013 р.) [87], О. Скочиляс-Павлівої «Місце адміністративного суду в системі суб'єктів адміністративного

судочинства» (2013 р.) [88], В. Решоти. «Передумови формування системи адміністративних судів в Україні» (2015 р.) [7], Н. Бабяк «Місце і роль адміністративних судів щодо захисту прав людини та юридичних осіб як важлива умова розвитку демократичних та правових засад української держави» (2016 р.) [89], С. Войноловича «До питання про кадрове забезпечення адміністративних судів» (2016 р.) [90].

Окремої уваги заслуговують праці науковців Національного університету «Одеська юридична академія», а саме: підручник «Судоустрій України», підготовлений С. Ківаловим, Ю. Полянським, М. Косютою, В. Долежаном (2011 р.) [91], стаття «Реформування судової влади та суміжних інститутів» С. Ківалова, Ю. Полянського, В. Долежана, Н. Бакаянкової та О. Свиди (2015 р.) [92], збірник наукових публікацій академіка С. Ківалова, професорів Ю. Полянського, М. Косюти та В. Долежана «Перспективи судово-правової реформи в Україні» у рубриці «Антологія юридичної думки. Одеська школа права» [93], статті С. Ківалова «Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: проблеми теорії і правового регулювання» (2011 р.) [94], «Роль судді адміністративного суду у компромісному врегулюванні спору сторонами» [95], «Адміністративна і судова реформи в Україні: взаємозв'язок і перспективи» (2007 р.) [96].

Крім того, серед робіт О. Свиди можна звернути увагу на такі: «Становлення адміністративних судів в сучасній Україні» (2006 р.) [97], «Проблеми розмежування компетенції адміністративних судів та судів інших юрисдикцій» (2006 р.) [98], «Принципи організації та здійснення судочинства і особливості їх реалізації в судовому адміністративному процесі» (2006 р.) [99], «Проблеми формування системи адміністративних судів в Україні» (2006 р.) [100], «Формування адміністративних судів на українських землях в кінці XIX - початку XX століть» (2007 р.) [101],

«Становлення адміністративних судів в період національно-визвольної революції 1917-1920 рр.» (2007 р.) [102].

Продовжуючи висвітлення перелік праць вчених та учнів НУ ОЮА щодо організації та діяльності адміністративних судів можна звернути увагу на статі: О. Кравченко «Щодо компетенції окружних адміністративних судів» (2020 р.) [103], «Становлення і розвиток окружних адміністративних судів в Україні: історичний аспект» (2020 р.) [6], «Щодо правового статусу окружного адміністративного суду» (2020 р.) [104], А. Неугоднікова «Адміністративне судочинство Німеччини (2003 р.) [105], «Закордонний досвід адміністративних судів та можливості його використання в Україні» (2004 р.) [106], «Щодо визначення системи адміністративних судів в Україні» (2005 р.) [107], «Співвідношення компетенції та юрисдикції адміністративних судів в Україні» (2005 р.) [108].

Зауважимо, що будь-яке дослідження неможливе без напрацювань у сфері загальнотеоретичної юриспруденції. Заслужовують на увагу такі фундаментальні роботи як навчальний курс «Загальнотеоретична юриспруденція» Ю. Оборотова (2011 р.) [109], монографії «Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції» за загальною редакцією Ю. Оборотова (2012 р.) [110] та «Креативність загальнотеоретичної юриспруденції» Ю. Оборотова, В. Завальнюка, В. Дудченко та інших [111].

Інтерес до робіт у сфері загальнотеоретичної юриспруденції також обумовлюється тим, що вони дозволяють з'ясувати зміст наукових методів пізнання, що будуть застосовуватися в роботі для забезпечення комплексності та послідовності проведеного дослідження та обґрунтованості отриманих висновків (до прикладу, використовуватимуться напрацювання В. Дудченко, О. Скакун, Н. Крестовської, Л. Матвєєвої та ін.).

Підсумовуючи огляд літератури щодо проблематики діяльності адміністративних судів, можна зробити висновки щодо: 1) відсутності

монографічних праць щодо організації та діяльності адміністративних судів з урахуванням викликів останніх років; 2) наявності непоодиноких випадків дослідження проблем функціонування адміністративних судів в рамках проблематики адміністративного судочинства; 3) потреби під час проведення будь-якого правового дослідження у напрацюваннях та здобутках у сфері загальної теорії держави і права.

1.3. Методологічні основи дослідження концептуальних засад діяльності адміністративних судів в Україні

Дисертаційне дослідження (з лат. – роздуми, судження) як один з найпоширеніших видів наукового дослідження має містити сукупність нових наукових результатів і положень, мати внутрішню єдність та свідчити про особистий внесок автора в науку [112, с. 186]. Метою такої кваліфікаційної праці є отримання нових знань про явище, яке зацікавило, або їх підтвердження. Досягнення цієї мети можливо за умови використання: 1) сукупності наукових методів, всебічно обґрунтованих та зведених в єдину систему; 2) сукупності понять, строго визначених термінів, пов'язаних між собою, які утворюють характерну мову науки [113].

Враховуючи зазначений дуалістичний підхід, вважаємо за необхідне спочатку приділити увагу методологічній базі дисертаційної роботи, а в подальшому понятійно-категоріальному апарату, що буде використовуватися під час дослідження концептуальних засад діяльності адміністративних судів в Україні.

Поняття «методологія» походить від грецького слова «μέθοδος», що означає «правильний», «вірний шлях дослідження», та «logos», тобто наука, вчення. Це поняття розглядається в широкому та вузькому сенсах. Відповідно до першого, методологія це теорія людської діяльності; діяльність пізнання, мислення або вся діяльність людства, включаючи не

лише власне пізнання, але й виробництво. Відповідно до другого, це сукупність методів, прийомів, процедур наукового дослідження [114, с. 119].

Поняття «методологія» набуло й інших визначень, а саме: «вчення про правила мислення при створенні теорії науки» [115]; «система наукових принципів, на яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження»; «вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких будується дослідження»; «теорія методів дослідження, створення концепцій як системи знань про теорію науки або систему методів дослідження»; «загальна форма організації наукового знання (науково-пізнавальної діяльності), що містить у собі принципи його побудови» [116, с. 8].

Відзначимо, що у вітчизняній науці радянських часів методологія науки стала оформлятися лише у 60-ті 70-ті роки. До цього, та й у ті часи, партійними органами вважалося, що вся методологія укладена в марксистсько-ленінському вченні, а будь-які розмови про «методологію» є шкідливими та небезпечними [117, с. 9].

Висвітлення методології в рамках нашого дослідження обумовлюється її значущістю, що знаходить прояв у тих функціях, які вона відіграє. Серед них, до прикладу: 1) визначення способів здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ; 2) визначення особливого шляху, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета; 3) забезпечення всебічності отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається; 4) допомога введенню нової інформації; 5) уточнення, збагачення, систематизація термінів і понять у науці; 6) створення системи наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичному інструменті наукового пізнання [118, с. 86-87].

Зазначимо, що становлення методології як філософського вчення пов'язують з рефлексією методів наукового пізнання. Це пояснюється тим, що дослідження їх змісту, сутності та значення дозволило асоціювати науковий метод із внутрішньою закономірністю руху людського мислення від суб'єкта до об'єкта пізнання [119, с. 34]. Отже, вважаємо за доцільне приділити окрему увагу поняттю «метод». Відповідно до словника, метод це: «спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя»; «прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності» [41]. У найбільш загальному сенсі це «шлях до чого-небудь», «спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій її формі» [113].

Метод наукового пізнання також визначається як система принципів, правил, норм, прийомів отримання та систематизації нових знань про об'єктивну й суб'єктивну реальність. Погоджуємося, що саме завдяки методам наукова думка розвивається в межах досліджуваного об'єкта та відповідає закономірностям його розвитку. Це стає можливим адже метод є послідовністю дій, що спрямовані на досягнення пізнавальної мети, тобто отримання та систематизацію нових знань (мається на увазі його діяльнісне, процедурне розуміння).

Видається логічним, що вибір методу дослідження залежить від предмету дослідження. Крім того, обрання методу має бути обґрунтованим. Так, методам правового пізнання мають бути властиві такі ознаки як: об'єктивність та відповідність методу об'єкту дослідження й рівню наукового пізнання; зрозумілість та загальнодоступність; детермінованість та відсутність стихійності та свавілля у застосуванні; здатність забезпечувати досягнення певної мети; здатність забезпечувати як намічених, так і не менш значущих, але побічних результатів; надійність, тобто здатність з високим ступенем достовірності забезпечувати бажаний результат; економічність (надання результатів з найменшими затратами коштів і часу) [120].

Зазначимо, що наявні різні підходи до згрупування методів. До прикладу, виділяють три рівні методів наукового пізнання: методи емпіричного дослідження, методи теоретичного дослідження (загальнонаукові) та конкретно-наукові методи (методи міждисплінарного дослідження). Можна також зустріти точку зору відповідно до якої методи поділяють на:

- 1) загальні методи (вищий (філософський) рівень, який охоплює діалектичну і формальну логіку, що використовуються в науковому пізнанні та у практичній діяльності, тобто практичному пізнанні);
- 2) загальнонаукові методи (використовуються усіма науками та поділяються на теоретичні та емпіричні);
- 3) конкретно-наукові методи (використовуються окремими групами наук);
- 4) спеціальні методи (використовуються певною наукою) [121].

Оминаючи детальне дослідження класифікацій методів, перейдемо до висвітлення тих методів, що будуть використовуватися в роботі.

Перш за все приділимо увагу діалектичному методу пізнання, який вважається одним з найбільш фундаментальних та узагальнених методів пізнання дійсності, адже він спирається на найбільш узагальнені закони розвитку матеріального світу.

Для зрозуміння сутності діалектичного методу, звернемо увагу на поняття «діалектика», під яким розуміють «вчення про універсальні зв'язки буття та розвиток, теоретична і методологічна основа пізнання та діяльності, наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства і свідомості» [122]. Взагалі, діалектика вважається єдиною логічною теорією, яка з допомогою своїх категорій дає точне уявлення про рух, зміну, розкриває взаємозв'язок речей в об'єктивній дійсності.

Зауважимо, що основними категоріями діалектики є: буття, матерія, рух, розвиток, простір, час, суперечність, антагонізм, кількість, якість, міра,

стрибок, заперечення, становлення, одиничне і загальне, частина і ціле, система, структура, елемент тощо [123].

Значення діалектичного методу для нашого дослідження полягатиме в тому, що він дозволить обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки у розвитку та становленні адміністративних судів як явища правової дійсності.

Фундаментальними для будь-якого дослідження є також такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез. Метод аналізу (від грецького – «розкладання») передбачає здійснення наукового дослідження шляхом своєрідного розчленування об'єкта пізнання на відповідні елементи, що спрямоване на поглиблене вивчення кожного елемента, встановлення їх взаємозв'язків та визначення таким чином їх внутрішньої сутності. Відзначимо, що розкладання цілого на складові частини дає можливість відділити істотне від неістотного, складне звести до простого.

Щодо синтезу (від грецького – «з'єднання, складання»), то цей метод передбачає поєднання у єдине ціле отриманих під час попереднього аналізу елементів (складових частин). Отримані в результаті синтезу знання не є простою механічною сумою знань про частини, а являють собою якісно нові знання [124].

Ці два методи вважаються сутнісними, адже впливають із самого визначення науки, яка, великою мірою, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового [125, с. 57]. В рамках дисертаційного дослідження вони, до прикладу, допоможуть дослідити складові правового статусу судді та їх взаємозв'язок.

Не можна також не звернути увагу на такі взаємопов'язані методи як індукція та дедукція. Метод індукції дозволяє зробити умовивід, при якому на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне. Метод дедукції є протилежним до індукції та передбачає отримання часткових висновків на основі знання якихось загальних положень.

В рамках нашого дослідження метод індукції використовуватиметься під час дослідження європейського досвіду організації та діяльності адміністративних судів, коли на прикладі деяких країн Європи можна буде зробити висновок про загальні тенденції функціонування цих судів у європейському просторі. У той саме час, метод дедукції дозволить прослідкувати вплив цих загальних тенденцій на окремі країни.

Заслуговує на уваги також метод порівняння. Загалом, порівняльний аналіз являє собою метод зіставлення двох і більше об'єктів дослідження (явищ, предметів, ідей, результатів тощо). Під час використання методу порівняння мають виконуватись певні вимоги: 1) порівнюються явища, які мають певну об'єктивну спільність; 2) порівняння має здійснюватись за найважливішими, найсуттєвішими ознаками (у контексті конкретного завдання) [126, с. 84].

Метод узагальнення вважається методом, що слідує за методом порівняння, адже за його допомоги фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу об'єктів. Крім того, отримання узагальненого знання сприяє більш глибокому відображенню дійсності та проникненню в її сутність [127].

В рамках нашого дослідження метод порівняння використовувався, до прикладу, під час порівняння національного досвіду організації та діяльності адміністративних судів з досвідом країн Європи на прикладі таких держав як Німеччина, Франція, Польща тощо.

Одним з соціологічних методів, який використовувався в роботі є метод анкетування. Взагалі, анкетування це психологічний вербально-комунікативний метод, в якому в якості засобу для збору інформації від респондента використовується спеціально оформлений список питань – анкета. Задля більшої ефективності отримання результатів, анкета має складатися з певних елементів: 1) вступна частина (має на меті спонукати бажання поділитися інформацією; складається з привітання та звернення до

респондента, в якому пояснюється мета анкетування та правила заповнення); 2) паспортчика (блок, в якому респондент надає відомості про себе, до прикладу, щодо віку, статі, соціальної належності, професії, роду занять та інших демографічних даних; може розміщуватися як на початку, так і наприкінці опитувальника); 3) основна частина (найбільша за обсягом частина опитування, що складається з блоків питань різної форми і складності) [128].

Перевагами методу анкетування є: 1) незначний рівень витрат; 2) можливість отримати високий рівень масовості дослідження; 3) анонімність (особистість респондента не фіксується, фіксуються лише його відповіді) [129]. За допомогу методу анкетування було здійснено опитування сорока суддів адміністративних судів різного рівня щодо організаційних та функціональних проблем здійснення правосуддя, а також ста відвідувачів П'ятого апеляційного адміністративного суду щодо організації його роботи та деяких аспектів адміністративного судочинства (Див. Додаток Б).

Щодо методу прогнозування, то він передбачає використання як накопиченого у минулому досвіду, так і поточних припущень щодо майбутнього з метою його визначення. Якщо прогнозування виконано належним чином, то у якості результату буде отримано картину майбутнього, що можна застосовувати як основу для планування.

В рамках дисертаційного дослідження метод прогнозування використовувався під час визначення доцільності зміни вимог до кандидатів на посаду судді адміністративного суду з урахуванням європейського досвіду.

Підсумовуючи стислий огляд деяких з методів, що використовувались в роботі, варто зазначити, що не всякий метод та будь-яка система принципів і інших засобів діяльності забезпечують успішне вирішення теоретичних і практичних проблем [113]. Вкрай важливим для будь-якого

дослідження є понятійно-категоріальний апарат. Взагалі, під понятійно-категоріальним апаратом юриспруденції розуміють систему мовних знаків (слів і словосполучень), якими описуються і за допомогою яких досліджуються державно-правові явища [130]. Це поняття також може бути визначено як постійно оновлюваний результат пізнання й систематизації наявних науково підтверджених відомостей у певній галузі знань з проєкцією на теорію і практику діяльності [131, с. 214].

Основними функціями понятійно-категоріального апарату є: 1) онтологічна (відображення фундаментальних проблем буття й розвитку сущого); 2) гносеологічна (пізнавальна); 3) номінативна (закріплення назв понять); 4) накопичувальна (збереження й приростання наукових здобутків); 5) інструментально-технологічна (оптимізація процесів пізнання й систематизації знань); 6) евристична (отримання принципово нових знань); діяльності) тощо [131, с. 214].

Отже, від вивчення та удосконалення понятійно-категоріального апарату залежить якість результатів наукового дослідження. Зауважимо, що у роботі використано основні визначення (категорії), закріплені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та Кодексі адміністративного судочинства України, до прикладу:

«суддя – громадянин України, який відповідно до Конституції України та закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі»;

«адміністративний суд – суд, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ»;

«місцевий адміністративний суд – окружний адміністративний суд»;

«апеляційні суди з розгляду адміністративних справ – апеляційні адміністративні суди, які утворюються у відповідних апеляційних округах»;

«Верховний Суд – найвищий суд у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом» [33];

«адміністративне судочинство – діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом» [30].

Досліджуючи понятійно-категоріальний апарат, не можна залишити поза уваги поняття «концептуальний» та «засади», адже тема дисертаційного дослідження безпосередньо пов'язана з ними.

Щодо поняття «концептуальний», то воно визначається як «оснований на якій-небудь концепції, що містить ту або іншу концепцію»; «система доказів певного положення, система поглядів на те чи інше явище» [41]. Зауважимо, що тривалий час у теорії пізнання під концепцією розуміли форму знання, що виражає істотне в мисленні, а у інший період часу її протиставляли відчуттям, сприйманням, уявленням та судженням, що виражають окремі прикмети. Отже, її або ототожнювали з теорією, або не виділяли як окреме знання [132]. Наразі ж під концепцію розуміють «сукупність поглядів, що відображає певне розуміння сутності якого-небудь предмета чи явища та відношення до нього»; «сукупність принципів, які визначають напрям розвитку та способи вирішення поставлених завдань у рамках того чи іншого виду діяльності» [133]; «ідею чи план нового, оригінального розуміння» [134]. Найбільш вдалим видається визначення відповідно до якого концепція це «єдиний, визначальний задум» [135].

Щодо поняття «засади», то це «вихідні положення, що юридично фіксують об'єктивні закономірності суспільного розвитку», «підґрунтя, основа», «джерело, основа» [136]. Задля кращого розуміння поняття «засади» необхідно приділити увагу дискусії щодо його співвідношення з такими поняттями як «основи» та «принципи».

Так, поняття «основи» може бути визначено як «головна складова частина чого-небудь»; «серцевина, ядро»; «найважливіша частина змісту чого-небудь» [41]. В. Погорілко використовує цей термін у своїх роботах під час визначення державного ладу та зазначає, що основами державного ладу є система основних принципів організації і діяльності держави та її основних інститутів: органів державної влади, основних функцій держави, інших елементів (атрибутів) держави [137 с. 156]. Щодо поняття «принцип», то під ним розуміють наукову або етичну засаду, правило, основу, від якої не відступають [41].

Погоджуємося з Н. Бакаяною, що дискусія щодо співвідношення категорій «основи», «засади» чи «принципи» є проявом особливостей сучасного стану національно юридично науки з гносеологічно точки зору. Тому до того часу поки в науці, правотворчій чи правозастосовній практиці не буде досягнуто єдності щодо розуміння цих понять, їх тлумачення буде здійснюватися у довільній формі, виходячи із завдань, що стоять перед суб'єктом тлумачення у тому чи іншому разі. Утім, будь-яке вживання в наукових дослідженнях терміну, що є дискусійним у науці, повинне бути обумовлене автором задля розуміння термінології, того теоретичного підґрунтя чи тієї основи, на якій будується це дослідження [138, с. 23].

У свою чергу, В. Божко аналізуючи окремі рішення Конституційного Суду України, приходить до висновку, що поняття «принцип» і «засади» є дуже близькими, але не тотожними категоріями. Саме тому і законодавець, і Конституційний Суд України іноді використовують їх у схожому значенні. Однак, ретельний аналіз засвідчує, що термін «засада» є більш ширшим за своїм змістом і охоплює також і ті явища, що окреслює категорія «принцип». Тому зміст «принципу» можна розкрити через ширшу за своїм змістом категорію «засада» [139].

Зазначимо, що Закон України «Про судоустрій і статус суддів» використовує як поняття «принципи», так і поняття «засади». До прикладу,

«Судоустрій будується за *принципами* територіальності, спеціалізації та інстанційності», «Засади організації судової влади» (Розд. 1), «Загальні *засади* суддівського самоврядування» (Гл. 1. Розд. 8 «Суддівське самоврядування»), «*Засади* фінансування судів» (ст. 148).

Щодо поняття «концептуальні засади», то під ним розуміється основоположне, фундаментальне розуміння кого-, чого-небудь, тобто сукупність поглядів на певний процес, діяльність, явище [140, с. 37].

Намагаючись підсумувати проведений аналіз понять «принцип», «основи», «засади», вважаємо за можливе зробити такі висновки. Поняття «принцип» за своїм обсягом є найменшим з вищевисвітлених понять. Наступним за обсягом видається поняття «засада». Найбільшим, на нашу думку, є поняття «основа» як певна серцевина, ядро, що визначає побудову досліджуємого явища чи інституту.

Використання у нашому випадку поряд із словом «засади» поняття «концептуальні» дещо змінює загальний зміст словосполучення, вказуючи на його глибинну суть та відношення до «світу ідей», які не завжди можна унормувати у певну систему категорій та понять. Отже, вважаємо поняття «концептуальні засади» найбільш всеохоплюючим порівняно із поняттями «принцип», «засади», «основи».

Якщо ж звернутись до поняття «діяльність», то відповідно до словника, це «застосування своєї праці до чого-небудь», «функціонування, діяння органів живого організму» [41]. Аналіз наукових точок зору щодо цього поняття свідчить, що воно використовується переважно до живих істот. До прикладу, діяльність розглядається як «активність людини, що має усвідомлюваний характер і спрямована на досягнення поставленої мети, що визначається потребою» [141] або як «специфічно людська форма ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни і перетворення речей і явищ залежно від людських потреб» [142].

У той саме час у юридичній літературі поняття «діяльність» вживається у словосполученні «судова діяльність» що є різновидом юридичної діяльності, якій притаманні ознаки як правоохоронної діяльності, так і правозахисної діяльності [143]. Непоодинокими також є випадки застосування поняття «діяльність» відносно до правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування. Враховуючи те, що законодавцем в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» використовується саме поняття «діяльність» (до прикладу, діяльність Верховного Суду (ст. 39), діяльність Великої Палати (ст. 45), діяльність органів суддівського самоврядування (ст. 152), діяльність Державної судової адміністрації України (ст. 153) та т.і.), нами також було обрано поняття «діяльність», а не функціонування, що походить від слова «функціонувати», тобто виконувати свої функції; бути в дії, діяти, працювати [37].

До того ж видається, що поняття «функціонування» є ширшим за поняття «діяльність». Так, перше охоплює не лише внутрішні процеси, які відбуваються в рамках органу чи інституту, але й зовнішні. У нашому випадку до зовнішніх процесів можемо віднести взаємодію адміністративних судів в особі голови суду з головами судів інших держав або міжнародними організаціями.

Таким чином, вважаємо за доцільне запропонувати визначення поняття «концептуальні засади діяльності адміністративних судів» як базисних ідей, які складають систему цілей та принципів, що формують основу правового забезпечення діяльності адміністративних судів. Впливаючи на всі аспекти функціонування адміністративних судів та діяльність суддів адміністративних судів, концептуальні засади діяльності адміністративних судів створюють необхідний баланс зазначеного впливу та визначають закономірності розвитку адміністративних судів.

Запропонувавши визначення цього поняття, вважаємо за доцільне звернути увагу на деякі риси концептуальних засад діяльності адміністративних судів.

По-перше, поняття «концептуальні засади» за своїм змістом є ширшими аніж принципи та засади, що стосуються діяльності адміністративних судів й визначені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та в жодному разі не мають ототожнюватися.

По-друге, концептуальні засади діяльності адміністративних судів містяться не лише у правових актах, але й в наукових поглядах щодо діяльності адміністративних судів.

По-третє, концептуальні засади є динамічним явищем та змінюються з урахуванням викликів сучасного життя. Одним з найбільш яскравих прикладів є зміна концепції у діяльності судів через запровадження воєнного стану.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

2.1. Правові засади діяльності адміністративних судів в системі судоустрою України

Дослідження правових засад функціонування адміністративних судів в Україні потребує з'ясування змісту поняття «правові засади» щодо якого в юридичній літературі сформувались різні підходи до визначення.

Так, Д. Кошиков розглядає правові засади як: «систему нормативно-правових актів, що регулює певну сферу суспільних відносин або функціонування їх суб'єктів»; «норми права, що встановлюють певні правила діяльності суб'єктів суспільних відносин, що містяться в законодавчих актах»; «керівні начала (принципи) відповідної діяльності окремих органів, що закріплені нормами відповідних законодавчих та підзаконних актів» [144, с. 166].

У свою чергу, В. Пчелін звертає увагу, що у складі цього поняття наявні декілька елементів:

- 1) категоріальний (передбачає висвітлення понять та ознак явища, змодельованих у правових актах, порівняння її з правовим і соціальним буттям і формування науково-правової категорії, що адекватно відображає правову реальність);
- 2) інституційний (стосується окреслення системи суб'єктів відповідних правовідносин, визначення серед них основних і головних);
- 3) інструментально-технологічний (має відношення до форм і методів діяльності суб'єктів реалізації норм адміністративного права);
- 4) нормативний (складає правову основу регулювання відповідних суспільних відносин) [80, с. 53].

В рамках дослідження, у найбільш узагальненому сенсі, поняття «правові засади» буде розумітися нами як певна система нормативно-правових актів, що регулюють діяльність адміністративних судів.

Зважаючи на те, що діяльність адміністративних судів регулюється значним масивом правових актів, звернемо увагу на послідовність їх висвітлення в рамках роботи. На нашу думку, найбільш ефективним критерієм класифікації правових засад діяльності адміністративних судів є їх юридична сила [145]. Нагадаємо, що відповідно до ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Проте задля системності викладення матеріалу та його згрупування, спочатку буде приділена увага міжнародним документам, а в подальшому національному законодавству – Конституції України, законам України та підзаконним актам [18].

Щодо міжнародних договорів, то варто погодитися з І. Бірюковою, що вони відіграють роль міжнародних стандартів, які характеризуються рядом ознак, а саме: 1) є основоположними правилами поведінки; 2) є придатними для загального та багаторазового застосування; 3) за своєю природою максимально близькі до категорії «принцип права»; 4) мають міждержавний, а не локальний характер; 5) мають обов'язковий характер тощо [146, с. 72].

Зазначимо, що переважна більшість міжнародних договорів має загальний по відношенню до діяльності адміністративних судів характер та закріплюють такі фундаментальні права та ідеї як: право особи на справедливий суд, право на судовий захист іноземцям на рівні із громадянами України, неприпустимість дискримінації осіб, забезпечення права на звернення до Європейського суду з прав людини тощо.

Отже, перейдемо до розгляду деяких з міжнародних документів.

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. у ст. 10 передбачає, що: «Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом» [147].

2. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права від 16.12.1966 р. у ст. 14 передбачає, що: «Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону» [148].

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. у ст. 6 передбачає, що: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя» [149].

4. Європейська Хартія про статус суддів від 10.07.1998 р. Звернемо увагу, що відповідно до преамбули цього документа, він був підготовлений з урахування вищезазначеної ст. 6 Конвенція про захист прав людини і

основоположних свобод. Загалом, Хартія надає загальні орієнтири у питаннях щодо відбору, призначення на посаду, початкової підготовки суддів, підвищенні по службі, особливостях відповідальності тощо [150].

5. Основні принципи незалежності судових органів, схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. та 13.12.1985 р. Такими принципами визнано: незалежність судових органів, свобода слова та асоціацій, кваліфікація, підбір і підготовка, професійна таємниця та імунітет, покарання, усунення від посади і звільнення [151].

6. Бангалорські принципи поведінки суддів від 27.07.2006 р. Наведені у документі принципи (незалежність, об'єктивність, чесність та непідкупність, дотримання етичних норм, рівність, компетентність та старанність) покликані встановити стандарти етичної поведінки суддів. Вони адресовані суддям як інструкції до використання, а судовим органам – як базові принципи регламентації поведінки суддів [152].

7. Висновок № 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів від 13.11.2012 р. Так, «спеціалізованим суддею» вважається суддя, який працює з обмеженою сферою права (наприклад, кримінальне право, сімейне право, економічне та фінансове право, право інтелектуальної власності, конкурентне право) або розглядає справи, які стосуються окремих ситуацій, які виникають в особливих сферах (наприклад, пов'язані з соціальним, економічним, сімейним правом).

Інтерес до цього документа також обумовлюється запропонованими перевагами та небезпеками спеціалізації суддів. У якості переваг відзначено: 1) підвищення якості рішень, які приймаються суддею та, як наслідок, посилення авторитет судів; 2) покращення ефективності та оперативності розгляду справ; 3) сприяння єдності в судових рішеннях і, як наслідок, запровадження юридичної однозначності; 4) сприяння мультидисциплінарному підходу до вирішення питань тощо.

Щодо ризиків, то їх пов'язують з: 1) відокремленням спеціалізованих суддів від основного суддівського корпусу; 2) розвитком спеціалізованими судьями концепцій, які є специфічними для їх сфери знань та (часто) невідомі для інших правників; 3) очікуваннями суспільства на появу спеціалізованих суддів в тих сферах, де це неможливо; 4) надмірним зближенням суддів, адвокатів та прокурорів під час спільних тренінгів, конференцій та зустрічей; 5) концентрацією спеціалізації в межах одного суду на цілу країну, або на один її регіон [153].

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує Рекомендація No Rec(2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права від 09.09.2003 р.

Так, передбачається, що держави-члени мають забезпечити виконання судових рішень адміністративними органами в межах розумного строку. Крім того, вони мають уживати всіх необхідних заходів згідно з законом з метою надання цим рішенням повної сили. У разі, якщо адміністративний орган не виконує судового рішення, має бути передбачена відповідна процедура, що дозволяє домагатися виконання такого рішення, зокрема за допомогою судової заборони або пені.

Рекомендація також закріплює необхідність забезпечення притягнення адміністративних органів до відповідальності у разі їхньої відмови від виконання або невиконання судових рішень (посадові особи, які відповідають за виконання судових рішень, можуть також бути притягнуті до індивідуальної відповідальності в дисциплінарному, цивільному або кримінальному порядку).

Позитивним видається той факт, що у разі, якщо на адміністративні органи покладається зобов'язання щодо виплати грошової суми, держави-члени мають забезпечити виконання ними цього зобов'язання в межах розумного строку. Відсоток, який належить виплачувати адміністративному

органові внаслідок невиконання ним судового рішення, що тягне за собою зобов'язання щодо виплати грошової суми, не має бути нижчий за відсоток, який би в аналогічному становищі підлягав виплаті адміністративному органу приватною особою [154].

Наведений перелік міжнародних документів не є вичерпним та може бути доповнений такими документами як: Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини від 05.03.1996 р., Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 05.11.1992 р., Рекомендація № Rec (2003) 17 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо примусового виконання, ухвалену Комітетом Міністрів Ради Європи на 851 засіданні заступників міністрів 09.09.2003 р., Рекомендація №CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів «Незалежність, ефективність та обов'язки» від 17.11.2010 р., Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981 р., Резолюція (76) 5 Комітету Міністрів Ради Європи про безоплатну правову допомогу в цивільних, господарських і адміністративних справах від 18.02.1976 р., Рекомендація No R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах 16.09.1986 р. тощо.

Підсумовуючи висвітлення змісту міжнародних документів, можна зазначити, що: 1) приведення національних актів у відповідність до міжнародних документів обумовлюється сучасними процесами євроінтеграції нашої держави; 2) імплементація європейських стандартів та ідей до національного законодавства сприятиме підвищенню рівня здійснення правосуддя; 3) запозичення міжнародних норм та ідей обмежується історично обумовленими особливостями національної правової системи, які не вступають у суперечність із міжнародними стандартами.

Щодо національного законодавства, то, безумовно, необхідно розпочати з Конституції України від 28.06.1996 р., яка є Основним законом держави та визначає державний устрій, порядок функціонування представницьких, виконавчих та судових органів влади, виборчу систему, права й обов'язки громадян тощо. Оминаючи загальні положення, що стосуються правосуддя, звернемо увагу на статті, що мають більш наближений характер до адміністративних судів, а саме:

ст. 55: «права і свободи людини і громадянина захищаються судом; кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб»;

ст. 125: «судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом; з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди» [18].

Наступний нормативно-правовий акт – Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р., який визначає юрисдикцію та повноваження адміністративних судів, встановлює порядок здійснення судочинства в адміністративних судах [30].

У зв'язку з тим, що у попередньому розділі роботи деяка увага КАС України вже приділялась, наразі вважаємо за доцільне зупинитися на п. 2 ч. 1 ст. 4 цього Кодексу. Відповідно до неї, адміністративний суд – це суд, до компетенції якого цим кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ [30]. У свою чергу, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» надає визначення поняття «місцевий адміністративний суд» як окружний адміністративний суд, та «апеляційний суд з розгляду адміністративних справ» як апеляційний адміністративний суд, що утворюються у відповідному апеляційному окрузі [33].

Отже, у першому випадку законодавець визначає поняття «адміністративний суд» через категорію «компетенція», роблячи акцент на процесуальному аспекті функціонування цього суду, а в другому випадку – надає перевагу організаційному аспекту функціонування цього суду.

Аналіз юридичної літератури та наукових джерел дозволяє дійти висновку щодо обрання науковцями переважно змішаного підходу для розкриття поняття «адміністративний суд», тобто поєднання як процесуального, так і організаційного аспектів.

Так, у Великій українській енциклопедії під адміністративним судом розуміється спеціальний суд, уповноважений розглядати і вирішувати адміністративно-правові спори [155].

У свою чергу, В. Пчелін звертає увагу на визначення адміністративного суду як: «складової судової гілки влади (система організаційно та функціонально самостійних суб'єктів судової влади), яка через корпус професійних суддів, на основі норм Конституції та законів України здійснює правосуддя в справах, пов'язаних із публічно-правовими спорами»; «орган державної влади, що входить до системи судів загальної юрисдикції з урахуванням принципів спеціалізації, територіальності та інстанційності їх побудови, який в одноособовому або колегіальному складі здійснює правосуддя в публічно-правових спорах, що віднесені до його юрисдикції процесуальним законодавством» [80, с. 142].

На думку Ю. Педько, адміністративний суд це «організаційно-оформлений інструмент адміністративної юстиції, завдяки якому цей спеціалізований вид правоохоронної діяльності держави інституціоналізується в масштабі функціонування системи судової влади України» [67, с. 116].

Погоджуючись у цілому з наведеними визначеннями, вважаємо за можливе запропонувати й власне, а саме: адміністративним суд – це орган судової влади, який відповідно до норм матеріального та процесуального

права здійснює правосуддя шляхом розгляду і вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Досліджуючи поняття «адміністративний суд», не можна залишити поза уваги зміну територіальної прив'язки розташування цих судів та запровадження судових округів у результаті судової реформи[156]. Таке нововведення у 2016 р. викликало жваву дискусію в юридичній літературі. До прикладу, висловлювалась точка зору, що використання в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» для місцевих адміністративних судів назви «окружні» є не зовсім вдалим, оскільки це суттєво ускладнює розуміння того, де саме утворюються ці суди. Додаткові складнощі у розумінні також обґрунтовувались тим, що адміністративні апеляційні суди, згідно з чинним законодавством, утворюються в апеляційних *округах*, а, отже, також є *окружними* [44].

Крім того, пропонувалось у майбутньому відмовитись від терміну «окружні» стосовно місцевих адміністративних судів та називати їх регіональними, як воно і є в дійсності. Згодом, з урахуванням кількості справ, що розглядатимуться цими судами, вони мали бути «роздіблені» на міжрайонні, міські, і міськрайонні [44; 97].

Нагадаємо, що запровадження судових округів мало на меті наближення судів до населення та забезпечення доступності правосуддя, у тому числі, шляхом об'єднання судів, в яких не вистачало суддів або їх зовсім не було. На жаль, незважаючи на позитивний характер ідеї, на практиці вона зазнала жорсткої критики саме через укрупнення судів та створення перепон у доступі до правосуддя, у тому числі, через логістичні складнощі (до прикладу, декілька районних судів могли бути об'єднані в один окружний суд зі штатом у 9–12 суддів).

Попре достатню увагу перевагам та недолікам такої моделі побудови судів, у тому числі адміністративних, варто звернути увагу на відсутність визначення поняття «судовий округ». Можна запропонувати розуміти під ним територію, на яку поширюється юрисдикція конкретного суду, що визначається законом з метою реального наближення судів до населення та забезпечення доступу до правосуддя.

Закінчивши із висвітленням деяких положень КАС України, перейдемо до наступного нормативно-правового акту. Так, закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [32]. Щодо безпосередньо адміністративних судів, то можна звернути увагу на ст. 37, яка передбачає, що у Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо: 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів; 2) захисту соціальних прав; 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

Найбільшого інтересу для нас становить ст. 17, яка визначає принципи побудови судоустрою – територіальність, спеціалізація та інстанційність. Так, принцип територіальності покликаний забезпечити відсутність територій, на які не поширювалася б юрисдикція суду, територіально зручне розміщенні судів та існування достатньої кількості судів та суддів на території держави [157]. У свою чергу, принцип спеціалізації передбачає, що суди спеціалізуються на розгляді різних категорій справ: цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

Принцип інстанційності знайшов прояв у закріпленні на законодавчому рівні права особи на апеляційний та касаційний перегляд справи та функціонуванні в державі місцевих судів, апеляційних судів та Верховного

Суду. В рамках цього принципу можна звернути увагу на деякі статистичні показники.

Упродовж 2022 р. до місцевих адміністративних судів надійшли 382 527 позовних заяв, заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про забезпечення доказів, забезпечення доказів позову до подання позовної заяви, відновлення втраченого судового провадження, звернень, клопотань тощо. У 2021 р. цей показник складав 559 321 справ та матеріалів.

Переважає більшість позовних заяв та адміністративних справ у 2022 р. – 71 % становили справи зі спорів, що виникають у соціальній сфері. У 2021 р. частка таких справ становила 64 %. Позовні заяви і справи щодо податкової сфери становили 8 % (у 2021 р. – 9 %), сфери пов'язаної з публічною службою – 7 % (у 2021 р. – 8%), сфери щодо забезпечення громадського порядку, національної безпеки та оборони України – 6 % (у 2021 р. – 7 %).

Вкрай позитивним видається той факт, що у 2022 р. порівняно з 2021 р. показник відсотка розгляду справ покращився та склав 112 % (у 2021 р. – 88 %) [158]. Щодо цього показника, то методика його розрахунку затверджена рішенням Ради суддів України від 02.04.2015 р. № 28 відповідно до Системи оцінювання роботи суду: стандарти, критерії, показники та методи (СОРС). Оцінювання судів здійснюється за такими критеріями:

84 % і нижче – тривожний показник;

85–95 % – насторожуючий показник;

96–102 % – нейтральний показник;

103 % і більше – передова практика.

Звернемо увагу, що рекомендованим стандартом цього показника є рівень 96–103 %.

У 2022 р. до апеляційних адміністративних судів надійшли 98 341 справ та матеріалів (у 2021 р. – 142 854). Показник відсотка розгляду за минулий рік був нейтральний та становив 99 % (у 2021 р. – 93 %).

Щодо Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, то у 2022 р. до нього надійшло 38 147 справ і матеріалів (у 2021 р. – 49 511). У звітному періоді, як і у 2021 р., відсоток розгляду справ і матеріалів цим судом (співвідношення розглянутих і зареєстрованих справ) становив 108 % [158].

Досліджуючи принцип інстанційності, вважаємо за потрібне звернути увагу на навантаження, що припадає на Велику Палату Верховного Суду, та запропонувати ідею щодо зміни її повноважень. Як свідчать статистичні показники, у 2022 р. до Великої Палати надійшло 391 справ та матеріалів (1112 документів у 2021 р.), з яких 162 одиниці, або 41 % загальної кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд, становлять справи та матеріали адміністративного судочинства. У 2021 р. цей показник становив 553 одиниці (50 %) [158, с. 42].

Серед справ і матеріалів адміністративного судочинства (162 одиниці), що надійшли на розгляд Великої Палати Верховного Суду, переважають справи за апеляційними скаргами на судові рішення Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду як суду першої інстанції. У звітному періоді їх кількість становила 104 одиниці, або 64 % загальної кількості справ і матеріалів, що надійшли на розгляд. У 2021 р. надійшло 289 справ за апеляційними скаргами (52 %). У якості прикладу зазначимо, що як апеляційна інстанція Велика Палата Верховного Суду розглядає скарги на судові рішення Верховного Суду у справах про дострокове припинення повноважень народного депутата України, що може бути подана протягом десяти днів із дня його проголошення.

Серед інших справ і матеріалів адміністративного судочинства, що надійшли до Великої Палати Верховного Суду, 17 касаційних скарг (32

скарги у 2021 р.), 8 заяв про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами (24 заяв у 2021 р.) [158, с. 43].

Нагадаємо, що відповідно до ст. 346 КАС України: «Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) *вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах*, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду у складі колегії суддів (палати, об'єднаної палати) іншого касаційного суду.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії суддів, палати або об'єднаної палати, передає справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо така колегія (палата, об'єднана палата) *вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах*, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати.

Суд, який розглядає справу в касаційному порядку у складі колегії або палати, має право *передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, якщо дійде висновку, що справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики*».

Зважаючи на вищезазначене коло завдань Великої Палати, виглядає дещо сумнівним покладання на неї здійснення правосуддя у якості апеляційної інстанції. На нашу думку, її ключова роль має полягати виключно у формуванні єдиної судової практики шляхом вирішення питання щодо можливості відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах. Задля цього право на розгляд справ у якості апеляційної інстанції, що наразі належить Великій Палаті, має бути передано, до прикладу, об'єднаній палаті Верховного Суду. Крім того, ч. 3 ст. 23 КАС України, а саме: «3. У випадках, визначених цим Кодексом,

Велика Палата Верховного Суду переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення у справах, розглянутих Верховним Судом як судом першої інстанції» має бути виключена.

Потребує уваги також Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011 р. Закон визначає правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору [159].

Досліджуючи проблематику розміру судового збору, варто звернути увагу на Рекомендацію R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р., відповідно до якої: «Прийняття до судочинства не повинно обумовлюватися сплатою стороною державі будь-якої грошової суми, розміри якої нерозумні стосовно до даної справи. У тій мірі, в якій судові витрати є явною перешкодою для доступу до правосуддя, їх слід, по можливості, скоротити або анулювати» [160].

В цьому аспекті заслуговує на увагу положення ч. 3 ст. 4 Закону України «Про судовий збір»: «При поданні до суду процесуальних документів, передбачених частиною другою цієї статті (прим. – мається на увазі подання документів до господарського суду), в електронній формі - застосовується коефіцієнт 0,8 для пониження відповідного розміру ставки судового збору». Подібна норма закону, на нашу думку, мала на меті заохочення осіб використовувати систему «Електронний суд».

Зауважимо, що певний час щодо цієї норми були деякі «непорозуміння». Так, Державна судова адміністрація України та Вища рада правосуддя надали роз'яснення щодо того, що вказана норма не набрала чинності. У свою чергу, Велика Палата Верховного Суду роз'яснила, що Листи ДСА України та ВРП про те, що понижуючий коефіцієнт судового збору при поданні заяви через Електронний суд начебто не застосовується, не можуть підмінити собою закон [161].

Досліджуючи зарубіжний досвід, можна зазначити, що судовий збір, як правило, є немалим. Так, у Великій Британії за подання позову необхідно сплатити від £35 до £10000. Крім того, додатково накладається мито на подання окремих процесуальних документів (для розгляду апеляційної скарги в окружному суді – £140, а у вищій інстанції – £240). У Німеччині розмір судового збору залежить від ціни позову. Максимальна вартість для розрахунку мита – €30 млн.

Не погоджуємося, що в цьому питанні варто рівнятися на європейські стандарти, адже Німеччина посідає 18 місце серед найбагатших країн світу (52,801\$ ВВП на душу населення), Велика Британія – 28 місце (45,565\$ ВВП на душу населення), Франція – 29 місце (45,473\$ ВВП на душу населення). Тоді як в Україні ВВП на душу населення у 2021 р. складав лише 4,8 тис. доларів (показники за 2022 р. відсутні) [162].

Крім того, потрібно зазначити, що правові засади діяльності адміністративних судів з конкретних напрямків передбачено в відповідних нормативно-правових актів, наприклад, Закони України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. [163], «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 р. [164], «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. [165], «Про державну службу» від 10.12.2015 р. [166], «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. [167], «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. [168], «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 р. [169], «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. [170], «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. [171], «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 05.06.2012 р. [172] тощо.

Діяльність адміністративних судів визначають й підзаконні нормативно-правові акти, зокрема: укази Президента України («Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних

адміністративних судів в апеляційних округах та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» від 16.11.2004 р. [34], «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні» від 22.07.1998 р. [20]); постанови Кабінету Міністрів України («Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень» від 05.01.2001 р. тощо [173].

Окреме місце посідають рішення Конституційного Суду України. Серед них можна навести:

рішення КС України від 09.09.2010 р. № 19-рп/2010: «В адміністративному судочинстві, на відміну від цивільного судочинства, діє принцип офіційності, який полягає в активній позиції суду щодо з'ясування всіх обставин у справі» [174];

рішення КС України від 14.12.2011 р. № 19-рп/2011: «КАС України регламентує порядок розгляду не всіх публічно-правових спорів, а лише тих, які виникають у результаті здійснення суб'єктом владних повноважень управлінських функцій і розгляд яких безпосередньо не віднесено до підсудності інших судів» [175];

Не можна залишити поза уваги також правові акти, що приймаються органами суддівського самоврядування, до прикладу, Кодекс суддівської етики від 22.02.2013 р., положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді [176].

Державна судово адміністрація як орган у системі правосуддя, який відповідно до ст. 151 Закон України «Про судоустрій і статус суддів», здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом, своїми актами врегульовує питання організації діяльності адміністративних судів, зокрема Типовим положенням про апарат суду від 08.02.2019 р. [177], Інструкцією з діловодства в місцевих та апеляційних судах України від 20.08.2019 р. [178].

Оминаючи детальне висвітлення правових актів, що може бути предметом окремого дослідження, вважаємо за потрібне звернути увагу на систематизацію масиву правових актів, що визначають правові засади діяльності адміністративних судів. Так, І. Шруб нормативно-правові акти пропонує поділяти на п'ять груп: 1) ті, що стали підставою для створення в Україні системи незалежних адміністративних судів і заклали основоположні принципи її функціонування; 2) ті, що визначають організаційну побудову системи адміністративних судів, їх структуру, порядок створення, реорганізацію та ліквідацію; 3) ті, що визначають компетенцію та повноваження адміністративних судів, порядок розгляду та вирішення ними адміністративно-правових спорів; 4) ті, що регулюють кадрове забезпечення адміністративних судів, порядок призначення, переміщення та звільнення з посад суддів адміністративних судів різних рівнів; 5) ті, що регулюють матеріально-технічне, фінансове, інформаційне та інше забезпечення діяльності адміністративних судів [73].

Відповідно до галузі права, законодавство, яке регламентує діяльність адміністративних судів України, може бути розподілене на конституційне, адміністративне, адміністративно-процесуальне та ін. Погоджуємося, що конституційне право не містить в собі безпосередньо адміністративних та адміністративно-процесуальних норм, проте, виступаючи провідною галуззю українського законодавства, закладає основи правового регулювання відносин, що складаються в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

В юридичній літературі також наявна точка зору відповідно до якої акти, що регулюють суспільні відносини, які виникають, розвиваються та припиняються за участю адміністративних судів, поділяють на ті, що: 1) регулюють порядок здійснення адміністративного судочинства (КАС України); 2) визначають порядок утворення адміністративних судів, їх структуру, завдання, функції, повноваження, відповідальність,

взаємовідносини з іншими суб'єктами тощо (Закон України «Про судоустрій і статус суддів», КАС України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України та ін.); 3) ті, що регулюють внутрішньо-організаційні відносини в адміністративних судах: контрольні, дисциплінарні, атестаційні тощо (акти ДСА України, організаційно-розпорядчі рішення Голоів адміністративних судів з питань організації адміністративного судочинства); 4) ті, що встановлюють правила, дотримання яких є обов'язковим для усіх суб'єктів, у тому числі і адміністративних судів (правила та норми у сфері електроенергетики, водокористування, будівництва, землекористування, медичні правила, пожежні, санітарно-епідеміологічні, екологічні тощо) [179, с. 326].

У свою чергу, Д. Кіреєв звертає увагу на класифікацію нормативно-правових актів, що визначають правові засади функціонування адміністративних судів в Україні, за сферами регулювання: 1) правові акти, що визначають організаційні засади діяльності адміністративних судів (їх структуру, порядок створення, реорганізації та ліквідації); 2) правові акти, що визначають кадрові засади забезпечення функціонування адміністративних судів (порядок призначення, переміщення та звільнення з посад суддів адміністративних судів різних рівнів); 3) правові акти, що визначають засади матеріально-технічного, фінансового, інформаційного та інших видів забезпечення діяльності адміністративних судів; 4) правові акти, що визначають юрисдикційні повноваження (закріплюють компетенцію та повноваження адміністративних судів, порядок розгляду та вирішення ними адміністративно-правових спорів) [179, с. 327].

На нашу думку, правові акти, які відображають концептуальні засади діяльності адміністративних судів можуть бути поділені на три блоки:

1) процесуальний (КАС України);

2) організаційний (до прикладу, «Про державний бюджет України», «Про судовий збір», Указ Президента України «Про ліквідацію апеляційних

адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29.12.2017 р.);

3) змішаний (наприклад, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір»).

Підсумовуючи дослідження правових засад діяльності адміністративних судів, варто повернутися до тези, яка була висловлена нами раніше щодо того, що концептуальні засади містяться не лише у правових актах, але й в наукових поглядах щодо діяльності адміністративних судів. У зв'язку з висвітленням наукових поглядів щодо діяльності адміністративних судів у попередньому розділі роботи наразі вважаємо за можливе запропонувати перелік концептуальних засад діяльності адміністративних судів.

1. Людиноцентризм. Задля розуміння змісту цього поняття звернемо увагу на його складові. Так, слово «людина» означає «одиничне до люди», «особа як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей» [41]. У свою чергу, слово «центр» може тлумачитися як «те, що є найголовнішим, найважливішим, основним» [41].

Поняття «людиноцентризм» вже знайшло певного опрацювання в юридичній літературі. Його ґрунтовне дослідження здійснено В. Дудченко, яка підкреслює значущість людиноцентризму як основного орієнтиру розвитку та модернізації права. Крім того, вчена справедливо звертає увагу на точку зору, що в сучасний період демократичних перетворень посилюється інтерес до людиноцентристської проблематики як у вітчизняних, так і зарубіжних публікаціях. Це знаходить прояв як під час дослідження прав людини загалом, так і певних категорій зокрема, інституту юридичної відповідальності, правової свідомості, інших явищ правової реальності [180, с. 127].

На нашу думку, засада «людиноцентризм» має особливе значення саме в діяльності адміністративних судів, адже вони мають на меті захист

прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. На нашу думку, засада «людиноцентризм» базується на таких принципах та ідеях як: верховенство права, доступність правосуддя, територіальність, право на апеляційне та касаційне оскарження, гласність та відкритість судового процесу, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тощо.

2. Ефективність здійснення правосуддя. Як зазначає І. Кісліцина, провідна роль забезпечення ефективного правосуддя лежить насамперед на суддях, адже сам статус суддів передбачає їх компетентність, незалежність та неупередженість. Відповідно, особи, які обіймають суддівські посади, повинні мати високі моральні якості та здібності, а також юридичну кваліфікацію, що відповідає встановленим вимогам [181]. Загалом, ґрунтовне дослідження ефективності правосуддя здійснено Л. Москвич. На думку вченої, до умов ефективності будь-якого державно-правового явища належить: функціональна, соціальна та інша результативність; економічність; доцільність; досягнення соціальних та інших цілей; стабільність результату; відповідність соціальним очікуванням; здатність змінюватися відповідно до потреб навколишнього середовища.

Оминаючи детальне висвітлення категорії «ефективність», що не є предметом нашого дослідження та вже знайшло висвітлення на монографічному рівні, відзначимо, що засада «ефективність здійснення правосуддя» ґрунтується на таких ідеях як: інстанційність та спеціалізація у побудові системи судоустрою, незалежність суддів, розумність строків розгляду справи, обов'язковість судового рішення, єдність судової практики тощо.

3. Відповідальність суддів та суду. Щодо поняття «відповідальність», то відповідно до словника, це «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки,

слова»; «серйозність, важливість справи, моменту тощо» [41]. У свою чергу, В. Хитра визначає поняття «відповідальність» як «філософсько-соціологічну категорію, що відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємовідносин між особистістю, колективом, суспільством з погляду свідомого здійснення взаємних вимог, що ставляться до них» [182, с. 385]. Заслуговує на увагу також точка зору Л. Москвич, яка розглядає відповідальність суддів як форму зв'язку між судом і суспільством, що має два аспекти – позитивний (відповідальність за наслідки своїх рішень) і ретроспективний (відповідальність за судові помилки) [55, с. 245, 246]. У свою чергу, О. Овчаренко звертає увагу на поняття «соціальна відповідальність суду», що є важливою передумовою юридичної відповідальності судді за грубе навмисне порушення закону [183].

До речі, щодо концепції «соціальна відповідальність», то заслуговує на увагу її визначення як певна відповідальність за вплив на суспільство. У науковій літературі ця концепція переважно застосовується у словосполученні «соціальна відповідальність компаній» та полягає у впровадженні ними соціально орієнтованих або благодійних програм. Погоджуємося, що соціально-відповідальна поведінка основних суб'єктів суспільства, державних та місцевих органів влади, корпоративних структур, громадських організацій, громадян є запорукою стабільного економічного та соціального розвитку, покращення якості життя, удосконалення виробничих відносин [184].

В сучасних умовах воєнного стану вкрай позитивним є той факт, що суддівська спільнота докладає усіх можливих зусиль задля підтримки населення України та Збройних Сил України. Так, Судді Полтавського окружного адміністративного суду взяли участь у наданні гуманітарної допомоги полтавцям та мешканцям інших регіонів держави. До прикладу, для Полтавської обласної дитячої клінічної лікарні було придбано ліки, перев'язувальні матеріали, засоби дезінфекції та гігієни, догляду за

хворими, предмети побутового вжитку тощо [185]. У свою чергу, судді Восьмого апеляційного адміністративного суду придбали та передали для потреб 24-ї окремої механізованої бригади транспортний засіб – позашляховик NISSAN Navara [186]. Пишаємося, що такі заходи мають непоодиначний характер та сприяють наближенню нашої перемоги.

Підсумовуючи висвітлення цієї засади, підкреслимо, що вона базується на ідеї особливого порядку притягнення суддів до відповідальності, принципах, якими керується дисциплінарний орган, відповідальний за притягнення суддів до відповідальності, та таких загальних ідей як відповідальність перед народом України, захист Вітчизни тощо.

4. Законність. Зауважимо, що у найбільш простому сенсі законність – це неухильне додержання закону. В науковій літературі поняття «законність» досліджують у широкому та вузькому сенсах. Відповідно до першого, це неухильне дотримання усіма суб'єктами права законів і підзаконних актів, тобто необхідний державі спосіб поведінки населення. Відповідно до другого, це принцип діяльності державного апарату щодо здійснення своїх владних функцій у чітких межах закону, пов'язаних із забезпеченням прав громадян та громадських організацій [187, с. 133]. На нашу думку, засада «законність» є єдиною, яка не охоплює інші принципи та ідеї та має визнаватися як така.

Зважаючи на тезу, яка була висловлена нами раніше, що поняття «концептуальні засади» належить до світу ідей, то маємо зазначити наступне. Виокремлений перелік концептуальних засад має умовний характер та може бути змінений у випадку змін у тих ідеях та уявленнях, які визначають діяльність адміністративних судів.

2.2. Організаційне забезпечення діяльності адміністративних судів

Задля розуміння організаційного забезпечення діяльності адміністративних судів, варто звернути увагу на проблематику розвитку поняття «організаційне забезпечення» та його співвідношення із подібними, але не тотожними. До прикладу, у період Царської Росії популярністю користувалось поняття «судове управління». У радянський період використовувалось поняття «організаційне керівництво в судах», що знайшло відображення у відповідних змінах до законодавства СРСР, яке врегульовувало питання організаційного забезпечення функціонування суду. Ці зміни були результатом проведеної судової реформи (1958-1963 рр.), одним із наслідків якої стало розформування органів юстиції, які на той час здійснювали забезпечення діяльності суду, та передача функції з забезпечення діяльності суду до відання вищих судових інституцій.

Отже, використання терміну «організаційне керівництво в судах» на той час відповідало інституційно-функціональним реаліям реалізації забезпечувальних заходів, а тому значною мірою було виправданим. Поняття «організаційне керівництво в судах» також чітко визначало сферу такого керівництва, що здійснювалося виключно в самому суді, не виходячи за його межі. У той саме час, будь-яка діяльність, що відбувалась «стосовно суду», але не «в суді», не могла вважатися такою, що охоплювалась терміном «організаційне керівництво в судах» [188, с. 61, 62].

Після здобуття Україною незалежності були проведені спроби обґрунтувати використання щодо процесу забезпечення діяльності судів поняття «управління судовими органами України». Навіть на сучасному етапі паралельно із законодавчо закріпленим поняттям «організаційне забезпечення» використовують такі поняття як «судове адміністрування», «організаційне управління в судах», «судове управління».

Так, зокрема, вважається, що поняття «судове управління» охоплює всі управлінські процеси, тобто як зовнішні, так і внутрішні, що відбуваються в державі та в судовій системі зокрема. Ці процеси спрямовані на впорядкування діяльності судів та судової влади загалом. У свою чергу, під судовим адмініструванням розуміють виключно внутрішні управлінські процеси; його суб'єктами є судді, які обіймають адміністративні посади в судах. Отже, судове адміністрування є однією з складових судового управління. У той саме час, поняття «організаційне забезпечення діяльності судів» посідає проміжне становище між цими двома категоріями: воно є вужчим за поняття «судове управління», проте ширшим за поняття «судове адміністрування». Таким чином, організаційне забезпечення діяльності судів є одним із елементів судового управління [189].

Деякі науковці пропонують запровадити об'єднуючу категорією для понять «судове управління», «організаційне керівництво в судах», «організаційне забезпечення органів судової влади» – поняття «державне управління у сфері організації діяльності органів судової влади» [189, с. 40].

Аналіз теоретичних підходів до розуміння категорії «організаційне забезпечення» дає можливість виокремити три основні підходи: структурний, нормативний та процесний. Структурний та нормативний підходи є втіленням набутого досвіду, їх цінність полягає у здатності запобігати повторенню помилок, але їх застосування в сучасному нестабільному середовищі ускладнено саме цим ретроспективним характером. Процесний підхід має достатньо загальний характер. Його слабкість обумовлюється неможливістю передбачувати деталі, адже у кожній конкретній ситуації рішення залежить від відповідальної особи, яка знаходиться у типових для цієї установи умовах [190].

Під організаційним механізмом забезпечення діяльності судів вчені розуміють організаційні умови оптимальної побудови і функціонування

системи судів на основі конкретизованих цілей, завдань, основних напрямів, етапів і засобів, що забезпечують якісне здійснення правосуддя [191].

Щодо змісту поняття «організаційне забезпечення» відсутня єдина точка зору. У юридичній літературі висловлено думку, що воно охоплює заходи фінансового, матеріально-технічного, наукового, інформаційно-технічного характеру [80, с. 446]. Натомість деякі вчені поняття «організаційне забезпечення» використовують на ряду з інформаційним, фінансовим та іншими видами забезпечення, а також у поєднанні з методичним або економічним забезпеченням деякої діяльності [190, с. 59].

Розглядаючи зміст та складові організаційного забезпечення діяльності судів, варто приділити увагу їх фінансовому забезпеченню.

Відповідно до ст. 130 Конституції України, держава зобов'язана забезпечувати фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів шляхом окремого визначення у Державному бюджеті України видатків на їх утримання. Як зазначив КС України, закріплення такого порядку фінансування є однією з гарантій незалежності суддів та судової влади. Крім того, КС України підкреслив, що видатки Державного бюджету України на утримання судової влади захищені безпосередньо Конституцією України та не можуть бути скорочені органами законодавчої або виконавчої влади нижче того рівня, який забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя згідно із законом [192].

Заслугує на підтримку позиція європейських фахівців відповідно до якої, незважаючи на те, що фінансування судів є частиною державного бюджету, який подається до Парламенту Міністерством фінансів, воно не повинно залежати від політичних змін. Як зазначили представники КРЕС, однією з форм, у якій може здійснюватися активне залучення судових інституцій до процесу підготовки бюджету, є надання функції координування процесу складання бюджетних запитів щодо фінансування

судів незалежному органу, відповідальному за адміністрування судової системи (у країнах, де такий орган існує).

В Україні таке повноваження належить ДСА України – державному органу у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом. Погоджуємося, що завдання ДСА України у частині забезпечення фінансування суддів полягають у:

розрахунку ключових показників, що свідчать про досягнення «нормального» та «належного» рівня фінансового і соціального забезпечення суддів;

моніторингу відповідності фінансового і соціального забезпечення суддів актуальним соціально-економічним реаліям в країні, зокрема, з урахуванням рівня інфляції та динаміки курсу валют;

донесенню до суспільства дійсної природи та важливості фінансових гарантій незалежності судової влади [193, с. 156].

Крім того, у Рекомендації КРЄС зазначено, що при підготовці бюджету судової системи можуть проводитися консультації з радами суддів (де вони існують) або іншими незалежними органами влади, які відповідають за адміністрування судів, із суддями та/або професійними організаціями суддів [194].

Досліджуючи значення фінансування судів, не можна оминати їх напрямки, а саме: 1) забезпечення функціонування судів як установ; 2) покриття витрат, пов'язаних з розглядом справ; 3) виплату заробітної плати суддям та грошових коштів необхідних на утримання суддів, які перебувають у відставці; 4) підвищення кваліфікації суддів; 5) виплату коштів на проведення заходів задля забезпечення особливого захисту суддів та членів їхніх сімей; 6) фінансування апарату судів та т.і. [195, с. 115].

Щодо фінансового забезпечення саме адміністративних судів, то варто звернути увагу на точку зору О. Свида, який зазначає, що воно полягає

у: 1) окремому визначенні у Державному бюджеті України видатків на фінансування кожного суду; 2) віднесенні видатків на утримання судів до захищених статей видатків Державного бюджету України, тобто обсяг цих видатків не може змінюватися при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень; 3) законодавчому гарантуванні повного і своєчасного фінансування судів; 4) гарантуванні достатнього рівня соціального забезпечення суддів [71].

Сучасна ситуація в країні, обумовлена російською агресією та занепадом національної економіки, є причиною для обґрунтованого занепокоєння можливістю держави виконувати свій обов'язок з фінансування судів, у тому числі адміністративних, у повному обсязі.

Відповідно до Закону України «Про державний бюджет України на 2023 р.», доходи Державного бюджету мають становити 1 329,3 млрд грн, а витрати – 2 640,2 млрд грн. Різницю між цими показниками майже у 50 % планується покрити за допомоги міжнародного фінансування (грантів та запозичень) [196]. Останні політичні події, до прикладу, пов'язані з заборонаю ввезення українського зерна до деяких країн ЄС, лише посилять зазначений дефіцит та потребу у міжнародній допомозі.

Щодо сучасних проблем, з якими зустрічаються адміністративні суди, то, по-перше, варто зазначити однаковий для всіх судів низький рівень заробітної плати працівників апаратів. Зокрема, привертають на себе увагу деякі показники: за даними Державної судової адміністрації у 2022 р., заробітна плата начальника відділу канцелярії в місцевому суді складала близько 10,6 тис. грн, секретаря судового засідання в апеляційному суді – 7,2 тис. грн, а працівника архіву місцевого суду – 6,5 тис. грн [197]. Враховуючи вартість сучасного життя, зріст споживчих цін (за перші два місяці 2023 р. ціни в Україні зросли на 1,5%, а порівняно з лютим минулого року – на 24,9%), такий розмір заробітної плати є незадовільним [198]. Низький рівень оплати праці призводить до ще однієї проблеми – проблеми

відтоку кадрів. В апаратах апеляційних адміністративних судів вакантними на кінець 2022 р. були 162 посади, а в апаратах окружних адміністративних судів – 448 [199]. Переважна більшість суддів під час проведеного нами опитування також відзначили нестачу кадрів апаратів судів (Див. Додаток Б).

Крім того, через відсутність фінансування суди не надсилають судові рішення рекомендованими листами, а повідомляють учасника про ухвалення рішень і можливість їх отримання альтернативними засобами комунікації – телефоном, електронною поштою, месенджерами.

Досліджуючи проблематику фінансування судів, не можна не звернути увагу на рішення Верховного Суду щомісячно і до закінчення воєнного стану перераховувати 60 % суддівської винагороди на підтримку Збройних Сил України. Крім того, Верховний Суд запропонував суддям першої та апеляційної інстанцій приєднатися до цієї ініціативи й добровільно обмежити свою суддівську винагороду: суддям апеляційних судів – перераховувати 50 % на допомогу Збройним Силам України, суддям першої інстанції – 40 %.

Таке рішення було підтримано іншими судами. До прикладу, Шостим апеляційним адміністративним судом відповідно до наказу Голови суду О. Кузьмишиної було вирішено вирахувати із суддівської винагороди суддів несплачену суддівську винагороду за другу половину березня 2022 р., а у подальшому – вираховувати щомісячно, з квітня 2022 р. до закінчення дії воєнного стану в Україні, 50% суддівської винагороди на підтримку Збройних Сил України. Суддівський корпус Сьомого апеляційного адміністративного суду також одноголосно прийняв рішення щомісячно перераховувати 50% суддівської винагороди усіх суддів суду у фонд підтримки Збройних Сил України (близько 1, 6 млн грн на місяць) [200].

Як свідчить аналіз наукової літератури, наявні непоодинокі дослідження значення фінансування судів, його напрямків, рекомендацій міжнародних та європейських організацій щодо планування видатків на утримання судів з бюджету країни тощо. У той саме час, відсутнє визначення поняття «фінансування судів». Задля його визначення, спочатку звернемо увагу на складові цього поняття.

Щодо поняття «суд», то воно може використовуватися у декількох значеннях: 1) установа, в якій працюють судді та працівники апарату суду; 2) суддя, колегія суддів, які розглядають справи; 3) судовий процес; 4) державний орган [201]. В рамках нашого дослідження найбільш прийнятним видається перше визначення суду як установи, в якій працюють судді та працівники апарату суду. Друге та третє визначення мають процесуальний характер, а четверте є занадто широким. Щодо поняття «забезпечувати», то відповідно до тлумачного словника української мови, воно означає: «щось постачати у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у певних потребах»; «надавати кому-небудь необхідні матеріальні засоби до існування; постачати»; «здійснювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось»; «захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [41].

У свою чергу, під фінансуванням взагалі розуміється забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва і переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій [202, с. 137].

Таким чином, можна запропонувати під поняттям «фінансування судів» розуміти визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів, апаратів судів та суддів задля створення необхідних умов їх діяльності (організаційних, матеріально-технічних тощо) з метою здійснення судами правосуддя.

У той саме час, «фінансування адміністративних судів» – це визначений законом особливий порядок грошового забезпечення з Державного бюджету України потреб судів адміністративної юрисдикції всіх рівнів задля справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин.

Наступною складовою організаційного забезпечення є кадрове забезпечення.

Конституція України у ст. 127 передбачає, що «на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросовісним та володіє державною мовою. Законом можуть бути передбачені додаткові вимоги для призначення на посаду судді». Крім того, Основним Законом передбачено, що суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої [18].

Загалом, поняття «кадрове забезпечення» знайшло широкого опрацювання в науковій літературі. Так, під ним розуміють здійснювану в процесі управління діяльність, змістом якої є забезпечення органів, установ, їх підрозділів необхідним контингентом осіб, які відповідають певним вимогам, інформацією про них, а також впровадження науково-обґрунтованих методів добору, розстановки, професійного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів, стимулювання їхньої роботи, правового регулювання трудової діяльності та надання правового захисту працевлаштованим [203].

Щодо кадрового забезпечення судів, то воно полягає у доборі суддівських кадрів та є сукупністю процедур з добору кандидатів на посаду

судді на підставі аналізу й оцінки їх професійних, особистісних рис, ступеня їх відповідності вимогам, встановленим законом, і вибір найбільш підготовлених кандидатів для виконання посадових обов'язків [204, с. 182].

На думку О. Ульяновської, кадрове забезпечення діяльності судів – це система взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, урегульована нормами адміністративно-процесуального права; послідовна, цілеспрямована діяльність, що спрямовує та контролює роботу судів щодо дотримання якісних властивостей і характеристик, якими визначається здатність реалізовувати кадрову політику з прогнозування та планування добору, розстановки кадрів, підвищення їхньої кваліфікації й кар'єрного зростання, а також оцінювання діяльності суддів щодо дотримання прав і свобод людини та громадянина [205, с. 12].

Погоджуємося, що якщо уявити цю діяльність як систему пов'язаних дій, то до останніх можна віднести: аналіз кадрових потреб у судах, планування кадрових заходів та прогнозування кадрових процесів; здійснення оптимізації нормативно-правового регулювання системи кадрового забезпечення судів; підготовка, відбір, призначення та адаптація кадрів у судах; забезпечення встановленого порядку виконання суддями місцевих загальних судів та працівниками їх апарату встановлених повноважень; здійснення заходів щодо професійного навчання та підвищення кваліфікації суддів та працівників апарату місцевих загальних судів; здійснення контрольних та оціночних заходів; створення системи мотивації, психологічного забезпечення та безпеки професійної діяльності; здійснення заходів з просування, переміщення та вивільнення суддів та працівників апарату у місцевих загальних судах [206, с. 8].

Заслугує також на увагу точка зору, що система якісного кадрового забезпечення роботи судів складається з таких підсистем: 1) якісне кадрове забезпечення осіб, які здійснюють добір кадрів на посаду судді, 2) якісне

кадрове забезпечення безпосередньо суддів; 3) якісне кадрове забезпечення апарату суду [207, с. 126].

Як зазначає В. Серединський, «суддівські кадри це сукупність професійних суддів, які відповідно до чинного законодавства були призначені чи обрані суддями, мають відповідну фахову підготовку та певний рівень кваліфікації». Щодо адміністративних судів, то на думку вченого, основна мета кадрового забезпечення адміністративного судочинства постає як «своєчасне та раціональне втілення в життя основних вимог кадрової політики в судовій гілці влади щодо забезпечення оптимального балансу процесів формування, збереження, розвитку та використання суддівських кадрів з урахуванням потреб адміністративного судочинства, вимог діючого законодавства та суспільно-політичної ситуації в державі» [208].

Серед основних завдань кадрового забезпечення адміністративного судочинства виділяють наступні: 1) прогнозування та програмування потреб у суддівських кадрах як на поточний період, так і на перспективу; 2) комплектування адміністративних судів висококваліфікованими та компетентними суддівськими кадрами в потрібній якості та кількості; 3) організація безперервного процесу підготовки, перепідготовки підвищення кваліфікації суддів адміністративних судів, підвищення їх мотивації для розвитку та самовдосконалення, поглиблення своїх знань, умінь і навичок, а також стимулювання до підвищення якості й оперативності розгляду адміністративних справ; 4) оптимізація та раціоналізація роботи суддів, підвищення продуктивності їх діяльності, а також забезпечення стабільного та рівномірного завантаження протягом робочого часу; 5) створення рівних можливостей для кар'єрного зростання, просування по службі та професійної самореалізації суддів; 6) задоволення матеріально-технічних, інформаційних, фінансових, соціально-побутових

та інших потреб суддів адміністративних судів, а також їх методичне забезпечення [208].

Зауважимо, що наразі в Україні не вистачає приблизно 2,5 тис. суддів. До прикладу, у Першому апеляційному адміністративному суді – 9 суддів із 21 [191].

В аспекті нестачі суддівських кадрів вважаємо за необхідне приділити увагу тому факту, що Рада суддів України своїм рішенням від 11.06.2021 р. затвердила проєкт методики визначення нормативів кадрового забезпечення місцевих та апеляційних судів щодо чисельності суддів. Так, в якості розрахункової бази для визначення нормативів кадрового забезпечення місцевих та апеляційних судів щодо чисельності суддів використовуються:

дані щодо кількості судових справ (в розрізі категорій), що надійшли до суду за попередній звітний рік;

показники середньої тривалості розгляду судових справ, рекомендовані рішенням ВРП від 24.11.2020 р. № 3237/0/15-20 з урахуванням рекомендацій, викладених у звіті оцінювання середніх витрат часу на розгляд справ для визначення коефіцієнтів навантаження на суддів, складеного за результатами дослідження, що проводилось за підтримки Програми реформування сектору юстиції «Нове правосуддя» агентства США з міжнародного розвитку – USAID.

Визначення нормативів чисельності суддів здійснюються у певному порядку.

Перш за все, передбачається обчислення часу, необхідного для розгляду кожної окремої судової справи, що надійшла до суду у звітному періоді (час розгляду справи). Підсумовуючи час розгляду кожної окремої справи, визначається загальний час, необхідний для розгляду всіх судових справ, що надійшли до суду у звітному періоді (загальний час розгляду справ).

У свою чергу, норматив чисельності суддів в окремо взятому суді розраховуються шляхом ділення загального часу розгляду справ на умовну кількість робочих днів, які суддя використовує протягом року для здійснення правосуддя.

Звертаючись до статистичних показників, слід зазначити, що середня кількість справ і матеріалів, що надійшли на розгляд у звітному періоді, у розрахунку на одного суддю окружного адміністративного суду становила 717 одиниць проти 1031 одиниці у 2021 р. Значне середнє надходження справ і матеріалів у розрахунку на одного суддю спостерігалось в Житомирському (2226) та Хмельницькому (1033) окружних адміністративних судах, що відповідно у 3 і 1,4 раза більше за середній показник. Порівняно з 2021 р. у звітному періоді показники цих судів зменшилися у 1,1 і 1,3 раза відповідно.

Середня кількість справ і матеріалів, що надійшли на розгляд у звітному періоді, у розрахунку на одного суддю апеляційного адміністративного суду становила 565 одиниць проти 821 одиниці у 2021 р.

У 2022 р. до одного судді Верховного Суду в Касаційному адміністративному суді в середньому надійшло 829 справ і матеріалів проти 1031 одиниці у 2021 р. [158].

Оминаючи подальше висвітлення статистичних показників, відзначимо, що дослідження проблематики кадрового забезпечення адміністративних судів потребує приділення деякої уваги й вимогам до суддів цих судів. Так, чинне законодавство не передбачає додаткових чи спеціальних вимог до кандидатів на посаду судді адміністративного суду. Отже, суддею може бути громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Для суддів апеляційних судів та Верховного Суду ці вимоги дещо змінюються у частині

необхідного досвіду роботи у сфері права, а саме суддею апеляційного суду має:

- 1) стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років;
- 2) науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше сім років;
- 3) досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше сім років;
- 4) сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених вищезазначеними пунктами 1-3, щонайменше сім років.

Щодо Верховного Суду, то законом передбачено, що суддя Верховного Суду повинен мати:

- 1) стаж роботи на посаді судді не менше десяти років;
- 2) науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права щонайменше десять років;
- 3) досвід професійної діяльності адвоката, в тому числі щодо здійснення представництва в суді та/або захисту від кримінального обвинувачення щонайменше десять років;
- 4) сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктів 1-3, щонайменше десять років.

Процедура набуття статусу судді є однаковою для всіх суддів та визначена ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка встановлює п'ятнадцять етапів, починаючи з прийняття Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рішення про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів та закінчуючи виданням Президентом України указу про призначення на посаду судді (у разі внесення Вищою радою правосуддя подання про призначення судді на посаду).

Підсумовуючи дослідження кадрового забезпечення судів та стислий огляд набуття статусу суду, варто зазначити, що за умови припинення роботи ВККС України норми закону щодо набуття статусу судді не діяли. Вкрай позитивно, що через майже три роки з моменту припинення роботи цього органу ВРП 01.06.2023 р. призначила 16 членів ВККС України. Ця подія нарешті дозволила розблокувати процедури з формування кадрового корпусу та сприятиме подоланню кадрової кризи [192]. Проте варто розуміти, що початок роботи ВККС не є запорукою швидкого вирішення кадрової кризи в судах.

Розглянувши фінансове та кадрове забезпечення діяльності судів, вважаємо за можливе перейти до їх матеріально-технічне забезпечення, що також є необхідною умовою діяльності судів.

Під матеріально-технічним забезпеченням судів можна розуміти діяльність державних органів, що спрямоване на створення матеріальної бази функціонування судової системи [204, с. 184]. Як зазначають європейські фахівці, «неналежні умови праці, які включають недостатню заробітну плату та соціальні пільги, погану інфраструктуру й обладнання, а також значно недоукомплектовані судові органи тощо, можуть мотивувати суддів із легкістю приймати неправомірні пропозиції» [211].

У свою чергу, Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи містять норму, відповідно до якої кожна держава повинна виділяти судам достатньо ресурсів, приміщень та устаткування, щоб вони могли функціонувати [194].

Звернемо увагу, що для організації матеріально-технічного забезпечення в структурі апаратів судів утворюються спеціальні відділи, які функціонують на підставі положення. До прикладу, у Сьомому апеляційному адміністративному суді функціонує відділ матеріально-технічного та господарського забезпечення, який має на меті матеріально-технічне та господарське забезпечення діяльності суду.

На виконання цих завдань працівники відділу здійснюють: господарське забезпечення діяльності суду, суддів та працівників апарату суду, підтримання належного внутрішнього порядку в приміщеннях суду, безперебійне функціонування систем життєзабезпечення приміщень суду, поточний ремонт і технічне обслуговування приміщень суду та автомобільної техніки суду; ремонт і збереження приміщень суду, меблів, інвентарю та інших матеріальних цінностей; технічне обслуговування та своєчасне усунення несправностей електротехнічного обладнання та систем життєзабезпечення приміщень, контроль дотримання працівниками суду правил користування електротехнічним обладнанням; створення належних та безпечних умов праці працівників суду тощо [212].

Зазначимо, що якщо раніше проблеми матеріально-технічного забезпечення судів переважно пов'язували із незабезпеченням судів у достатній кількості автоматизованими системами документообігу, службовими приміщеннями, обладнанням, таким як комп'ютери, сервери, охоронна сигналізація тощо, то наразі з спричиненням матеріальної шкоди судам через воєнні дії. До прикладу, у Житомирському окружному адміністративному суді було пошкоджено входні двері, приймальня голови суду, кабінети голови суду та керівника апарату суду, бухгалтерії, зали судових засідань тощо. У Луганському окружному адміністративному суді близько 30% будівлі суду зазнало пошкодження через влучання снаряду в дах адміністративної будівлі. У Миколаївському окружному адміністративному суді вибуховою хвилею було пошкоджено приміщення архіву [213; 214]. Крім того, варто згадати не передбачені у Державному бюджеті видатки, які були необхідні під час проблем у роботі мережі електропостачання, на придбання електрогенераторів та терміналів Старлінк.

Доволі складна ситуація склалася також у Херсонському окружному адміністративному суді, в якому робота суду не відновлена, а судочинство

не здійснюється. Нагадаємо, що приміщення суду під час окупації міста було захоплено збройними формуваннями країни-агресора та пограбовано. Вкрай позитивним є той факт, що Херсонським окружним адміністративним судом разом із ДСА України підготовлено план заходів задля відновлення роботи суду, який буде реалізовуватись за умов припинення щоденних обстрілів м. Херсона, відсутності загрози життю та здоров'ю працівникам суду [212].

Ще однією складовою організаційного забезпечення є інформаційне забезпечення, під яким розуміють сукупність методів і засобів щодо розміщення і подання державних інформаційних ресурсів, що містять системи класифікації і кодування, уніфіковані системи документації, раціоналізації документообігу і форм документів, методів створення інформаційних баз даних і баз знань [215].

Можна зустріти також точку зору, відповідно до якої, інформаційне забезпечення це «цілеспрямований вплив відомчих ресурсів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб представників судової влади, а також користувачів адміністративних послуг судочинства, які в сукупності становлять організаційно-технічний процес, спрямований на забезпечення права на справедливе й гуманне судочинство» [216, с. 112].

У свою чергу, під правовими засадами інформаційного забезпечення адміністративного судочинства пропонується розуміти сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, що з урахуванням їх ієрархічних зв'язків здійснюють нормативну регламентацію діяльності уповноважених суб'єктів і функціонування автоматизованих інформаційних систем з оперування інформацією з метою забезпечення належної діяльності адміністративних судів із розгляду та вирішення публічно-правових спорів [217, с. 123].

Заслуговує на увагу точка зору В. Раца, який визначає інформаційне забезпечення діяльності судів як «метод організації функціонування судової

системи, який передбачає взаємопов'язану та взаємозумовлену сукупність: а) інформації, створюваної відповідно до потреб суб'єктів судової діяльності; б) діяльності щодо реалізації комплексу потреб інформаційних заходів, зумовлених специфікою діяльності суду та необхідних для ефективного функціонування суду загалом і створення умов для здійснення правосуддя зокрема; в) інформаційних технологій» [218, с. 112].

Водночас вбачається, що розуміння забезпечення як «методу організації» з теоретичної точки зору є неприйнятним через те, що метод – це «спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя»; «прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності» [37]. У той саме час, поняття «організація» походить від слова «організувати», що означає «створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них», «чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь» тощо. Таким чином, словосполучення «метод організації» видається використанням близьких за значенням слів, що робить запропоноване визначення дещо перевантаженим. На нашу думку, краще було б використати словосполучення «*спосіб організації*».

У той саме час, погоджуємося з В. Рацюю, що метою інформаційного забезпечення діяльності судів є створення сприятливого комунікативного середовища, спроможного гарантувати одержання інформації відповідно до вимог користувачів – суб'єктів судової діяльності з використанням новітніх інформаційних технологій [200, с. 112].

О. Хотинська-Нор обґрунтовано зазначає про такі принципи інформаційного забезпечення: забезпечення достовірності інформації, тобто отримання (надходження) її з першоджерел; забезпечення об'єктивності інформації, тобто отримання (надходження) її з різних джерел; забезпечення оперативності інформації, тобто інформація повинна бути своєчасно надана та оперативно опрацьована; забезпечення достатності

інформації, тобто формування необхідного масиву релевантної інформації, що дозволить прийняти оптимальні рішення [54, с. 84].

Організаційне забезпечення містить й складову методичного забезпечення. Зауважимо, цьому виду забезпечення, як правило, приділяється найменша увага, проте його значення у розумінні змісту організаційного забезпечення є не менш важливим.

Відповідно до словника, методичний – такий, що «здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний» [41]. У свою чергу, методика це «сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [41].

Чинне законодавство згадує лише можливість надання вищестоящими судам нижчестоящим методичної допомоги. На деякі проблеми надання такої допомоги у своїх дослідження звертає увагу Н. Бакаянова. Вчена наголошує на застосуванні різних підходів у діяльності апеляційних судів до практики надання методичної допомоги. У якості прикладу Н. Бакаянова наводить Методичні рекомендації щодо надання Хмельницьким апеляційним судом місцевим судам методичної допомоги в застосуванні законодавства. Рекомендаціями передбачено, що для надання методичної допомоги в застосуванні законодавства місцевим судам в Хмельницькому апеляційному суді запроваджена система кураторства: кожен суддя апеляційного суду, в тому числі судді, що займають адміністративні та виборні посади, виконує обов'язки територіального судді-куратора (за кожним місцевим судом має бути закріплений щонайменше один суддя апеляційного суду з судової палати кожної спеціалізації) [219, с. 24].

Підтримуємо точку зору, що терміни «куратор» під яким може розумітися «опікун», «піклувальник», а також «особа», якій доручено спостереження за якою-небудь роботою» за своєю етимологією є неприйнятним щодо діяльності судів та суддів та не відповідає конституційному принципу незалежності суддів [220, с. 151].

Повертаючись безпосередньо до надання методичної допомоги, то варто відзначити, що вона може відбуватися у формах нарад, семінарів, обговорень, конференцій, засідань робочих груп, круглих столів, зустрічей, листування [220, с. 153]. Видається вкрай позитивним, що подібні зустрічі можуть бути присвячені важливим правовим позиціям Верховного Суду, зокрема щодо правових позицій у зразкових справах, наприклад, щодо перерахунку пенсій постраждалому в наслідок Чорнобильської катастрофи, перерахунку щомісячного грошового утримання судді у відставці, про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі, про оформлення паспорта громадянина України тощо.

Недоліком надання методичної допомоги є складність перевірки ефективності проведених заходів. А тому вбачається доцільним отримання зворотного зв'язку від суддів, які прийматимуть участь у лекціях, семінарах тощо. Зворотній зв'язок може бути отримано шляхом заповнення анкет після заходу (у тому числі, шляхом заповнення електронної форми). Звісно, це потребуватиме додаткових витрат часу та грошових коштів, але надасть можливість зробити висновки щодо результатів заходу та подальших тем обговорення [221].

Хоча надання методичної допомоги має додатковий, допоміжний характер стосовно процесуальної діяльності адміністративного суду, проте, є обов'язковою і необхідною умовою ефективного захисту з прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Діяльність адміністративних судів всіх рівнів, яка спрямована на забезпечення ефективного правосуддя в адміністративних спорах, здійснюється за участі багатьох суб'єктів, а саме:

голови суду (здійснює адміністративні повноваження з організації діяльності суду, відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів»);

заступника голови суду (здійснює адміністративні повноваження, покладені на нього головою, та адміністративні повноваження голови суду за його відсутності);

керівника апарату суду (планує роботу апарату суду, здійснює заходи щодо забезпечення належних умов діяльності суддів та працівників апарату суду, інформаційно-нормативного забезпечення їх діяльності тощо);

суддів (безпосередньо відправляють правосуддя);

зборів суддів (вирішують питання щодо внутрішньої діяльності суду, роботи конкретних суддів або працівників апарату суду);

Державної судової адміністрації (здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади у межах повноважень, установлених законом);

Ради суддів України (розробляє та організовує виконання заходів щодо поліпшення стану організаційного забезпечення діяльності судів, здійснює контроль за організацією діяльності судів);

Вищої ради правосуддя (забезпечує незалежність судів та суддів, бере участь у визначенні видатків Державного бюджету України на утримання судів, погоджує Типове положення про апарат суду, Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників, і т.і.);

Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (проводить добір кандидатів для призначення на посаду судді, приймає кваліфікаційний іспит, проводить кваліфікаційне оцінювання тощо).

Безумовно, роль цих суб'єктів не має однакового характеру, проте у певній мірі кожний з них є відповідальним за здійснення правосуддя або створення належних умов для цього.

Так, наприклад, позитивно оцінюючи рішучі кроки на шляху до належної роботи ВРП, погоджуємося, що, у першу чергу, слід визначити вирішення нею наступних проблем, а саме: притягнення до відповідальності суддів, які підозрюються у колабораціонізмі та вчиненні воєнних злочинів;

відправлення у відставку суддів, які досягли 65 років (зауважимо, що автоматизована система розподілу справ між судьями розподіляє судові справи на таких суддів, адже законних підстав про виключення їх з розподілу немає); призначення на посаду суддів, які склали кваліфікаційний іспит, але не могли бути призначені через зупинення діяльності ВРП; вирішення проблеми із судьями, які були відправлені у відрядження до інших судів ще тоді, коли ВРП була повноважною тощо.

Розробка заходів підвищення ефективності діяльності ВРП також має здійснюватись, виходячи з важливих завдань, які постають перед судовою владою на теперішній час: 1) зменшення навантаження на суддів шляхом поповнення судів новими кадрами; 2) підвищення довіри до судової гілки влади шляхом притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, відповідно до міжнародних стандартів; 3) підвищення авторитету нашої держави перед європейськими партнерами шляхом поновлення діяльності [222].

Підсумовуючи викладене, можна дійти до висновку, що організаційне забезпечення судів, у тому числі адміністративних, це – сукупність взаємопов'язаних заходів, які здійснюються уповноваженими на те суб'єктами і спрямовані на належне функціонування судів за рахунок їх забезпечення необхідними ресурсами. Зауважимо, що з оцінкою відвідувачів П'ятого апеляційного адміністративного суду організації його діяльності можна ознайомитись у Додатку Б.

Крім того, доцільно класифікувати фактори, які впливають на діяльність судів, у тому числі адміністративних, шляхом їх поділу на: зовнішні (не залежать від суддів, органів суддівського самоврядування або інших представників судової гілки влади) та внутрішні (залежать від представників судової гілки влади).

До зовнішніх факторів відносимо:

- політичні фактори, які відображують рівень усвідомлення керівництвом держави необхідності створення необхідних умов для функціонування незалежного, безстороннього та об'єктивного суду;

- економічні фактори, які впливають на фінансову спроможність держави забезпечувати фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності судів (у 2022 р. на апеляційні адміністративні суди передбачалось видатків з Державного бюджету України на суму 701 616,6 грн [223], а у 2023 р. – 699 669,2 [196]; подібне зменшення обумовлено воєнним станом та перенаправленням фінансових ресурсів на потреби Збройних сил України);

- форс-мажорні обставини, до прикладу, стихійні лиха, війни, пандемії (варто навести приклад із пандемією Covid-19, початок якої в Україні припав на 03.03.2020 р., коли було зафіксовано перший випадок захворювання в Чернівецькій області, а також з повномасштабним вторгненням в Україну, яке було розпочато країною-агресором 24.02.2022 р.) [224].

Зауважимо, що зовнішні фактори у певному сенсі виступають поштовхом для розвитку законодавства та часто призводять до удосконалення певного напрямку функціонування.

До прикладу, задля врегулювання діяльності судів в умовах воєнного стану Рада суддів України розробила рекомендації щодо роботи судів, встановивши, що особливості роботи суду мають визначатися з урахуванням поточної ситуації у регіоні, а в кожному суді повинна бути визначена відповідальна особа, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної тощо) тощо [225].

Крім того, онлайн комунікація в Україні зазнала помітного розвитку саме через пандемію, а в умовах війни використання дистанційних технологій лише підвищилось. Як свідчать статистичні показники, з

24.02.2022 р. до 11.04.2022 р. було проведено понад дев'яти тисяч судових засідань у режимі відеоконференцзв'язку. Зауважимо, що принцип публічності розгляду таких справ дотримується, оскільки ст. 10 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що якщо всі учасники справи беруть участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції, здійснюється транслявання перебігу судового засідання в мережі «Інтернет» в обов'язковому порядку.

Зазначимо, що через воєнні дії та небезпеку життю та здоров'ю працівників суду та учасників судового процесу було подано проєкт Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316, який передбачав дистанційний режим роботи поза межами приміщення суду для суддів і працівників апарату суду. Проєкт не було прийнято, але вже зараз можна стверджувати про посилення діджиталізації судової гілки влади, яка є продовженням вже реалізованих кроків: оцифрування судових справ (майже 70 % вже оцифровані) та розширення функціоналу електронного кабінету судді [226].

Отже, погоджуємося з Н. Бакаяною, що запровадження воєнного стану 24.02.2022 р. не зупинило рух у напрямі запровадження новітніх технологій у судочинство, а лише поглибило тенденцію цифровізації правосуддя через зрозумілі ускладнення доступу громадян до правосуддя у жорстоких реаліях війни [227, с. 45]. У зв'язку з цим потрубе на увагу законопроєкт №9090, яким пропонується внести зміни до Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законів [228]. Особливої уваги заслуговують положення законопроєкту щодо можливості участі під час дії воєнного чи надзвичайного стану у судовому засіданні в режимі

відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів не лише свідка, перекладача, спеціалісті, експерта, секретаря судового засідання, але й судді. Крім того, передбачається можливість складання і підписання судових рішень поза межами приміщення суду в електронній формі з використанням електронного підпису без складання їх у паперовій формі. Таким чином, вбачається, що деякі церемонії у сфері правосуддя в умовах воєнного стану є традиціями, від яких можна відмовитись через їх обтяжуючий та ускладнювальний характер [227, с. 46, 47].

Щодо внутрішніх факторів, то до них можемо відносити рішення, що приймаються Радою суддів України, головами окремих адміністративних судів, керівниками апаратів суду, зборами суддів тощо. Безумовно, внутрішні та зовнішні фактори знаходяться у взаємозв'язку. Це відображується у впливі зовнішніх факторів на внутрішні. До прикладу, запровадження воєнного стану 24.02.2022 р. обумовило прийняття Головою Шостого апеляційного адміністративного суду Наказу про дистанційний режим роботи працівників апарату суду на час особливого режиму роботи суду в умовах воєнного стану [229].

На підставі викладеного можна запропонувати визначення поняття «діяльність адміністративного суду» як системи дій та способів дій суддів та працівників адміністративного суду, що забезпечують реалізацію завдань судової влади з розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Крім того, вважаємо, що діяльність адміністративних судів: 1) має правовий характер (регламентована у нормативно-правових або правових актах); 2) спрямована на ефективне здійснення правосуддя при розгляді та

вирішенні публічно-правових спорів; 3) може змінюватись відповідно до сучасних викликів та потреб суспільства.

2.3. Правовий статус суддів адміністративних судів

Поняття «правовий статус» сьогодні є одним з ключових понять у всій теорії загальнотеоретичної юриспруденції. Попре таке його значення, до 60-х років XX ст. у вітчизняній юридичній науці правовий статус ототожнювався з правоздатністю. Це пояснювалось тим, що правовий статус та правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, та тим, що в однаковій мірі вони є невідчужуваними. У 70–80-х рр. XX ст. з подальшим розвитком правової науки категорія «правовий статус» оформилась як наукова проблема та одна з головних категорій правознавства, що закріплена у законодавстві.

Можна впевнено стверджувати, що поняття «правовий статус» набуло широкого опрацювання серед науковців. Так, М. Вітрук пов'язує його з поняттям активності особистості (людина активна, діяльна і реалізує себе через суспільний рух). На думку вченого, в основі правового статусу лежить фактичний соціальний статус, той реальний стан людини в даній системі суспільних відносин [230, с. 19]. У свою чергу, Н. Оніщенко визначає правовий статус як «систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин» [231, с. 366].

Заслуговують на увагу запропоновані в юридичній літературі особливості правового статусу, а саме: 1) багатоаспектна категорія, що має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин (держави, суспільства, особи тощо); 2) відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне положення їх у системі багатоманітних суспільних відносин; 3) не може бути реалізований без

обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій; 4) визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів, для відкриття нових шляхів для їх вдосконалення [232, с. 7].

По іншому до висвітлення ознак правового статусу підходить О. Скакун. Вчена виокремлює такі риси правового статусу: 1) залежить від сутності соціального ладу, в умовах якого він складається і функціонує; 2) зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа формування громадянського суспільства; 3) виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; 4) установлюється спеціально уповноваженими органами держави (його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, на яких він поширюється); 5) відображається у правових нормах і принципах, формально закріплених у приписах нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів та в інших джерелах (формах) права; 6) має визначену структуру, ядро якої становлять суб'єктивні права, законні інтереси, обов'язки, що є однаковими для всіх його носіїв одного виду; 7) встановлює межі, за які не повинні виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві [233].

Зауважимо, що традиційно розрізняють такі основні види правового статусу особистості як: а) загальний статус; б) спеціальний статус; в) індивідуальний статус. Загальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод і обов'язків однієї особистості дорівнює обсягу прав, свобод і обов'язків будь-якої іншої особистості, незалежно від різниці в їх соціальному, службовому, майновому, сімейному й будь-якому іншому становищі. Загальний статус – статус особистості як громадянина держави закріплюється Конституцією України та є однаковим для усіх громадян.

Спеціальний правовий статус припускає, що обсяг прав, свобод та обов'язків однієї особистості відрізняється від обсягу прав, свобод та

обов'язків іншої особистості внаслідок її особливого соціального, службового, майнового, сімейного й будь-якого іншого становища.

У свою чергу, індивідуальний правовий статус – це статус конкретної особистості, пов'язаний із індивідуальними якостями (стать, вік, сімейний стан, страховий стаж, посада тощо). Правовий статус судді є різновидом спеціального статусу та є похідним від правового статусу судової влади в державі [234]. Таким чином, правовий статус судді характеризується наявністю певних вимог, обмежень щодо зайняття цієї посади та гарантій його діяльності [235].

В науковій літературі статус судді розглядається як «визначені законом правові засади, що регламентують принципи та гарантії діяльності суддів, їх повноваження та обов'язки, порядок обрання (призначення) на посаду, зупинення повноважень та звільнення з посади, підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, заходи їх державного і соціального захисту» [236].

У свою чергу В. Молдован зазначає, що статус суддів – це «сукупність прав і обов'язків, закріплених чинним законодавством стосовно порядку обрання суддів, їхніх повноважень, гарантій їхньої діяльності та відповідальності» [237, с. 190].

У юридичній літературі є визначення поняття правового статусу посадової особи (в т.ч. судді), відповідно до якого це «встановлена нормами права сукупність елементів (прав, обов'язків, гарантій, відповідальності та інших), обумовлених місцем і призначенням посадової особи у відповідному органі влади, організації, що характеризують положення даної посадової особи серед посадових осіб, її взаємовідносини з іншими посадовими особами та іншими суб'єктами права» [238, с.18].

П. Прохоров зазначає, що правовий статус суддів це «законодавчо визнана сукупність гарантованих основоположних прав, обов'язків і

компетенції суддів як особистостей і посадових осіб, яка зумовлює соціально-правове становище у суспільстві» [239, с. 57].

Досліджуючи поняття «правовий статус судді», варто звернути увагу на наступне:

1) правовий статус судді не має розглядатися поза зв'язку з конституційним статусом людини і громадянина, змістом та обсягом прав, основних свобод і обов'язків, закріплених у Конституції України, що є основою, фундаментом спеціального правового статусу судді;

2) Закон України «Про судоустрій і статус суддів» наділив суддів статусом посадової особи державної (судової) влади, що свідчить про необхідність урахувати особливості правового становища цієї категорії осіб при визначенні структури і правової природи елементів правового статусу судді;

3) є цілісною правовою категорією, що характеризує весь спектр як юридичних можливостей, так і соціально-психологічних якостей людини, на яку покладена функція здійснення судової влади в державі [61].

Не можна залишити поза уваги співвідношення категорій «суддя» та «правовий статус». В даному контексті варто погодитись з В. Кравчуком, який відзначає, що «...визначення поняття судді та його правового статусу різняться за своїм змістом і сутністю. Вони співвідносяться як «юридичне поняття» і «юридична категорія». Правовий статус судді включає поняття судді, але є більш складною та багатоаспектною юридичною категорією» [236].

Щодо елементів статусу судді, то можна зустріти точку зору щодо таких як: 1) місце суб'єкта у суспільстві та державі, його соціально-політична роль і призначення; 2) загальна правоздатність, як підстава для залучення того чи іншого суб'єкта, що виступає у відповідній правовій якості, до конституційно-правових відносин; 3) права і обов'язки й відповідальність; 4) гарантії стабільності та реальності [239].

По-іншому до цього питання ставиться В. Миргород-Карпова, яка вважає, що статус судді включає вимоги, що пред'являються до суддів, їх права та обов'язки. На думку вченої, сутність і зміст діяльності суддів (вона розглядає на прикладі судів загальної юрисдикції) визначається через сукупність відповідних юридичних елементів, що входять до структури їх правового статусу, до яких належать: правосуб'єктність судді, його права та обов'язки, функції, принципи, юридична відповідальність, гарантії діяльності [239].

Відповідно до точки зору Л. Москвич, вихідними елементами, що становлять зміст правового статусу професійного судді є: а) службові права; б) службові обов'язки; в) повноваження; г) правосуб'єктність судді [61]. З таким переліком елементів правового статусу судді можна погодитись, якщо розуміти під повноваженнями судді як окремого елемента статусу його процесуальні можливості, які не співпадають зі службовими правами та обов'язками.

Так, як зазначає О. Сvida, поняття «статус судді» та «повноваження судді» співвідносяться як частина і ціле, тобто поняття «повноваження судді» є одним з елементів більш широкого поняття «правовий статус судді» [240, с. 372]. Проте А. Солонар, узагальнюючи різні позиції науковців, вказує, що найбільш поширеною точкою зору, у якій сходяться більшість авторів, є включення у зміст поняття повноваження певних прав та обов'язків [241, с. 254].

Щодо співвідношення понять «повноваження» та «службові права та обов'язки», то варто навести точку зору авторського колективу монографії «Судова влада» 2015 р. На думку вчених, поняття «повноваження» є ширшим та не обмежується виключно службовими правами й обов'язками. Так, до структури посадового повноваження судді зараховують суддівський розсуд, тобто повноваження судді здійснювати вибір правомірного шляху встановлення справедливості, яке реалізується відповідно до принципів

права та на основі (в межах) закону. Погоджуємося, що введення розсуду судді до структури його повноваження передбачає, що суддя діятиме не механічно, а зважуватиме прийняте рішення [63, с. 509].

Звертаючись до змісту кожного з елементів категорії «правовий статус», варто зазначити наступне.

Щодо прав судді, то на думку, Л. Москвич, права судді – це певні можливості, а саме можливість діяти, вимагати, користуватися конкретним соціальним благом та можливість захисту [61, с. 25].

За змістовним критерієм в юридичній літературі виділяють такі групи службових прав:

1) права, що забезпечують особливий правовий статус судді та його правовий захист (до прикладу, право на повагу професійної честі і гідності судді, право судді на особисту і майнову недоторканість, право на стабільність трудової діяльності, право на кар'єру тощо);

2) права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків (право самостійно приймати рішення в межах своїх повноважень, право вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності тощо);

3) права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права і основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами (до прикладу, право на соціальний і правовий захист, на одержання матеріальної винагороди за свою працю, на поліпшення житлових умов, на пільги з житлово-комунального, транспортного та іншого обслуговування; право на відпочинок, на вільний вибір педагогічної, наукової та іншої оплачуваної творчої діяльності, на страхові гарантії, на навчання і підвищення кваліфікації тощо) [242].

За змістом виділяють наступні групи службових прав суддів:

а) права, що забезпечують особливий правовий статус судді і його правовий захист (до прикладу, право на повагу професійної честі і гідності

судді, право судді на особисту і майнову недоторканність, право на стабільність трудової зайнятості, право на кар'єру, право на відставку; ця група прав підкреслює виключне правове становище судді в державі, вказує на його підвищену правову захищеність, збільшує обсяг правових можливостей судді та характеризують статус судді в його статичному вигляді);

б) права, що сприяють безпосередньому виконанню службових обов'язків (до прикладу, право самостійно приймати рішення в межах своїх повноважень, вимагати створення і забезпечення необхідних умов для здійснення професійної діяльності; право на суддівський індемнітет; ця група прав пов'язана зі здійсненням суддею своїх повноважень і характеризує його статус у динамічному аспекті, найбільш повно реалізуються при виконанні професійних функцій);

в) права, що допомагають судді реалізувати належні йому конституційні права і основні свободи, закріплюють можливість користуватися соціальними благами [61].

Можна підтримати точку зору, що службовим правам судді притаманні такі ознаки:

- 1) належать конкретному суб'єкту – судді;
- 2) ґрунтуються на нормах позитивного права (до прикладу, Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та ін.);
- 3) є забезпеченими державою та правом можливість певної поведінки, спрямованої на досягнення того чи іншого соціального блага;
- 4) їх виникнення обумовлюється конкретним юридичним фактом – набранням юридичної сили акта про призначення (обрання) на посаду судді;
- 5) зміст і обсяг службових прав обумовлюється сутністю правового статусу судді;
- 6) реалізуються в особистих інтересах судді;

- 7) забезпечуються загальними (економічними, політичними, ідеологічними, організаційними) і спеціальними (юридичними) гарантіями;
- 8) захищаються в судовому, адміністративному та іншому встановленому законом порядку [61].

Зауважимо, що окрім прав суддів передбачених Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (до прикладу, право брати участь у суддівському самоврядуванні, утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищувати професійний рівень тощо), права судді знайшли відображення в Кодексі адміністративного судочинства. Серед них, до прикладу, право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні та (або) її представнику можливі шляхи мирного врегулювання спору, оголошувати перерву в межах строку проведення врегулювання с пору за участю судді, письмово викласти свою окрему думку у випадку не згоди із судовим рішенням за наслідками розгляду адміністративної справ тощо). Зазначимо, що деякі права суддів знайшли повторного відображення у Кодексі суддівської етики, до прикладу, право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо вони не завдають шкоди його статусу, право заявити самовідвід.

Щодо обов'язків суддів, то відповідно до тлумачного словника, це «те, що підлягає безумовному виконання»; «що необхідно для виконання внаслідок суспільної вимоги чи внутрішнього спонукання; як передбачену, належну поведінку суб'єкта» [41]. Більшість учених під юридичним обов'язком розуміють «установлену законом міру соціально необхідної, найбільш розумної і доцільної поведінки, забезпечену можливістю застосування примусових заходів до суб'єкта такої поведінки за невиконання обов'язку». Можна зустріти точку зору, що службові обов'язки суддів судів – це «нормативно визначені вид та міра необхідної поведінки представника судової влади, котрі забезпечують реалізацію інтересів

суб'єктів, з якими суддя вступає у правовідносини при здійсненні професійних функцій» [243].

Грунтуючись на загальнотеоретичних дослідженнях сутності і змісту обов'язків, службові обов'язки суддів визначають як нормативно визначений вид і міру необхідної поведінки носія судової влади, що забезпечує реалізацію інтересів суб'єктів, з якими суддя вступає у правовідносини при здійсненні професійних функцій. Невиконання (неналежне виконання) суддею своїх службових обов'язків може призвести до істотних змін у його правовому становищі, аж до втрати статусу.

У свою чергу, Ю. Грошевой до змісту професійного обов'язку судді включає: 1) розуміння цілей і завдань правосуддя; 2) усвідомлення своїх службових обов'язків; 3) орієнтацію діяльності на суворе дотримання вимог закону при розгляді і вирішенні судових справ [244].

Як звертає увагу В. Кравчук, основними ознаками службових обов'язків судді адміністративного суду є те, що:

- 1) вони знаходять своє закріплення в нормативно-правових актах, тобто мають чітке нормативне регулювання;
- 2) їх виконання забезпечується силою державного примусу;
- 3) у них виражається об'єктивно необхідний, найбільш доцільний і соціально корисний варіант поведінки;
- 4) через них законодавець формулює свої вимоги до суддів адміністративних судів;
- 5) вони спрямовані на створення всіх необхідних умов для розгляду адміністративної справи, а також задоволення потреб та інтересів учасників адміністративного судочинства;
- 6) за їх невиконання винні особи притягуються до юридичної відповідальності [245, с. 157].

Заслужовує на увагу точка зору Л. Москвич, яка залежно від вимоги, яка міститься в обов'язку судді, виокремлює три їх блоки:

- 1) дотримання Конституції та законодавства України;
- 2) дотримання етичних основ діяльності;
- 3) сумлінне і професійне виконання службових функцій [47].

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя зобов'язаний: 1) справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів; 3) подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді; 4) виявляти повагу до учасників процесу тощо.

Щодо Кодексу суддівської етики, то, до прикладу, суддя повинен старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок; повинен здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, і виявляти при цьому тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Наступним елементом у складі правового статусу судді, що буде розглянуто, є відповідальність судді.

В юридичній літературі наявна точка зору щодо наявності загальної та спеціальної дисциплінарної відповідальності суддів. Загальна відповідальність настає за нормами трудового права, а спеціальна дисциплінарна відповідальність регламентується виключно спеціальними нормативними актами [246]. Проте в рамках цього дослідження нас буде цікавити спеціальний вид відповідальності суддів – дисциплінарна відповідальність.

Зазначимо, що у ст. 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає підстави для притягнення суддів до дисциплінарної

відповідальності (до прикладу, розголошення суддею таємниці, що охороняється законом, у тому числі таємниці нарадчої кімнати, або інформації, що стала відомою судді під час розгляду справи у закритому судовому засіданні, втручання у процес здійснення правосуддя іншими суддями, визнання судді винним у вчиненні корупційного правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, у випадках, установлених законом тощо).

Застосування заходів дисциплінарної відповідальності до суддів має на меті відновлення порушених державно-службових відносин та попередження негативних наслідків учиненого проступку. Крім того, дисциплінарна відповідальність суддів має загальні цілі юридичної відповідальності, а саме: захист правопорядку та законності, зміцнення в суддів поваги до законності, прав і свобод громадян, вимог присяги судді, державної дисципліни та запобігання новим проступкам [247].

Для порівняння наведемо міжнародні стандарти притягнення судді до дисциплінарної відповідальності:

1) підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності мають бути максимально конкретно передбачені законом, щоб не виникло юридичної невизначеності;

2) для перевірки цих підстав має бути створений спеціальний орган або визначена посадова особа, уповноважені приймати скарги та вирішувати питання про відкриття дисциплінарного провадження;

3) для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності необхідно створити незалежний орган, у складі якого не менше половини членів повинні бути суддями, обраними суддями (крім випадків, коли дисциплінарним органом є суд);

4) дисциплінарна процедура має відповідати всім вимогам справедливої судової процедури згідно із п. 1 ст. 6 Європейської конвенції з

прав людини, включаючи право судді надавати заперечення і користуватися послугами захисника;

5) тлумачення закону, оцінка фактів і доказів, здійснювані суддею для вирішення справи, не повинні бути приводом для дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злочинного наміру або грубої недбалості [248].

Звернемо увагу на деякі статистичні показники. Так, у 2021 р. Дисциплінарними палатами ВРП прийнято найбільше рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів місцевих судів. (притягнуто до відповідальності трьох суддів місцевих адміністративних судів). Крім того, Дисциплінарними палатами ВРП приймалися рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних судів (притягнуто до відповідальності одного суддю апеляційного адміністративного суду) [249].

У 2020 р. Дисциплінарними палатами ВРП прийнято сто двадцять три рішення про притягнення суддів місцевих судів до дисциплінарної відповідальності (з них дев'ять осіб – судді місцевих адміністративних судів). Щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних судів, то загальна кількість таких суддів становила дванадцять осіб (з них – один суддя апеляційного адміністративного суду) [250].

Щодо останньої складової правового статусу суддів – гарантій діяльності суддів, то варто відзначити наявність їх поділу на загальні та спеціальні. Вважається, що загальні гарантії визначаються рівнем розвитку всіх сфер суспільного та державного ладу країни, авторитетом судової влади у суспільстві та державі, станом прав і свобод людини і громадянина, і особливо можливістю звернення до суду за захистом своїх законних прав і свобод, та іншими чинниками. У свою чергу, спеціальні правові гарантії діяльності суддів виступають системою нормативно-правових та організаційно-правових способів і засобів забезпечення здійснення суддями

своїх прав і обов'язків. Без існування комплексу спеціальних юридичних гарантій діяльності суддів принцип їх незалежності залишається декларативним. Під спеціальними правовими гарантіями прийнято розуміти наявність комплексної законодавчої бази, що визначає правовий статус суддів і судової системи в цілому. Тобто правові норми, що забезпечують незалежність суддів у здійсненні правосуддя, мають об'єктивізуватися у цілісній і завершеній системі конституційних, законодавчих і підзаконних діючих нормативно-правових актів [251].

Результатом прагнення встановити певні гарантії незалежності суддів стало прийняття таких важливих міжнародних документів, як «Основні принципи незалежності судових органів», схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про незалежність, дієвість та роль суддів» No K (94) 12 від 13 жовтня 1994 р., Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо шляхів полегшення до-стępu до правосуддя No K (81) 7 від 14 травня 1981 р., Європейської хартії про закон щодо статусу суддів та Пояснювального меморандуму до Європейської хартії про статус суддів, прийнятих учасниками багатосторонньої зустрічі про статус суддів у Європі під егідою Ради Європи 8-10 липня 1998 р., Бангалорські принципи діяльності судді, схвалені на основі Резолюції Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 р..

Заслуговує на увагу точка зору відповідно до якої юридичні гарантії діяльності судів поділяються на деякі групи:

- 1) функціональні, що сприяють прийняттю обґрунтованого й неупередженого рішення у справі (недоторканність та імунітет судді, самостійність та незалежність судів, незмінюваність судді, недоторканість судді, таємниця ухвалення судового рішення, заборона втручання у здійснення правосуддя, рівність усіх громадян перед законом і судом, обов'язковість судових рішень та інші);

2) забезпечувальні, що створюють для суддів належні умови роботи (окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом; належне матеріальне та соціальне забезпечення судді; функціонування органів суддівського самоврядування; інформаційне та кадрове забезпечення судів; визначення основних засад взаємодії судів між собою та з органами державної влади та місцевого самоврядування) [252].

Нагадаємо, що Конституція України закріплює однаковий юридичний статус суддів через систему гарантій забезпечення їх незалежності, яка є невід'ємною складовою їхнього статусу. Як зазначає КС України, «встановлена система гарантій незалежності суддів не є їхнім особистим привілеєм, вона пов'язана з набуттям статусу судді, має юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею)» [253].

Здійснивши аналіз елементів, які складають правовий статус судді, вважаємо за можливе запропонувати наступний перелік ознак правового статусу судді, у тому числі судді адміністративного суду:

- 1) правова визначеність;
- 2) комплексність дії та взаємозв'язок елементів статусу, які забезпечують виконання суддею функції зі здійснення правосуддя;
- 3) невіддільність статусу від особи;
- 4) єдність статусу для всіх суддів;
- 5) особливий порядок набуття та позбавлення статусу;
- 6) його гарантування та захист з боку держави.

Крім того, за результатами дослідження змісту поняття «правовий статус судді», видається логічним висновок щодо впливу статусу на особу. На нашу думку, вплив статусу судді на особу судді полягає у таких напрямках:

1. Виховний напрямок. Полягає у тому, що правовий статус сприяє формуванню та підтриманню поваги до таких ключових ідей та цінностей як верховенства права, законність, об'єктивність, неупередженість, рівність осіб перед законом і судом та т.і. Крім того, складання присяги, як складова процедури набуття цього статусу, має сприяти формуванню у особи почуття відповідальності як перед державою, так і перед суспільством.

2. Превентивний напрямок. Закріплення видів дисциплінарних проступків та відповідальності за їх вчинення має сприяти як загальній, так і спеціальній превенції.

3. Орієнтаційний напрямок. Чинне законодавство не може врегулювати усі спірні ситуації, що можуть виникнути під час здійснення суддею правосуддя або поза його межами. Проте усвідомлення особою свого спеціального статусу може виступати орієнтиром під час обрання моделі поведінки у двозначній ситуації задля підтримання авторитету правосуддя.

4. Мотивувальний напрямок. Набуття статусу судді має спонукати особу до підтримання довіри населення до суду та судової гілки влади, поглиблення власних знань та навичок за власним бажанням, а не через те, що це є одним з обов'язків судді відповідно до чинного законодавства.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

3.1. Порівняльно-правовий аналіз діяльності адміністративних судів в зарубіжних країнах

Враховуючи набуття Україною статусу кандидата на членство в ЄС, вважаємо за доцільне приділити увагу особливостям організації та діяльності адміністративних судів в країнах Європи та, за можливості, визначити позитивний досвід, що може бути імплементований до національного законодавства про судоустрій та статус суддів. Проте спочатку вважаємо за потрібне приділити увагу історії становлення та розвитку адміністративної юстиції в країнах Європи.

Так, розширення функцій суб'єктів владних повноважень та збільшення кількості випадків їх втручання у діяльність інших суб'єктів, обумовило необхідність контролю та обмеження дій представників влади. В давніх історичних хроніках майже не знайти згадок щодо обмеження волі суверена, які можна було б порівняти з сучасними уявленнями про адміністративну юстицію. Грецьке та римське право не врегульовувало належним чином це питання, хоча існують певні згадки про закони (подібні до кодексів адміністративних правопорушень), що накладали певні обмеження на осіб [254, с. 32].

Досліджуючи розвиток адміністративної юстиції в країнах Європи, можна відзначити, що ще за часів середньовіччя з появою германського звичаєвого права з'явилася доктрина, відповідно до якої суверен не знаходився над законом та міг бути за свої дії притягнутий до відповідальності. Ці ідеї знайшли свого подальшого відображення у положеннях про захист майна та особистої свободи та сприяли введенню правових механізмів обмеження, особливо за допомогою судів. Набуття

популярності у XVIII та XIX ст. теорії ліберальної демократії закріпило ідеї обмежень та відповідальності влади за свої дії, створюючи підґрунтя для механізмів адміністративної юстиції, які виникли пізніше.

На початку XVIII ст. з розвитком органів влади в країнах Європи, були створені виконавчі органи, які мали на меті забезпечення відповідальності різних владних органів перед короною (монархом). Вперше посаду омбудсмена було запроваджено у 1713 р. королем Чарльзом XII у рамках шведсько-фінського права. Значна частина обов'язків омбудсмена була пов'язана зі здійсненням нагляду за діяльністю представників влади, недопущенням зловживання ними владою та вчинення протизаконних дій.

Сучасні методи досягнення цілей адміністративної юстиції були закладені наприкінці XVIII ст., коли у Франції відбулася революція та було створено Державну Раду. Як зазначається в юридичній літературі, зародження адміністративної юстиції у Франції стало результатом недовіри революціонерів до суддів звичайних судів, які представляли аристократію. Раніше суддям на законодавчому рівні було заборонено контролювати діяльність адміністрації, проте ця проблема була вирішена шляхом створенням самостійної гілки правосуддя у вигляді адміністративної юстиції (інститут адміністративної юстиції у Франції характеризується міцним зв'язком між органами адміністративної юстиції та адміністрацією) [255].

Крім того, саме тоді було визнано відмінності між публічним та приватним правом, а також потребу в окремому органі, який здійснював би нагляд за діяльністю влади та впровадженням нею публічного права. Упродовж XIX ст. Державна Рада розвивалась як касаційний суд щодо перегляду дій держави, а також як дорадчий орган з правових питань. За цей період вироблено механізми судового перегляду дій органів влади, що й сьогодні залишаються основою системи судового перегляду Франції. Французька модель, що передбачає наявність окремого судового органу, до

складу якого входять судді, які мають підготовку в галузі державного управління та права для здійснення перегляду адміністративних дій влади, справила значний вплив на країни Європи та світу.

У німецькому князівстві Баден у 1863 р. було вперше запроваджено спеціалізований адміністративний суд, що було зумовлено загальною реформою місцевого самоврядування 1872-1883 рр. Отже, вперше адміністративні суди були запроваджені на території сучасної Німеччини, а саме в Прусії. В організаційному відношенні відокремлення адміністративного суду від органів управління зазвичай проводилося лише для вищої інстанції. Що стосується першої інстанції, то вона, у переважній більшості, поєднувала юрисдикцію в «спірних справах» з поточною адміністративною діяльністю [1].

Деякі країни Європи також використовували загальні суди для перегляду рішень органів виконавчої влади, а саме Нідерланди та Бельгія, хоча при цьому застосовувались інші аспекти підходу, характерного для Державної Ради Франції.

Ключові елементи сучасної адміністративної юстиції було розроблено у Західній Європі в середині ХХст. Значною мірою це стало результатом розширення сфери повноважень органів влади щодо регулювання економіки та розвитку держави загального добробуту. Обидва аспекти діяльності уряду посилювали значення механізмів перегляду та підтвердження законності дій влади, внаслідок яких підприємства та фізичні особи зазнавали значних фінансових витрат або отримували значні прибутки.

Основним Законом Німеччини, прийнятим у 1949 р., визначалися засадничі елементи німецької системи адміністративної юстиції, в яких наголос було зроблено на права громадян щодо влади та процес судового забезпечення цих прав. У той самий період суди Великобританії та

Державна Рада Франції продовжували розвивати власну практику розгляду справ, пов'язаних із діяльністю органів влади та захистом прав громадян.

У другій половині XX ст. в Європі відбулись певні надзвичайно важливі для розвитку адміністративної юстиції події: створення Європейського Союзу та Європейського суду справедливості, а також прийняття Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та заснування Європейського суду з прав людини. Як наслідок, здобутком ЄС стала міцна правова база адміністративної юстиції та значний обсяг судової практики, який складається з рішень Європейського суду справедливості стосовно держав-членів ЄС.

Щодо сучасного часу, то розпочнемо дослідження зарубіжного досвіду організації та діяльності адміністративних судів з Німеччини. Так, в цій країні система адміністративних судів складається з трьох інстанцій: адміністративного суду землі (перша інстанція), Вищого адміністративного суду землі (апеляційна інстанція) та Федерального адміністративного суду (касаційна інстанція) [105, с. 255]. Адміністративні суди в своїй діяльності керуються положеннями Конституції Федеративної Республіки Німеччина, Кодексу адміністративного судочинства, Закону «Про суддів» та Положення «Про адміністративні суди». Найбільший адміністративний суд у Німеччині – це адміністративний суд землі Берлін, який завжди розглядає суперечки у випадках, коли юридична адреса відповідача перебуває у Берліні.

До компетенції адміністративних судів Німеччини належить розгляд усіх публічно-правових спорів неконституційно-правового характеру і спорів щодо яких німецький федеральний закон не встановив іншого порядку судового розгляду [256, с. 175].

Кожен із 52 адміністративних судів першої інстанції поділяється на палати, які складаються з одного голови та двох судових засідателів, які є суддями-доповідачами. Органи, що виносять рішення у вищих

адміністративних судах, називаються сенатами і також складаються принципово з одного голови та двох засідателів, якими є професійні судді, а також із двох суддів на громадських засадах. Федеральний адміністративний суд Німеччини, який розташований у м. Лейпцигу, складається з тринадцяти сенатів, до складу кожного з них входять один голова та чотири засідателів, які є професійними суддями. Вони приймають рішення принципово лише з ревізій (касаційних скарг) проти рішень, прийнятих вищими адміністративними судами. У деяких випадках можливе і оскарження рішень судів першої інстанції в ревізійну інстанцію, тобто пряма ревізія рішень адміністративних судів, минаючи апеляційну інстанцію. Федеральний адміністративний суд приймає рішення лише з суто правових питань, він не перевіряє фактичних обставин.

У судоустрою ФРН поряд із загальними адміністративними судами діють ще три вертикалі спеціалізованих судів, які вирішують спори публічно-правового характеру: фінансові суди, суди з розгляду соціальних спорів і Федеральний патентний суд. Проте адміністративне судочинство у власному розумінні цього терміна вони не здійснюють [257, с. 57].

Суттєві відмінності наявні і в суддівському корпусі адміністративних судів. Так, судді поділяються на п'ять категорій: 1) штатні судді (призначаються довічно); 2) судді за сумісництвом (штатні судді інших судів та штатні професори права); 3) судді з випробувальним строком (призначаються на визначений термін); 4) судді, які виконують судові доручення (чиновники юстиції, які призначаються терміном не більше двох років і згодом мають вступити на посаду судді); 5) непрофесійні судді (обираються терміном на чотири роки спеціальними комітетами з виборів та залучаються до участі у засіданнях не більше ніж дванадцять разів на рік; за участь у судовій діяльності їм виплачується грошова компенсація) [258, с. 217].

Для того щоб обійняти посаду судді в Німеччині необхідно мати німецьке громадянство, дати гарантію того, що у будь-який час особа виступить за «вільний демократичний лад», тобто є лояльною до існуючого ладу в державі, та скласти два державних іспити з юриспруденції [259].

Складанню першого іспиту має передувати вивчення права в університеті протягом щонайменше трьох з половиною років (з них не менше чотирьох семестрів у будь-якому західнонімецькому університеті). Між першим та другим іспитами особа зобов'язана пройти стажування (підготовчу службу) тривалістю не менше двох років, протягом яких необхідно пропрацювати: 1) у суді у цивільних справах або прокуратурі; 2) в органі управління; 3) у адвоката; 4) в законодавчій установі; 5) при одному зі спеціальних судів (адміністративному, фінансовому, соціальному чи трудовому); 6) при господарському підприємстві, іноземній чи міждержавній установі або у іноземного адвоката тощо. Строк стажування триває не менше трьох місяців. Цікавим є той факт, що від складання вищезазначених іспитів звільняються лише ординарні професори університетів.

Щодо порядку звільнення суддів, то відповідно до п. 2 ст. 97 Основного закону ФРН, судді можуть бути звільнені проти свого бажання до закінчення терміну повноважень, тимчасово або остаточно відсторонені від посади, переведені на інше місце або звільнені у відставку тільки через судові рішення і лише з підстав та у формі, передбаченої законом [260].

Окремої уваги заслуговує досвід Франції, яка також має розгалужену систему адміністративних судів. Так, адміністративними судовими установами першої інстанції є адміністративні суди та адміністративні суди спеціальної юрисдикції. Адміністративні апеляційні суди виступають як адміністративні судові установи другої інстанції, а вищою

адміністративною судовою установою виступає Державна рада, що вирішує суперечки, пов'язані з реалізацією функцій органів виконавчої влади [260].

Щодо спеціалізованих адміністративних судів, то ними є:

фінансові суди (регіональні рахункові палати та Рахункова палата);

суди із соціального забезпечення (комісії при департаментах та Центральна комісія із соціального забезпечення);

професійні дисциплінарні суди (Палата бюджетно-фінансової дисципліни, Вища рада судової влади, професійні дисциплінарні органи, університетські трибунали та ін.).

Як правило, їх рішення можуть бути оскаржені в адміністративних апеляційних судах, рішення яких, у свою чергу, можуть бути розглянуті щодо відповідності закону Державною радою [261, с. 13].

Адміністративні суди у Франції в своїй діяльності керуються Кодексом адміністративної юстиції Франції та Декретом «Про реформу системи адміністративної юстиції» та покликані врегульовувати конфлікти між громадянами й органами державного управління або між самими органами та відомствами, а також приймати рішення, що базуються на нормах адміністративного права.

Зауважимо, що французька адміністративна юстиція – є окремою гілкою правосуддя, яка сформувалась і функціонує всередині виконавчої влади. Незалежність адміністративних судів досягається шляхом їх відокремленням від органів, які беруть пряму участь у державному управлінні [80, с. 107].

Щодо процедури формування суддівського корпусу адміністративних судів, то існує два види такої процедури: конкурс та найм шляхом призначення на посаду. Частка призначень за кожною з двох процедур варіюється в залежності від конкретного суду. Крім того, з 1945 р. аудитори (найнижча посада члена Державної ради), а також судді адміністративних

судів та апеляційних адміністративних судів набираються з-поміж випускників Національної школи адміністрації [261, с. 20].

Щодо вимог до осіб, які бажають вступити до Національної школи магістратів (готує як суддівські, так і прокурорські кадри), то це особа, яка: 1) має вищу юридичну освіту; 2) перебуває у французькому громадянстві щонайменше п'ять років; 3) є правоздатною; 4) має відмінну репутацію; 5) є військовозобов'язаною; 6) не має проблем зі здоров'ям (відсутність захворювання, яке давало б право на тривале звільнення від роботи через хворобу); 7) не старше двадцяти семи років для вступників за конкурсом з урахуванням попереднього стажу роботи з юридичної спеціальності [237].

Щодо Державної ради, яка є вищою судовою установою у системі адміністративних судів, то співробітники спочатку набувають статусу «аудитор», через кілька років – «доповідач», а починаючи з сорока п'яти років можуть претендувати на звання «державний радник».

Щодо звільнення судді з посади, то воно здійснюється виключно Вищою радою магістратури за скоєння тяжкого проступку або у зв'язку з важким захворюванням судді [261, с. 20].

Простішою, порівняно з Францією, є система адміністративних судів Польщі. Вона складається з двох ланок: воєводських адміністративних судів та Вищого адміністративного суду Республіки. Воєводські адміністративні суди виступають судами першої інстанції. Вони створюються для одного або кількох воєводств на підставі розпорядження Президента Республіки на пропозицію Голови Вищого адміністративного суду. Президент встановлює їх місцезнаходження та сферу компетенції. Крім того, він має право створювати іногородні відділи (поза основним місцезнаходженням) суду та ліквідувати їх.

Вищий адміністративний суд виступає судом апеляційної інстанції.

Керуються адміністративні суди в Польщі Законом «Про систему адміністративних судів» та Законом «Про провадження в адміністративних судах» [261, с. 56].

Адміністративні суди здійснюють правосуддя шляхом контролю діяльності публічної адміністрації та вирішення спорів з питань компетенції та юрисдикції між органами суб'єктів територіального самоврядування, апеляційними колегіями органів самоврядування та між цими органами та органами урядової адміністрації.

Вищий адміністративний суд здійснює нагляд за діяльністю воєводських адміністративних судів у сфері винесення вироків у визначеному законодавством порядку, зокрема, розбирає касаційні скарги на вирoki цих судів, приймає рішення з роз'ясненнями з правових питань та розбирає інші справи, що підпадають під його юрисдикцію на підставі інших законів.

Воєводський адміністративний суд поділяється на відділи, які створює та ліквідує Вищий адміністративний суд. Відділом у воєводському адміністративному суді керує голова, заступник голови або призначений суддя. До складу воєводського адміністративного суду входять: голова суду, заступник голови суду чи заступники голови суду та судді. Кількість суддів та заступників голови суду у Воєводському адміністративному суді визначає Голова Вищого адміністративного суду.

Заслужують на увагу повноваження голови вищестоящего суду стосовно нижчестоящего. Так, Голова Вищого адміністративного суду Польщі визначає структуру воєводського адміністративного суду, кількість суддів та віце-голів. Як наслідок, голова воєводського суду у сфері управління підпорядкований Голові Вищого адміністративного суду.

Суддів адміністративних судів призначає Президент Польської Республіки за поданням Ради суддів. Суддею воєводського адміністративного суду може бути особа, яка: 1) має польське громадянство

та всі цивільні та політичні права; 2) має бездоганну репутацію; 3) закінчила вищий навчальний юридичний заклад у Польщі та отримала ступінь магістра або закордонну освіту, яку визнають у Польщі; 4) здатна з урахуванням стану здоров'я здійснювати обов'язки судді; 5) досягла тридцяти п'яти років; 6) володіє високим рівнем знань у галузі державного адміністрування, а також у сфері адміністративного права та інших галузей права, пов'язаних із дією органів публічної адміністрації; 7) має стаж, щонайменше, вісім років на посаді судді чи прокурора, або, як мінімум, вісім років адвокатської діяльності, зайняття посади юрисконсульта чи нотаріуса, або протягом десяти років в державних установах на посадах, пов'язаних з адміністративною правотворчістю тощо.

Так само як і в Німеччині, певні виключення передбачені для науковців. Так, вимоги, які ми зазначили в п. 7, не застосовуються щодо осіб на посаді професора або з науковим ступенем доктора юридичних наук.

Щодо вимог до суддів Вищого адміністративного суду, то суддею може бути особа, яка досягла сорока років, має стаж роботи щонайменше десять років на посаді судді чи прокурора або протягом десяти років здійснювала адвокатську діяльність, була юрисконсультом чи нотаріусом. Вимога щодо досягнення сорока років не поширюється на суддю, який щонайменше три роки обіймав посаду судді воєводського адміністративного суду.

Суддя може бути звільнений, у випадку винесення законного рішення стосовно судді, яке набрало законної сили. Крім того, звільнення може застосовуватися як один з видів дисциплінарних стягнень. Зауважимо, що службові стосунки судді припиняються у разі, якщо суддя йде у відставку. На відміну від України, у Польщі відставка судді набирає чинності через три місяці з дати подання заяви Міністру юстиції, за винятком коли Міністр юстиції не визначить іншу дату припинення службових стосунків на прохання судді. Міністр юстиції повідомляє Національну Судову Раду та Президента Республіки Польща про відставку судді [262].

Щодо Австрії, то до системи адміністративних судів входять адміністративні суди федеральних земель, Вищий адміністративний суд, Федеральний фінансовий Суд та Федеральний адміністративний суд. Організація та діяльність адміністративних судів Австрії врегульована Законами «Про порядок розгляду адміністративних правопорушень» та «Про адміністративний суд».

Адміністративні суди в Австрії покликані забезпечувати законність рішень, що приймаються в сфері державного управління.

Відповідно до Закону «Про адміністративні суди», Голова, заступник Голови та інші члени адміністративного суду призначаються Федеральним президентом за поданням Федерального уряду. Що ж до голів палат і радників судів, то Федеральний уряд представляє свої рекомендації з урахуванням рекомендацій, у яких перераховані три кандидатури на кожну вакантну посаду, представлені адміністративним судом на пленарному засіданні (звані тристоронні пропозиції) [261, с. 18].

Суддею в Австрії може бути призначений дієздатний громадянин держави із бездоганною репутацією, який завершив повний курс юридичної освіти в університеті (з здобуттям диплома). Специфічною вимогою до осіб, які бажають набути статус судді, є необхідність здобуття спеціальної суддівської освіти (крім університетської) під керівництвом суддів-наставників [263].

В Литві функціонують окружні адміністративні суди та Вищий адміністративний суд. До їх компетенції належить розгляд справ, пов'язаних зі спорами, що виникають з адміністративних правових відносин.

Ключовим законом, який визначає організацію та діяльність адміністративних судів, є Закон «Про суди». Відповідно до нього, суддею окружного адміністративного суду може бути призначений суддя, внесений до реєстру осіб, які прагнуть кар'єри суддів, або особа, яка має ступінь

доктора соціології (права) та має педагогічний стаж роботи в галузі права не менше п'яти років. Крім того, особа повинна надати довідку про стан здоров'я [264].

Щодо Вищого адміністративного суду Литви, то він складається з голови цього суду, заступника голови та інших суддів. Відповідно до Литовського законодавства, Вищий адміністративний суд виступає:

- 1) першою та кінцевою інстанцією у адміністративних справах, віднесених законодавством до його компетенції;
- 2) апеляційною інстанцією у справах щодо рішень, постанов та ухвал окружних адміністративних судів;
- 3) апеляційною інстанцією у справах про адміністративні правопорушення щодо ухвал дільничних судів;
- 4) інстанцією, яка в установленому законодавством порядку розглядає клопотання про поновлення провадження у закритих адміністративних справах.

Щодо вимог до осіб, які бажають набути статусу судді Вищого адміністративного суду, то призначенням може бути суддя, внесений до реєстру осіб, які претендують на суддівську посаду, який має стаж роботи суддею окружного адміністративного суду або окружного суду не менше чотирьох років або особа, яка має докторський ступінь у галузі соціальних наук (права), стаж педагогічної діяльності в юриспруденції не менше восьми та подала довідку про стан здоров'я. Якщо особа поєднувала роботу суддею з викладанням правових дисциплін, то при розрахунку стажу роботи, стаж роботи суддею та стаж викладання правових дисциплін у цей же період не підсумовуються. Суддя Апеляційного суду може бути призначений суддею Верховного адміністративного суду, а суддя Верховного адміністративного суду може бути призначений суддею Апеляційного суду незалежно від досвіду роботи в Апеляційному суді або Верховному адміністративному суді відповідно [264].

Кількість суддів Вищого адміністративного суду Литви встановлюється Президентом Республіки на пропозицію голови Вищого адміністративного суду Литви.

У Латвії, відповідно до Конституції, діє триступенева судова система: спори можуть розглядаються у районних (міських) судах, окружних судах та у Верховному суді, а у разі військового чи надзвичайного стану – також у військових судах.

Функціонально районні (міські) суди є судами першої інстанції у цивільних, кримінальних та адміністративних справах. У свою чергу окружний суд може бути як судом першої (у виняткових випадках), так і апеляційної інстанції. Окружний суд є апеляційною інстанцією у цивільних, кримінальних та адміністративних справах. У Латвії загалом шість окружних судів, з яких лише один є Адміністративним окружним судом.

У складі Верховного суду знаходяться три департаменти – Департамент цивільних справ, Департамент кримінальних справ та Департамент адміністративних справ. Верховний суд є ієрархічно найвищою судовою інстанцією порівняно з окружним судом. Верховний суд більшою мірою справ є касаційною інстанцією.

Зауважимо, що 01.02.2004 р. засновано адміністративний суд, який є спеціалізованим судом. В адміністративних справах суд здійснює контроль за діяльністю виконавчої влади щодо правомірності та обґрунтованості конкретних публічно-правових відносин (адміністративного акта або фактичної дії установи), а також з'ясовує публічно-правові обов'язки або публічні права особи. Крім того, аж до 2012 р. адміністративні суди розглядали також справи про адміністративні правопорушення, проте з 01.07.2012 р. підвідомчість справ щодо адміністративних правопорушень змінено з юрисдикції адміністративних судів на суди кримінальної юрисдикції.

Повноваження суду в адміністративному процесі полягають у розгляді справ, предмет яких зазначено у ст. 184 Адміністративно-процесуального закону. Відповідно до зазначеної правової норми заяву до суду можна подати:

1) про видання, скасування (скасування повністю або в частині, а також зміну) законної сили адміністративного акта (визнання таким, що не має сили, визнання таким, що втратив чинність, а також визнання адміністративного акта, що має силу);

2) про фактичну дію установи;

2) про існування або відсутність конкретних публічно-правових відносин, що прямо впливають з нормативного акта, а також їх зміст, якщо відповідні правові інтереси не можуть бути реалізовані за допомогою заяви, згаданої у пунктах 1 та 2 цієї частини;

3) про відповідність публічно-правового договору правовим нормам, його законну силу, укладення чи правильності виконання.

Загалом, у світі існують два основні варіанти організації судового вирішення адміністративних спорів. Один з них знайшов втілення у переважній більшості розвинутих країн континентальноєвропейської (статутної) системи права. Цей варіант передбачає існування у межах судової влади окремої спеціалізованої гілки адміністративних судів (до прикладу, Франція, ФРН, Італія, Польща, Туреччина) або спеціалізованих адміністративних палат у структурі загальних судів (до прикладу, Іспанія, Нідерланди, Швейцарія). Безумовною перевагою такої моделі вважається професіоналізм і досвідченість професійних суддів, виходячи з їхньої чіткої спеціалізації. Відмінною рисою цієї моделі також є існуванні особливої процедури розгляду судами адміністративних справ.

У державах англосаксонської (прецедентної) системи права повноваження щодо розгляду позовів проти адміністрації належать загальним судам (до прикладу, Велика Британія, Канада, США). Цей підхід

дозволяє уникнути складнощів, які інколи виникають у країнах, що дотримуються попередньої моделі, при обранні особою компетентного суду у зв'язку з множинністю різних судів. Зауважимо, що досвід свідчить про той факт, що контроль над адміністрацією з боку загальних судів не є неодмінно кращою гарантією для захисту прав громадянина [254].

У літературі традиційно розглядаються чотири основні моделі здійснення правового захисту громадян від неправомірних дій і рішень органів публічної влади та їх посадових осіб (моделі (системи) адміністративної юстиції). Розглянемо їх детальніше.

1. Адміністративна (управлінська, французька) модель. Передбачає перевірку у порядку підпорядкованості органом (посадовою особою), що стоїть вище, законності, обґрунтованості та доцільності прийняття та виконання адміністративних актів, що порушили, на думку громадянина, його права та свободи. Органи адміністративної юстиції входять до системи органів державного управління і не підконтрольні судам загальної юрисдикції (Франція, Італія);

2. Загальносудова модель. Ця модель передбачає розгляд і вирішення судами загальної юрисдикції при використанні цивільно-процесуальної форми скарг на дії (рішення) органів управління, що порушили права і свободи громадян;

3. Квазісудова (англо-американська, англосаксонська) модель. Передбачає утворення системи спеціальних трибуналів із розгляду адміністративних суперечок, не включених у судову систему, проте підконтрольних судам загальної юрисдикції (Великобританія, США);

4. Судова (німецький тип) модель. Ця модель передбачає створенням спеціалізованих судів для вирішення суперечок з приводу індивідуальних адміністративних справ, що виникають у сфері функціонування органів управління. Адміністративні суди входять у єдину судову систему та під

час здійснення правосуддя незалежні від адміністративних органів й інших судів (Федеративна Республіка Німеччина) [254].

Попри подібний у загальному сенсі характер організації та діяльності адміністративних судів в країнах Європи та Україні, наявні й певні відмінні риси:

У результаті дослідження міжнародного досвіду організації та діяльності адміністративних судів, встановлено, що попри подібний у загальному сенсі характер організації та діяльності цих судів в країнах Європи та Україні, наявні й певні відмінні риси:

- 1) кількість адміністративних судових ланок;
- 2) вимоги до суддів адміністративних судів;
- 3) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду;
- 4) порядок набуття статусу судді;
- 5) порядок звільнення судді з посади та виходу у відставку.

Дослідження зарубіжного досвіду також свідчить про те, що адміністративні суди в Європі функціонують в рамках двох моделей:

- 1) інстанційно відокремленої, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо);
- 2) інстанційно змішаної, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів на рівні першої та другої інстанцій та інтегрованість третьої інстанції у діяльність вищого органу судової влади (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо).

3.2. Перспективи реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні

Досліджуючи проблематику перспектив реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні,

вважаємо за доцільне умовно виокремити два основних підходи: 1) той, що пов'язаний з реформуванням усієї системи судоустрою України, й здійснює вплив на діяльність адміністративних судів та стан адміністративного судочинства; 2) той, що пов'язаний з реформуванням виключно адміністративних судів та адміністративного судочинства.

У межах першого підходу, враховуючи запровадження воєнного стану та проблеми фінансування судів, видається доцільним визначення можливості розширення джерел для фінансування судів. Зауважимо, що результати опитування суддів також свідчать про недостатній рівень фінансування судів (Додаток Б).

У зв'язку з цим потребує уваги зареєстрований у Верховній Раді України законопроект № 9047 «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та інших законів щодо надання можливості судам, органам суддівського врядування, іншим державним органам та установам системи правосуддя отримувати благодійну, в тому числі гуманітарну допомогу в період воєнного або надзвичайного стану». Передбачається, що можливість судів, органів та установ системи правосуддя отримувати таку допомоги зберігатиметься ще упродовж трьох років з дня припинення чи скасування воєнного стану [265].

Автори законопроекту обґрунтовують його потребу додатковими видатками, що не були передбачені Державним бюджетом на 2023 р. та пов'язані з: орендою приміщень для судів, приміщення яких повністю зруйновані та ремонтом приміщень судів, які зазнали некритичних пошкоджень; заміною знищеної та пошкодженої техніки та устаткування; забезпеченням технікою та обладнанням, необхідним для безперебійної роботи судів в умовах відключення енергопостачання.

Зауважимо, що ставлення суддівської спільноти щодо цього законопроекту є неоднозначним, про що свідчать результати опитування (Додаток Б).

Зважаючи на сучасну економічну ситуацію, пріоритет у фінансуванні сфери національної безпеки та оборони, умовне збільшення обсягу фінансування на утримання судів загалом та адміністративних судів, зокрема (до прикладу, у 2021 р. на утримання Одеського окружного адміністративного суду передбачалось 65 985,8 грн, у 2022 р. – 73 191,9 грн, а у 2023 р. – 75 584,5 грн.), з першого погляду, наведена у законопроекті ідея заслуговує позитивної оцінки. Проте більш детальне її дослідження свідчить про наявність певних недоліків: законопроект не встановлює жодних механізмів контролю держави за таким фінансуванням, що уможливорює виникнення корупційних ризиків та незаконного збагачення з боку суб'єктів владних повноважень.

Вважаємо, що такий контроль може бути покладений на Державну судову адміністрацію України з обов'язком оприлюднення звітів на вебсайті ДСА України у триденний строк щодо розміру отриманої допомоги, джерел її надходження та розподілу.

У зв'язку з цим пропонуємо викласти ч. 1 ст. 148 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у такій редакції:

«1. Фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

2. Фінансування судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя може додатково здійснюватися за рахунок джерел, передбачених цим Законом, міжнародними договорами України або проектами міжнародної технічної допомоги, зареєстрованими в установленому порядку.

На період дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану суди, органи суддівського врядування, інші державні органи та установи системи правосуддя, які розташовані на території дії такого правового режиму, можуть бути бенефіціарами благодійної допомоги, отримувачами та/або набувачами гуманітарної допомоги для досягнення цілей благодійної

діяльності у сфері, визначеній пунктом шістнадцятим частини 2 статті 3 Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації", у порядку, визначеному Радою суддів України.

3. Державна судова адміністрація України повинна у триденний строк з дня надходження допомоги опублікувати на своєму вебсайті звіт щодо розміру отриманої допомоги, джерел її надходження та розподілу».

Важливим напрямком вдосконалення діяльності судів є подальша діджиталізація судочинства.

Поняття «діджиталізація» (з англ. – оцифрування) уперше було використано у США у 1917 р. [266]. Під ним розуміють проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [267]. Як зауважував Ю. Полянський, судова реформа має на меті створення в країні неупередженого, справедливого та ефективно діючого суду [268, с. 365]. Вважаємо, що діджиталізація суттєво сприятиме підвищенню ефективності організації та діяльності судів, їх наближенню до населення та підвищенню рівня довіри до них.

На сучасному етапі розвитку комп'ютерних технологій та Інтернет мережі діджиталізація у діяльності судів вже знайшла прояв у: 1) подачі позову та інших процесуальних документів за допомогою мережі Інтернет; 2) використанні засобів доказування в електронній формі; 3) проведенні судових засідань онлайн за допомоги платформ Meet, Zoom тощо; 4) перенесенні документообігу й діловодства в електронну форму; 5) доступі до матеріалів справи учасникам процесу та іншим особам через Інтернет; 6) використанні електронних судових повісток тощо [269, с. 83].

Більш детальної уваги буде приділено використанню електронних судових повісток як одному з механізмів реалізації права особи на належне процесуальне повідомлення, що є ключовим правом у будь-якому судочинстві (зі ставленням суддів адміністративних судів та відвідувачів П'ятого апеляційного адміністративного суду до цього нововведення можна

ознайомитись у Додатку Б).

Так, 23.01.2023 р. Державною судовою адміністрацією було затверджено Порядок надсилення судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі. Порядком уперше на законодавчому рівні закріплено визначення поняття «месенджер» як служба для обміну текстовими повідомленнями між мобільними або стаціонарними засобами користувачів через мережу Інтернет, яка має відповідний програмний додаток. Крім того, передбачено, що повістки за заявою учасника процесу першочергово надсилатимуться саме у месенджер. У випадку, якщо мобільний телефон особи не «прив'язаний» до месенджера, повістки як і раніше надходитимуть у формі SMS-повідомлень [270].

Звернемо увагу, що керівників апаратів місцевих та апеляційних судів було зобов'язано оприлюднити на вебсайтах судів, а також інформаційних стендах у приміщеннях судів інформаційні повідомлення щодо цього нововведення. З подібними оголошеннями можна, до прикладу, ознайомитися на вебсайтах адміністративних судів [271; 272].

Зауважимо, державним підприємством «Інформаційні судові системи» наразі завершується розробка сервісу щодо автоматичного надсилення судами повісток за допомоги месенджеру Viber. Впровадити цей сервіс було заплановано не пізніше 10.02.2023 р. [270] та вже з 15.02.2023 р. сторони змогли ним користуватися.

На нашу думку, питання щодо вибору месенджеру потребує більш поглибленого дослідження. Так, у 2019 р. найбільшою популярністю користувалися два месенджери – Viber та Facebook, за ними з істотним відривом знаходилися Telegram, Skype, WhatsApp і Google Hangouts. У 2022 р. ситуація дещо змінилася: Telegram було визнано одним з найбільш популярних месенджерів у всій Європі [273]. У зв'язку з цим вважаємо, що ідея використання Viber є вкрай позитивною, проте потребує розгляду перспектива надсилення у майбутньому повідомлень за допомоги й інших

месенджерів – Telegram або WhatsApp. Не можна оминати й той факт, що потребуватиме доповнення ст. 124 Кодексу адміністративного судочинства України «Повістки», яка стосовно засобів електронного зв'язку містить згадку лише щодо електронної пошти. Таким чином, пропонуємо додати п. 3 до ч. 3 ст. 124 КАС України:

«3. Судовий виклик або судове повідомлення учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів здійснюється:

3) за наявності відповідної заяви учасника процесу – шляхом надсилання повістки у месенджер».

Крім того, вважаємо, що в рамках процесу діджиталізації потребує на дослідження можливість запровадження Єдиного реєстру суддів України [274] (аналогу Єдиного реєстру адвокатів України), який би містив відомості щодо ПІБ судді, засобів зв'язку з суддею, інформацію щодо його помічників та засобів зв'язку з ними, наявності дисциплінарних стягнень, графіку роботи, відпустки та т. і. Обов'язок щодо заповнення такої інформації можна було б покласти на відповідні апарати судів, а Порядок щодо його ведення міг би бути затверджений Радою суддів України. На нашу думку, Положення про порядок ведення Єдиного реєстру суддів України має складатися з таких розділів:

Розділ 1. Загальні положення (має містити визначення загальних понять, до прикладу, «Єдиний реєстр суддів України», «оператор реєстру» (ним може виступати уповноважений працівник апарату суду), «адміністратор реєстру» (до прикладу, уповноважений працівник Центрального апарату ДСА України) тощо);

Розділ 2. Порядок внесення відомостей до Реєстру та змін у ньому (строки внесення відомостей з моменту їх появи як нової інформації або внесення змін до вже існуючих відомостей, порядок надання доступу до Реєстру та позбавлення доступу до нього);

Розділ 3. Відомості, що вносяться до Реєстру (ПІБ судді, засоби зв'язку з суддею, фотокартка, досвід суддівської діяльності, наявність вченого звання або ступеня, графік роботи судді, відпустки, наявність дисциплінарних стягнень, ПІБ помічника судді, засоби зв'язку з помічником, фотокартка);

Розділ 4. Відповідальність за несвоєчасне внесення, умисне спотворення або внесення неправдивих відомостей до Реєстру (попередження про відповідальність за вищеназвані дії або бездіяльність);

Розділ 5. Прикінцеві положення (порядок затвердження положення, внесення до нього змін, набрання чинності).

Вважаємо, що потреба у цьому реєстрі обумовлюється тим, що він:

1) буде містити достовірну, актуальну та офіційну інформацію, яка у впорядкованому вигляді знаходитиметься на одному Інтернет-ресурсі;

2) спростить пошук інформації щодо суддів та їх помічників, що сприятиме наближенню суддів та судів до населення, забезпеченню прозорості у діяльності суддів та підвищенню рівня довіри до судової гілки влади;

3) надасть поштовх опрацювання можливості створення Єдиного реєстру прокурорів.

Видається, що запровадження такого ресурсу навіть в сучасних умовах воєнного стану не потребуватиме значних витрат. До прикладу, звернемо увагу на витрати на ведення Єдиного реєстру адвокатів України, в тому числі на удосконалення та обслуговування програмного продукту ЕРАУ 2018-2021 становило 3000 грн [275].

Досліджуючи напрямки діджиталізації, потребує на увагу перспектива застосування набираючих популярність можливостей штучного інтелекту. Розглянемо деякі статистичні показники. За травень 2023 р. документообіг П'ятого апеляційного адміністративного суду склав 6001 одиниць документів вхідної та вихідної кореспонденції. Зокрема,

надійшло 1153 апеляційних скарги та заяв для розгляду. У свою чергу, загальна кількість вхідної кореспонденції становила 3883 документи (2631 – щодо процесуальних питань у справах, 51 – із загальних питань роботи суду, 41 – щодо звернень громадян та запитів юридичних осіб, 6 – запитів публічної інформації). Крім того, за звітний період повернуто справ та матеріалів – 1215 [276].

Видається можливим застосування штучного інтелекту під час систематизації або аналізу вхідної та вихідної кореспонденції. На нашу думку, «допомога» штучного інтелекту має розглядатися як механізм для розвантаження працівників апарату суду, але в жодному випадку не як передумова для скорочення кількості його працівників.

Щодо наступного напрямку реформування, то враховуючи досвід Німеччини щодо порядку набуття статусу судді, а саме – звільнення від складання іспитів ординарних професорів університетів, потребує розгляду можливість запозичення такої ідеї з її пристосуванням до національного законодавства. Нагадаємо, що відповідно до чинного законодавства, ВККС України надає особам, які за результатами перевірки вимогам до кандидата на посаду судді, доступ до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту.

На нашу думку, звільнення від такого іспиту було б можливе для осіб, які мають науковий ступінь доктора юридичних наук та стаж роботи посаді професора кафедри правової спрямованості не менше десяти років.

Щодо другого підходу реформування, який безпосередньо спрямований на удосконалення діяльності адміністративних судів та адміністративного судочинства, можна висловити наступні пропозиції.

В сучасних умовах економічної кризи та зростання цін, як ніколи гостро постає питання підтримки підприємницької діяльності. На жаль, непоодинокі випадки, коли представники бізнесу зустрічаються із такою перепорою на шляху доступу до правосуддя як розмір судового збору. В загалі, доступність правосуддя є принципом організації та діяльності

судової влади, сутність якого полягає у відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав [277]. Цікавою в цьому аспекті є Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р., відповідно до якої: «Прийняття до судочинства не повинно обумовлюватися сплатою стороною державі будь-якої грошової суми, розміри якої нерозумні стосовно до даної справи [278].

Однією з найбільш поширених категорій справ, в яких розмір судового збору може стати перешкодою для реалізації принципу доступності правосуддя є блокування фіскальними органами податкових накладних.

На прикладі одного з підприємств розглянемо небезпеки таких дій суб'єктів владних повноважень.

Так, у ТОВ «Ерафлайн» (станом на березень 2023 р.) заблоковано близько 236 податкових накладних на загальну суму 29 мільйонів 225 тисяч 397 грн у т. ч. ПДВ – 4 мільйони 870 тисяч 899 грн. Крім того, блокування реєстрації податкових накладних призвело до обмеження господарської діяльності підприємства, що, у свою чергу, ускладнює сплату великого судового збору через накопичення податкового боргу. Тенденцію спаду реалізації продукції після блокування податкових накладних наприкінці 2022 р. можна прослідкувати на обсягах реалізації товарів по місяцям:

жовтень 2022 р. – 21 899 700 грн (сума з ПДВ);

листопад 2022 р. – 16 818 003 грн (сума з ПДВ);

грудень 2022 р. – 7 809 446 грн (сума з ПДВ);

січень 2023 р. – 5 601 346 грн (сума з ПДВ);

лютий 2023р. – 1 765 836 грн (сума з ПДВ) [279].

У 2021 р. оборот товариства становив 34 905 926 грн., за результатами річної звітності за той саме рік сплачено до бюджету держави 689 443 грн податків. Крім того, працевлаштовано і отримувало заробітну плату 34 особи, двоє з них – особи з особливими потребами.

У 2022 р. оборот підприємства склав 89 361 700 грн без ПДВ. Понад 8 млн грн складав прибуток до оподаткування. У 2023 р. вже було сплачено майже 1,5 млн грн податків.

Зауважимо, що згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про судовий збір» за подання позовної заяви, що має одночасно майновий і немайновий характер, судовий збір сплачується за ставками, встановленими для позовних заяв майнового та немайнового характеру. У разі коли в позовній заяві об'єднано дві і більше вимог немайнового характеру, судовий збір сплачується за кожен вимогу немайнового характеру.

Як визначив Верховний Суд, «об'єднання позивачем у позові декількох вимог майнового та/або немайнового характеру, які до того ж не пов'язані між собою підставами виникнення або поданими доказами, не є основними та похідними, не може призводити до штучного зменшення розміру судового збору, який підлягає сплаті за подання такої позовної заяви, а порядок розрахунку судового збору у випадку заявлення декількох вимог однозначно визначає ч. 3 ст. 6 Закону № 3674-VI» [280].

Отже, звертаючись до суду з позовом про скасування рішення про відмову у реєстрації податкової накладної, розмір судового збору визначається відповідно до вимог Закону України «Про судовий збір» і сплачується за кожен заявлений.

Звернувшись до суду та довівши необґрунтованість дій контролюючих органів, суб'єкт підприємницької діяльності зможе покласти усі витрати, у тому числі розмір сплаченого судового збору, витрати на правничу допомогу, на сторону відповідача. Проте, враховуючи складні умови воєнного стану та збільшення вартості життя, звернення до суду з позовом щодо розблокування податкових накладних може бути фінансове «непідйомним» та призвести до банкрутства підприємства з подальшою його ліквідацією.

На прикладі вищезазначеної категорії справ, можна звернути увагу на ще одну проблему, яка існує в рамках адміністративного судочинства – відсутність єдиної судової практики. Зауважимо, що в судовій практиці сформувалося два підходи до вирішення питань щодо скасування рішень під час визначення критерію ризиковості та включення платників податків до таких переліків. Зокрема, до 31.01.2020 р. існувала позиція: «безпосередньо рішення комісії з віднесення платника податку до переліку платників, які відповідають критерію ризиковості, без прийняття рішення про відмову в реєстрації податкових накладних не порушує прав та інтересів платника податку» (постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 03.12.2020 р. у справі № 160/3900/19).

Після прийняття Порядку № 1165 Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду зробив висновок, що цей порядок прямо встановлює можливість оскарження рішень про відповідність чи невідповідність платника податку критеріям ризиковості (постанова КАС ВС від 5 січня 2021 року у справі № 640/11321/20).

Крім того, можна зазначити, що взагалі спори щодо бюджетного відшкодування ПДВ є найпроблемнішою категорією спорів з огляду на неврахування суб'єктів владних повноважень правової позиції ВС [281].

Погоджуємося, що відсутність єдності судової практики руйнує єдність державного правопорядку, послаблює силу закону і порушує принцип рівності всіх громадян перед законом. Натомість, її наявність позитивно позначається на рівні завантаженості суддів та є запорукою довіри громадян до судової влади [282, с. 5].

До того, ж, єдність судової практики знаходиться у нерозривному зв'язку зі сталістю судової практики, показниками якої, на думку Л. Москвич, є: кількість змінених і скасованих судових актів найвищою судовою інстанцією; ступінь запровадження інститут самостійного виправлення судових помилок найвищим судом; ступінь судового

контролю за якістю судових рішень; механізм формування єдиного право розуміння судді [283, с. 33].

На нашу думку, проблема розбалансування судової практики в рамках системи адміністративних судів може бути вирішена шляхом активізації методичної діяльності Верховного Суду, підвищення кількості заходів, спрямованих на роз'яснення спірних положень законодавства. В сучасних умовах діджиталізації, активного використання таких платформ як Zoom та YouTube подібні заходи не потребуватимуть суттєвих фінансових витрат або витрат часу.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки.

1. Огляд літератури з проблематики діяльності адміністративних судів свідчить щодо: 1) відсутності монографічних праць щодо організації та діяльності адміністративних судів з урахуванням викликів останніх років; 2) наявності непоодиноких випадків дослідження проблем функціонування адміністративних судів в рамках проблематики адміністративного судочинства; 3) потреби під час проведення будь-якого правового дослідження у напрацюваннях та здобутках у сфері загальної теорії держави і права.

2. Концептуальні засади діяльності адміністративних судів – це базисні ідеї, які складають систему цілей та принципів, що формують основу правового забезпечення діяльності адміністративних судів.

Концептуальними засадами діяльності адміністративних судів є: людиноцентризм, ефективність здійснення правосуддя, відповідальність суддів та суду, законність.

Впливаючи на всі аспекти функціонування адміністративних судів та діяльність суддів адміністративних судів, концептуальні засади створюють необхідний баланс зазначеного впливу та визначають закономірності розвитку адміністративних судів.

Характерними рисами концептуальних засад діяльності адміністративних судів є те, що вони: 1) за своїм змістом є ширшими аніж принципи та засади, що стосуються діяльності адміністративних судів й визначені Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та в жодному разі не мають ототожнюватися; 2) містяться не лише у правових актах, але й в наукових поглядах щодо діяльності адміністративних судів; 3) є динамічним явищем та змінюються з урахуванням викликів сучасного життя.

3. Запропоновано два підходи до періодизації історії становлення та розвитку адміністративних судів в Україні. В рамках першого підходу, з урахуванням моделі системи судоустрою, виокремлено два періоди: 1) з 2002 р. по 2016 р. – функціонування чотирирівневої системи адміністративних судів; 2) з 2016 р. по сьогоднішнього дня – функціонування трирівневої системи адміністративних судів.

В рамках другого підходу до періодизації, за критерієм запровадження заходів реформування та удосконалення діяльності судової влади, виокремлено такі періоди: 1) з 1991 р. по 2002 р. – усвідомлення необхідності формування самостійної та незалежної судової гілки влади після здобуття Україною незалежності та формування передумов для становлення адміністративної юстиції; 2) з 2002 р. по 2005 р. – напрацювання правової бази для функціонування адміністративних судів; 3) з 2005 р. по 2014 р. – запуск діяльності окружних та апеляційних адміністративних судів, подальше удосконалення їх організації та діяльності, напрацювання судової практики; 4) з 2014 р. по 2018 р. – новий вектор сприйняття судової влади у контексті ідеалів Революції Гідності та його відображення у концепції адміністративної юстиції; 5) з 2018 р. по 2023 р. – прогрес у доступі громадян до правосуддя, цифровізація та діджиталізація діяльності адміністративних судів.

4. Національні правові акти, що визначають організацію та діяльність адміністративних судів, поділено на три блоки: 1) процесуальний (КАС України); 2) організаційний («Про державний бюджет України», Указ Президента України «Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах» від 29.12.2017 р.); 3) змішаний (Закон України «Про судоустрій і статус суддів», «Про судовий збір»).

5. Ознаками правового статусу судді є: 1) правова визначеність; 2) комплексність дії та взаємозв'язок елементів статусу, які забезпечують

виконання суддею функції зі здійснення правосуддя; 3) невіддільність статусу від особи; 4) єдність статусу для всіх суддів; 5) особливий порядок набуття та позбавлення статусу; 6) його гарантування та захист з боку держави.

Напрямами впливу правового статусу судді на особу судді є: 1) виховний; 2) превентивний; 3) орієнтаційний; 4) мотивувальний.

6. Діяльність адміністративного суду – це система дій та способів дій суддів та працівників адміністративного суду, що забезпечують реалізацію завдань судової влади з розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

Діяльність адміністративного суду залежить від зовнішніх та внутрішніх факторів - чинників та рушійних сил, що обумовлюють його функціонування. Зовнішніми факторами є: 1) політичні фактори, які відображають рівень усвідомлення керівництвом держави необхідності створення необхідних умов для функціонування незалежного, безстороннього та об'єктивного суду; 2) економічні фактори, які впливають на фінансову спроможність держави забезпечувати фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності судів; 3) форс-мажорні обставини, до прикладу, стихійні лиха, війни, пандемії (з одного боку, такі події проявляють існуючі проблеми в діяльності судів, але з іншого – є поштовхом для реформування та вдосконалення їх організації та функціонування). Внутрішніми факторами є прийняття рішень, які стосуються діяльності суду, Вищою радою правосуддя, Радою суддів України, Державною судовою адміністрацією України, зборами суду, головою суду (заступниками голови суду).

Обґрунтовано, що організаційне забезпечення судів – сукупність взаємопов'язаних заходів, які здійснюються уповноваженими на те

суб'єктами і спрямовані на належне функціонування судів за рахунок їх забезпечення необхідними ресурсами.

7. Відмінними рисами в організації та діяльності адміністративних судів в країнах Європи та Україні є: 1) кількість адміністративних судових ланок; 2) вимоги до суддів адміністративних судів; 3) перелік суб'єктів, які беруть участь у призначенні суддів на посаду; 4) порядок набуття статусу судді; 5) порядок звільнення судді з посади та виходу у відставку.

Адміністративні суди в Європі функціонують в рамках двох моделей: 1) інстанційно відокремленої, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів першої, другої та третьої інстанції (Франція, Німеччина, Австрія тощо); 2) інстанційно змішаної, яка передбачає діяльність спеціалізованих адміністративних судів на рівні першої та другої інстанцій та інтегрованість третьої інстанції у діяльність вищого органу судової влади (як, наприклад, в Україні, Польщі тощо).

8. Дослідження міжнародних стандартів діяльності адміністративної юстиції свідчить, що: 1) приведення національних актів у відповідність до міжнародних документів обумовлюється сучасними процесами євроінтеграції нашої держави; 2) імплементація європейських стандартів та ідей до національного законодавства сприятиме підвищенню рівня здійснення правосуддя; 3) запозичення міжнародних норм та ідей обмежується історично обумовленими особливостями національної правової системи, які не вступають у суперечність із міжнародними стандартами.

9. Напрямки реформування системи адміністративних судів та адміністративного судочинства в Україні поділено на дві групи: 1) та, що пов'язана з реформуванням усієї системи судоустрою, що впливає на діяльність адміністративних судів та стан адміністративного судочинства; 2) та, що пов'язана з реформуванням виключно адміністративних судів та адміністративного судочинства. У межах першого підходу здійснюється

розширення джерел для фінансування судів, подальша діджиталізація судочинства (розширення переліку месенджерів для надсилання судових повісток, запровадження Єдиного реєстру суддів України), зміна вимог до кандидатів на посаду судді. До другого підходу можна віднести: зменшення розміру судового збору, забезпечення єдності судової практики в адміністративному судочинстві.

10. Запропоновано проєкт Положення про порядок ведення Єдиного реєстру суддів України та внесення змін і доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ониско Р.В. Історичний аналіз становлення адміністративного судочинства на території сучасної України. Науковий погляд на розвиток адміністративної юстиції в історичному контексті. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 94-99.
2. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: у двох томах: Том 1. Загальна частина / Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
3. Чаку Є. В. Становлення і розвиток адміністративного судочинства в Україні (від існування Київської Русі до здобуття незалежності). *Форум права*. 2011. № 4. С. 801-806.
4. Бортник Н., Корчинський О. Підгрунття становлення та розвитку адміністративних судів: історико-правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 906. С. 77-84.
5. Писаренко Н. Б. Історія розвитку адміністративної юстиції. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2002. Вип. 4. С. 104-112.
6. Кравченко О. В. Становлення і розвиток окружних адміністративних судів в Україні: історичний аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 244-246.
7. Решота В. В. Передумови формування адміністративного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 3. С. 124-127.
8. Дзіковський М. Р. Правові основи організації та діяльності австрійського Адміністративного Трибуналу (1875–1918 рр.): історико-правове дослідження: дис. ... докт. філософ. Львів, 2022. 241 с.
9. Malec D. Koncepcje organizacji sądownictwa administracyjnego w Polsce w latach 1918–2002. 'Uwagi historyka prawa. URL:

https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/277524/malec_koncepcje_organizacji_sadownictwa_administracyjnego_w_polsce_w_latach_2004.pdf?sequence=1&isAllowed=y

10. Кропивна К. Ю. Становлення адміністративної юстиції в Україні: дорадянська доба. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 4 (40). С. 136-140.

11. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18#Text>

12. Закон про утворення Державного Сенату. URL: <https://lawbook.online/derjavi-prava-istoriya/zakon-pro-utvorenniya-derjavnogo-66144.html>

13. Адміністративний кодекс УСРР від 12.10.1927 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP270014?an=1345&ed=0000_00_00

14. Рева В.В. Щодо питання генезису права на оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 155-159.

15. Константий О. В. Становлення і розвиток адміністративної юстиції в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 11. С. 42-48.

16. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

17. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T229600?an=1>

18. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

19. Бондаренко А. А. Розвиток адміністративного судочинства в Україні. *Форум права*. 2012. № 4. С. 118–124. URL: <http://arhive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bnacvu.pdf>

20. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

21. Концепція адміністративної реформи в Україні від 22.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

22. Про судоустрій: Закон України від 07.02.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3018-14#Text>

23. Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України: Указ Президента України від 01.10.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889/2002#Text>

24. Про Державний бюджет України на 2003 р.: Закон України від 26.12.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-15#Text>

25. Про кількість суддів Апеляційного суду України, Касаційного суду України та Вищого адміністративного суду України: Указ Президента України від 07.11.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995/2002#Text>

26. Про граничну чисельність працівників апарату Апеляційного суду України, Касаційного суду України та Вищого адміністративного суду України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/236659___512310

27. Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України. К.: Факт, 2003. 146 с.

28. Стефанюк В. С. Перспективи запровадження адміністративної юстиції в Україні. *Наукові записки*. 2003. Том 22. Ч. II. С. 279-282.

29. Бабяк Н. В. Місце і роль адміністративних судів щодо захисту прав людини та юридичних осіб як важлива умова розвитку демократичних та правових засад української держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Юриспруденція. 2016. № 23. С. 42-45.

30. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

31. Кечеджі О. Б. Система адміністративних судів в Україні як результат реформи судоустрою: сучасні реалії. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-24-26.pdf>

32. Про судоустрій і статус суддів від 07.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17#Text>

33. Про судоустрій і статус суддів від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

34. Про ліквідацію апеляційних адміністративних судів та утворення апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах: Указ Президента України № 455/2017 від 29.12.2017 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4552017-23394>

35. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Донецької, Харківської та Херсонської областей): розпорядження Верховного Суду № 11/0/9-22 від 18.03.2022 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_18_03_2022_1.pdf

36. Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду: Закон України від 13.12.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-IX#Text>

37. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71646

38. Свида О. Г. До питання щодо утворення, реорганізації або ліквідації судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 594-597. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/141.pdf

39. ОАСК і КОАС відзначили перший «ювілей» провалу завдання ВР. *Закон і бізнес*. 27.01.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/154637.html>
40. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: А. Смолій (голова) та ін. К. : Наукова думка, 2011. 520 с.
41. Тлумачний словник Української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
42. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Article=14174&action=show>
43. Пасенюк О. М. Розвиток адміністративної юстиції як складова адміністративної та судової реформи. *Вебсайт Міністерства юстиції*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_51
44. Свида О. Г. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2008. 17 с.
45. Орленко А.І. До питання періодизації історії розвитку адміністративних судів в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2. С. 120-124.
46. Дорош В. С. Адміністративно-правове регулювання організації адміністративного судочинства в Україні: автореф. ... дис. канд. юр. наук. Київ, 2021. 20 с.
47. Москвич Л. М. Організаційно-правові проблеми статусу суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2003. 20 с.
48. Сердюк В. В. Юрисдикція судів України за спеціалізацією: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2003. 177 с.
49. Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 19 с.
50. Сердюк В. О. Проблеми реалізації судово-правової реформи в Україні (1991-2004 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 20 с.

51. Куйбіда Р. О. Організація і розвиток сучасної судової системи України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2006. 215 с.
52. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. 216 с.
53. Бурак О. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованих судів в контексті європейських стандартів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2010. 190 с.
54. Москвич Л.М. Проблеми підвищення ефективності судової системи: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 40 с.
55. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз: монографія. Харків : ФІНН, 2011. 376 с.
56. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991-2012 р.р.): історико-правовий аспект»: дис. канд. юр. наук. Львів, 2015. 212 с.
57. Хотинська-Нор О.З. Теоретико-правові та праксеологічні засади судової реформи в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2016. 472 с.
58. Хотинська-Нор О.З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія. Київ: Правова єдність: Алерта, 2016. 428 с.
59. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні: дис. ... докт. юр. наук: 12.00.02. Ужгород, 2020. 507 с.
60. Щерблюк О. В. Організаційні основи судоустрою в Україні: дис. ... докт. філософ. Київ, 2021. 253 с.
61. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних); за заг. ред. І. Є. Марочкіна : монографія. Харків : Фінн, 2009. 488 с.
62. Бігун В. С., Бойко І. Й., Бондарук Т. І., Віслобоков К. А., Гавриленко О. А. та ін. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. Київ: Наукова думка, 2014. 506 с.

63. Марочкін І. Є., Москвич Л. М., Назаров І. В. та ін. Судова влада: монографія; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Х. : Право, 2015. 792 с.
64. Назаров І.В. Принципи побудови судової системи: монографія. Харків: ФІНН, 2009. 142 с.
65. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар. За заг.ред. М. А. Погорецького, О. З. Хотинської-Нор та О. Г. Яновсько. Київ: Алерта, 2019. 668 с.
66. Стефанюк В. Правова обумовленість запровадження адміністративної юстиції в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2000. 20 с.
67. Педько Ю. С. Становлення та правове регулювання адміністративної юстиції в Україні: дис. .. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2003. 230 с.
68. Педько Ю.С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 208 с.
69. Неугодніков А. О. Правовий статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2006. 20 с.
70. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 210 с.
71. Свида О. Г., Свида Л. І. Адміністративні суди в Україні: становлення та перспективи розвитку: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 208 с.
72. Смокович М. І. Проблеми розмежування судової юрисдикції та визначення компетенції адміністративних судів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 232 с.

73. Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 304 с.

74. Шруб І. В. Функціонування адміністративних судів в Україні: організаційно-правові засади та їх реалізація: автореф дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2009. 20 с.

75. Борко А. Л. Організаційно-правове забезпечення діяльності адміністративних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2009. 20 с.

76. Винокурова І. М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2011. 19 с.

77. Чаку Є. С. Оптимізація організації та функціонування адміністративних судів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Дніпропетровськ, 2012. 181 с.

78. Джабурія О. В. Компетенція адміністративних судів щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2014. 22 с.

79. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади: автореф. дис. докт. юр. наук. Харків, 2017. 42 с.

80. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія. Харків : ТОВ "У справі", 2017. 488 с.

81. Крусян А. В. Судове адміністративне процесуальне право України: дис. ... докт. філос. Одеса, 2021. 267 с.

82. Руденко А. В. Система адміністративних судів. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 181-186.

83. Затирха І. О. Система адміністративних судів та її вдосконалення. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 139-143.

84. Винокурова І. Проблеми кадрового забезпечення адміністративних судів. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 4. С. 78-83

85. Винокурова І. Європейські критерії розумного строку розгляду справ та їх застосування адміністративними судами України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 3. С. 111-116.

86. Винокурова І. Організаційні моделі адміністративної юстиції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 102-107.

87. Олефіренко Н. Адміністративно-правовий статус адміністративного суду в Україні. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 152-155.

88. Скочиляс-Павлів О. В. Місце адміністративного суду в системі суб'єктів адміністративного судочинства. *Форум права*. 2013. № 1. С. 913-918.

89. Баб'як Н. В. Місце і роль адміністративних судів щодо захисту прав людини та юридичних осіб як важлива умова розвитку демократичних та правових засад української держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2016. № 23. С. 42-45.

90. Войнолович С. До питання про кадрове забезпечення адміністративних судів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 10. С. 92-96.

91. Ківалов С. В., Полянський Ю. Є., Косюта М.В., Долежан В.В. Судоустрій України: підручник; за ред. С. В. Ківалова; МОН- молодьспорт України, НУ ОЮА. К.: Юрінком Інтер, 2011. 385 с.

92. Ківалов С. В., Полянський Ю. Є., Долежан В. В., Бакаянова Н. М., Свида О. Г. Реформування судової влади та суміжних інститутів в Україні. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 17 / голов. ред. М. В. Афанасьєва; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Юрид. л-ра, 2015. С. 5-24.

93. Ківалов С. В. Перспективи судово-правової реформи в Україні: зб. наук. публікацій. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. 742 с.

94. Ківалов С.В. Право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом: проблеми теорії і правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 7–21.

95. Ківалов С. В. Роль судді адміністративного суду у компромісному врегулюванні спору сторонами. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 7-10»

96. Ківалов С. В. Адміністративна і судова реформи в Україні: взаємозв'язок і перспективи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. Вип. 35. С. 6-10.

97. Свида О.Г. Становлення адміністративних судів в сучасній Україні. *Актуальні проблеми держави і права*: 2006. Вип. 27. С. 237-243.

98. Свида О.Г. Проблеми розмежування компетенції адміністративних судів та судів інших юрисдикцій. *Правове життя сучасної України*: Тези доповідей 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеса: Фенікс, 2006. С. 264-267.

99. Свида О.Г. Принципи організації та здійснення судочинства і особливості їх реалізації в судовому адміністративному процесі. *Методичний збірник матеріалів семінару для працівників юридичних служб місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій і працівників районних, міськрайонних управлінь юстиції Закарпатської області з теми "Адміністративні суди в захисті прав людини". Заняття 2. Організація адміністративного судочинства* (м. Ужгород, 19 трав. 2006 р.). Ужгород, 2006. С. 3-9.

100. Свида О.Г. Проблеми формування системи адміністративних судів в Україні. *Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави*: Матер. IV Всеукр. наук. конф. правників-початківців, присвяченої

пам'яті видатних учених-юристів П.О. Недбайла, О.В. Сурілова, В.В. Копеччикова (м. Одеса, 10-11 лист. 2006 р.) / Відп. ред. Ю.М. Оборотов. Одеса: Юридична література, 2006. С. 185-188.

101. Свида О.Г. Формування адміністративних судів на українських землях в кінці XIX - початку XX століть. *Митна справа (Митний комплект)*. 2007. № 1. С. 92-96

102. Свида О.Г. Становлення адміністративних судів в період національно-визвольної революції 1917-1920 рр. *Формування правової держави в Україні. Проблеми і перспективи*: Збірник тез доповідей IX всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 13 квіт. 2007 р.). Тернопіль: Економічна думка, 2007. С. 297-300.

103. Кравченко О. В. Щодо компетенції окружних адміністративних судів. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 411-412.

104. Кравченко О. В. Щодо правового статусу окружного адміністративного суду. 2020. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/21398/Кравченко%20О.%20В.%20Щодо%20правового%20статусу%20окружного%20адміністративного%20суду.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

105. Неугодніков А. Адміністративне судочинство Німеччини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. № 12. С. 255-258.

106. Неугодніков А.О. Закордонний досвід адміністративних судів та можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2004. Вип. 20. С. 354-358

107. Неугодніков А.О. Щодо визначення системи адміністративних судів в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. С. 384-385.

108. Неугодніков А.О. Співвідношення компетенції та юрисдикції адміністративних судів в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С. 259-262.

109. Оборотов Ю.М. Загальнотеоретична юриспруденція: навчальний курс. Одеса: Фенікс, 2011. 436 с.

110. Оборотов Ю. М., Завальнюк В. В., Дудченко В. В. та ін. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. 492 с.

111. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю.М. Оборотова. Одеса: Фенікс, 2015. 488 с.

112. Кух А. М. Форми відображення результатів наукових досліджень. URL: <http://kukh.ho.ua/kurs/MND/MND>

113. Бірта Г. О., Бургу Г. О. Методологія і організація наукових досліджень : навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2014. 142 с.

114. Мельник Н. Теоретичні підходи до сутності поняття «методологія» у сучасному правознавстві. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3-4 (75-76). С. 117-12

115. Стояцька Г.М. Конспект лекцій з дисципліни «Методологія наукових правових досліджень». Дніпро, 2016. 77 с.

116. Бацуровська І. Методологічні підходи до розвитку професійної компетентності магістрів в умовах масових відкритих дистанційних курсів. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2015. Вип. 7(3). С. 7-13.

117. Сич Т. Роль методології у процесі розвитку науки. URL: <http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1984/Sych.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

118. Основи наукових досліджень: навч. посіб. / за заг. ред. Т. В. Гончарук. Тернопіль, 2014. 272 с.
119. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 31-45.
120. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методи правового дослідження. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16738/1/Danilyan_Dzeban_456-459.pdf
121. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія. К.: ВІРА-Р, 2002. 506 с.
122. Сидоренко О.П., Корлюк С.С., Філянін М.С. та ін. Філософія : підручник ; за ред. О.П. Сидоренка. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Знання, 2010. 414 с.
123. Діалектика як розділ філософії, що досліджує категорії розвитку. *Освіта UA*. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/philosophy/12752/>
124. Краснодемська І. Аналіз і синтез. URL: <http://ndiu.org.ua/index.php/component/content/article/102-2009-08-31-13-55-49/1718-2012-05-14-10-11-26>
125. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2017. Т. 20. № 12. С. 55-61.
126. Гладкий С. О. Методологія та організація наукових досліджень. Полтава, 2016. 240 с.
127. Загальнонаукові поняття. URL: <http://hydrogeology.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2019/03/Лекц.Іст.та-Метод.pdf>
128. Анкетування як метод дослідження, як скласти запитання, правила, види та аналіз опитування, метод письмового опитування респондентів, мета анкетування, як оформити результати. URL: <http://teg.com.ua/anketuvannya-yak-metod-doslidzhennya-yak-sklasti->

zapitannya-pravila-vidi-ta-analiz-opituvannya-metod-pismovogo-opituvannya-respondentiv-meta-anketuvannya-yak-oformiti-rezultati/

129. Анкетування. *Енциклопедія практичної психології*. URL: <http://psychologis.com.ua/anketirovanie.htm>

130. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.

131. Теленик С. Понятійно-категоріальний апарат адміністративно-правового регулювання створення державної системи захисту критичної інфраструктури. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 3 (31). Vol. 2. P. 212-220.

132. Концепція. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3256

133. Плахотнюк О. Л. Поняття «концепція виховання»: змістовий аспект. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Вип. LVII. 2011. С. 190-197.

134. *Енциклопедія сучасної України*. URL: <https://esu.com.ua/article-3256>

135. Словник Educalingo. URL: <https://educalingo.com/uk/dic-uk/kontseptsiya>

136. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук ; 12.00.10. Одеса, 2017. 395 с.

137. Конституційне право України : підручник / за ред. В. Ф. Погорілка. – Київ : Наук. думка, 1999. – 734 с.

138. Бакаянова Н. М. Основи, засади та принципи адвокатури: співвідношення понять. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2016. Т. 18. С. 20-25.

139. Божко В. Аналіз співвідношення змісту термінів «засада» і «принцип» крізь призму правових позицій Конституційного Суду України.

Вісник Львівського університету імені Івана Франка. 2011. Вип. 54. С. 124–132

140. Дніпров А. Концептуальні засади діяльності виконавчої влади в Україні. *Вісник АПСВТ*. 2020. № 3-4. С. 35-40.

141. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с. URL: <https://pidru4niki.com/18860313/psihologiya/diyalnist>

142. Прищак М. Д., Мацко М. А. Психологія: навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2013. 98 с. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/1271.html

143. Судова діяльність. URL: <https://arm.naiau.kiev.ua/books/SPOU/files/1-7.pdf>

144. Кошиков Д. Сутність правових засад реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1. С. 164-175.

145. Орленко А. І. Правові засади діяльності адміністративних судів. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 412-415.

146. Бірюкова А. М. Правовий статус адвоката і адвокатури: вітчизняна модель у контексті процесів глобалізації : дис.... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 508 с.

147. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

148. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

149. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

150. Європейська Хартія про статус суддів від 10.07.1998 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>

151. Основні принципи незалежності судових органів від 13.12.1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text

152. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19.05.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text

153. Висновок No 15 (2012) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо спеціалізації суддів від 13.11.2012 р. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\\$FILE/Висновок_№_15_\(2012\).pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/6b6c1e2e6ad3e2fcc225745c0034f4cc/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/Висновок_№_15_(2012).pdf)

154. Рекомендація No Rec(2003) 16 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо виконання рішень адміністративних і судових органів у галузі адміністративного права від 09.09.2003 р. URL: https://ipo.naiu.kiev.ua/documents/materiali_dlia_sluhachiv/dovidkova/Судова_влада_незалеж_суддів_2016.pdf

155. Адміністративний суд. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Адміністративний_суд

156. Орленко А.І. Про визначення поняття адміністративного суду в національній правовій доктрині. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: Міжнар. наук. -практ. конф. наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів (19 травня 2023 р., м. Одеса). 2023. С. 157-159.

157. Марочкін І. Є., Москвич Л. М., Каркач П. М. та ін. Організація судових та правоохоронних органів: підручник; за ред. І. Є. Марочкіна. Х.: Право, 2013. 448 с.

158. Аналіз стану здійснення правосуддя адміністративними судами у 2022 році. Вебсайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.gov.ua/>

court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_KAS_2022.pdf

159. Про судовий збір: Закон України від 08.07.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text>

160. Рекомендація No R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>

161. Велика Палата Верховного Суду наголосила, що при поданні позову через Електронний суд судовий збір розраховується з понижуючим коефіцієнтом. *Судово-юридична газета*. 19.12.2022 р. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/257922-bolshaya-palata-verkhovnogo-suda-podcherknula-chto-pri-podache-iska-cherez-elektronnyy-sud-sudebnyy-sbor-rasschityvaetsya-s-ponizhayuschim-koeffitsientom>

162. Деменчук М.О. Судовий збір – складова доступності правосуддя. *Актуальні проблеми судово-правової реформи : матеріали круглого столу* (Одеса, 18 жовтня 2019 р.). Ред. кол.: М.Р. Аракелян, Н.М. Бакаянова. Одеса, Фенікс. 2019. С. 40-43.

163. Про засади державної мовної політики: Закон України від 13.07.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>

164. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22.12.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15>

165. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

166. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

167. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

168. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>

169. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1788-12#Text>

170. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

171. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>

172. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень: Закон України від 05.06.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>

173. Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.01.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2011-п#Text>

174. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» від 09.09.2010 р. № 19-пп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-10#Text>

175. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Осетрова Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду

України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України (справа про оскарження бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо заяв про злочини) від 14 грудня 2011 року № 19-рп/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11#Text>

176. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#n4>

177. Типове положення про апарат суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 08.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text>

178. Інструкції з діловодства в місцевих та апеляційних судах України: наказ Державної судової адміністрації України від 20.08.2019 р. № 814: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0814750-19#Text>

179. Кіреєв Д. В. Правове забезпечення діяльності адміністративних судів України. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 25. С. 324-334.

180. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Загальнотеоретичні засади розуміння системи джерел сучасного права: національний та міжнародний аспекти. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 125-130.

181. Reznik O., Borko A., Inshyn M., Kobzeva T. Kislitsyna I. Professionalism of judges as the basic of the state staffing in the courts. *Journal of Legal, Ethics and Regulatory Issues*. 2020, Volume 23, Issue 1. P. 1-7. URL: <https://www.abacademies.org/articles/professionalism-of-judges-as-the-basis-of-the-staffing-in-the-courts-9796.html>

182. Хитра В. Теоретичні аспекти визначення змісту поняття «відповідальність особистості». Наукові записки. Випуск 122. С. 382–389.

183. Овчаренко О. М. Соціальна відповідальність суду як передумова юридичної відповідальності судді. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Юриспруденція. 2013. Вип. 6-1(1). С. 63-67.

184. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. Навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015, 180 с. URL: <https://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/10/Socialna-vidpovidalnist.pdf>

185. ПОАС долучився до збору та надання гуманітарної допомоги. *Вебсайт Полтавського окружного адміністративного суду*. 12.04.2022 р. URL: <https://adm.pl.court.gov.ua/sud1670/pres-centr/news/1267914/>

186. Судді Восьмого ААС не припиняють підтримувати Збройні Сили України. *Вебсайт Восьмого апеляційного адміністративного суду*. 16.01.2023 р. URL: <https://te.arbitr.gov.ua/sud5022/pres-centr/news/1418446/>

187. Марушій О.А. Поняття законності та дисципліни в діяльності органів виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2016. № 845. С. 132–136.

188. Приймаченко Д., Ігонін Р. Співвідношення понять «організаційне забезпечення судів», «організаційне управління в судах» та «судове управління». *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1 (2). С. 57-66.

189. Безпалова О. І., Мандичев Д. В. Адміністративно-правові засади організаційного забезпечення діяльності господарських судів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 39-48.

190. Островерхова Г. В. Сутність та структура організаційного забезпечення інноваційної діяльності. *Вісник Нац. техн. ун-ту "ХПІ" : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва*. Харків : НТУ "ХПІ". 2012. № 6. С. 59-67.

191. Кохан О. Організаційне забезпечення діяльності судів. URL: <http://mego.info/матеріал/23-організаційне-забезпечення-діяльності-судів>

192. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 19, 42 Закону України "Про Державний бюджет України на 1999 рік" (справа про фінансування судів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>

193. Лопушинський Т. А. Особливості участі ДСА у фінансовому забезпеченні умов для повного і незалежного здійснення правосуддя. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2020. № 26. С. 153-158.

194. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

195. Вітюк Д. Л. Конституційний принцип фінансування судової системи в Україні та його практична реалізація. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 113-119.

196. Про державний бюджет України на 2023 р.: Закон України від 03.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>

197. Голова ДСА Олексій Сальніков: «Судова система України потребуватиме чергового перезавантаження, а робота судів в умовах війни стане маркером». *Судово-юридичина газета*. 10.05.2022. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/237217-golova-dsa-oleksiy-salnikov-sudova-sistema-ukrayini-potrebuvatime-chergovogo-perezavantazhennya-a-robota-sudiv-v-umovakh-viyni-stane-markerom>

198. Бабенко М. Кіло цибулі, як десяток яєць. Ціни в Україні продовжують рости, але є хороші новини. *Ресурс Фокус*. URL:

<https://focus.ua/uk/economics/554445-kilo-luka-kak-desyatok-yaic-ceny-v-ukraine-prodolzhayut-rasti-no-est-horoshie-novosti>

199. Кадровий дефіцит щоденно збільшується: в апаратах місцевих та апеляційних судів 4606 вакантних посад. *Advocat post*. 23.11.2022. URL: <https://advokatpost.com/kadrovyy-defitsyt-shchodenno-zrostaie-v-aparatakh-mistsevykh-ta-apeliatsijnykh-sudiv-4606-vakantnykh-posad>

200. Верховний Суд вирішив щомісячно і до закінчення воєнного стану перераховувати 60 % суддівської винагороди на підтримку ЗСУ. *LigaZakon*. 11.03.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209906__verkhovniy-sud-virshiv-shchomsiyachno--do-zaknchennya-vonnogo-stanu-pererakhovuvati-60--suddvsko-vinagorodi-na-pdtrimku-zsu

201. Судоустрій України: підручник / за ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської. К.: Юрінком Інтер, 2015. 344 с.

202. Костецький В. Сутнісно-теоретичні підходи до визначення фінансового забезпечення діяльності підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 4 (29). С.135-145.

203. Хвостова К. Кадрове забезпечення органів публічної влади: теоретичні засади. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/5691/1/XBOCTOBA.pdf>

204. Чаку Є. В. Проблеми кадрового та матеріально-технічного забезпечення адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 182-186.

205. Ульяновська О.В. До питання про сутність якісного кадрового забезпечення діяльності судів. *Митна справа*. 2014. № (91). Ч. 2. Кн. 2. С. 8-13.

206. Прошутя І.Д. Деякі питання кадрового забезпечення діяльності місцевих загальних судів в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3(9). С. 7-11.

207. Лагнюк О. М. До питання кадрового забезпечення судів загальної юрисдикції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2. Т. 1. С. 126-128.

208. Серединський В. В. Адміністративно-правове регулювання кадрового забезпечення адміністративних судів в Україні: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Дніпро, 2020. 20 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/auto/33/A2.pdf>

209. Кадровий дефіцит негативно впливає на доступ до правосуддя, – Світлана Шелест. *Вебсайт Судової гілки влади України*. 2021. URL: <https://lv.arbitr.gov.ua/press/general/1137535/>

210. ВРП призначила всіх членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів. *Суспільне новини*. 01.06.2023 р. URL: <https://suspilne.media/494083-vrp-priznacila-vsikh-cleniv-visoi-kvalifikacijnoi-komisii-suddiv/>

211. Висновок КРЄС No 21 (2018) Про запобігання корупції серед суддів від 09.11.2018 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/opinio_21-UA_1.pdf

212. Відділ матеріально-технічного та господарського забезпечення. *Вебсайт Сьомого апеляційного адміністративного суду*. URL: <https://7aac.gov.ua/pro-sud/struktura-sudu/aparat-sudu/viddil-materialno-texnichnogo-ta-gospodarskogo-zabezpechennya/>

213. Мамченко М. Приміщення судів України у часи війни: які постраждали найбільше, фото. *Судово-юридична газета*. 27.09.2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/photo/250322-primischennya-sudiv-ukrayini-u-chasi-viyni-yaki-postrazhdali-naybilshe-foto>

214. Вода стікає по стінах, немає оргтехніки та конвойних приміщень: в яких умовах працює частина судів Миколаївської області та що зробила ДСА. *Судово-юридична газета*. 17.04.2023. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/267746-voda-stekaet-po-stenam-net-orgtekhniki-i->

konvoynykh-pomescheniy-v-kakikh-usloviyakh-rabotaet-chast-sudov-nikolaevskoy-oblasti-i-cto-sdelala-gsa

215. Страхарчук А.Я., Страхарчук В.П. Інформаційні системи і технології в банках: Навч. посіб. К.: УБС НБУ: Знання, 2010. 515 с. URL: https://pidru4niki.com/15970122/bankivska_sprava/struktura_sklad_informatsiy_noyi_sistemi

216. Махаринець Д. Є. Механізм інформаційного забезпечення адміністративного судочинства. *Юридична наука*. 2020. № 4 (106). Т. 1. С. 110-116. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/207/200>

217. Пчелін В. Правові засади інформаційного забезпечення адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8 (246). С. 120-124.

218. Раца В. А. Гносеологічний аспект поняття «інформаційне забезпечення діяльності судів». *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 4. С. 109-115.

219. Бакаянова Н.М. Сучасні підходи до надання методичної допомоги судам у застосуванні законодавства. *Актуальні проблеми судового права* (Харків, 23 квіт. 2021 р.): матеріали міжнар. конф. / редкол.: Л.М. Москвич та ін. Харків: Право, 2021 р. С.23-27.

220. Бакаянова Н.М., Кубаєнко А.В. Інститут судового кураторства та надання методичної допомоги суддям в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. №1 (2021). С. 149-154.

221. Деменчук М. О. До питання надання методичної допомоги Верховним Судом. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/21393/Деменчук%20М.%20О.%20До%20питання%20надання%20методичної%20допомоги%20Верховним%20Судом.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

222. Щербатий Р. Р. Вища рада правосуддя: новий етап. Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського: зб. мат. круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 87-89.

223. Про Державний бюджет України на 2022 р.: Закон України від 02.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text>

224. Орленко А. І. Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 16-21.

225. Робота судів України в умовах воєнного стану. *LIGA ZAKON*. 18.03.2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudv-ukrani-v-umovakh-vonnogo-stanr

226. Проєкт Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316 від 26.04.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>

227. Бакаянова Н. М. Проблеми цифровізації правосуддя. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квітня 2023 р.) / Відпов. ред.: Л. М. Москвич. Харків: Юрайт, 2023. С. 44-52.

228. Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві» від 10.03.2023 р. №9090. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=75745

229. Про дистанційний режим роботи працівників апарату Шостого апеляційного адміністративного суду на час особливого режиму роботи суду в умовах воєнного стану: Наказ № 4 від 07.03.2022 р. *Вебсайт* Шостого апеляційного адміністративного суду. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/media-kaas/news/4940-pro-distantnij-rezhim-roboti-pratsivnikiv-aparatu-shostogo>

apelyatsijnogo-administrativnogo-sudu-na-chas-osoblivogo-rezhimu-roboti-sudu-v-umovakh-voennogo-stanu.html

230. Макарчук В. В. Поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. *Право.ua*. 2015. № 3. С. 18-22.

231. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.

232. Федотова І. О. Теоретичні аспекти визначення змісту та елементів правового статусу суб'єктів митних правовідносин. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Право. 2012. № 1. С. 7-12.

233. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 3-тє видання. К.: Алерта; ЦУП, 2011. 524 с. URL: https://pidru4niki.com/1625040843033/pravo/pravoviy_status_lyudini_yogo_oznaki_struktura

234. Закон України "Про судоустрій і статус судців". Науково-практичний коментар / За ред. Молдована В. В. К.: Центр учбової літератури, 2011. - 528 с.

235. Правовий статус судді. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). *Вебсайт Конституційного Суду України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/552-pravovyy-status-suddi>

236. Кравчук В. М. Конституційно-правовий статусу судді: поняття та елементи. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/4834/1/zaporizhzhya_2011konst_stat%20sud.pdf

237. Молдован В. В., Молдован А. В. Судоустрій: Україна, Велика Британія, Російська Федерація, США, ФРН, Франція. Судові органи ООН: Навч. посіб. К.: Кондор, 2003. 256 с. URL: <https://studbooks.net/54412/pravo/sudoustroystve>

238. Шульгач Н. М. Поняття та зміст правового статусу судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 23-25.

239. Прохоров П.І. Конституційно-правовий статус суддів: основні елементи та їхня характеристика. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2020. Том 5. С. 57–64.

240. Свида О. Г. Співвідношення понять «статус судді» та «повноваження судді». *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 371-373.

241. Солонар А.В. Окремі аспекти розкриття змісту поняття «повноваження». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 253-256.

242. Пивовар І. В. *Службові права судді за законодавством України*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2014. Вип. 26. С. 117-123.

243. Єгорова В. С. Обов'язки суддів судів загальної юрисдикції. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/6053/1/10-1%285%29-19.pdf>

244. Грошевой Ю.М. Проблемы формирования судебного убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища школа, 1975. 144 с.

245. Кравчук В. Професійні обов'язки суддів в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 3. С. 156-162.

246. Виноградова Л. Є. Юридична відповідальність судців загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса, 2004. 16 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2584/Виноградова%20Л.Є..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

247. Ріхтер В. В. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). Т. 2. С. 67-73.

248. Іванець О. Дисциплінарна відповідальність судді в Україні. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 58-65.

249. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2021 році. *Вебсайт Вищої ради правосуддя*. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/zvit_2021.pdf

250. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2020 році. *Вебсайт Вищої ради правосуддя*. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/informaciyno-analitychnyy_zvit_za_2020_rik.pdf

251. Бенедик В. І. Гарантії незалежності суддів у адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 16. Т. 1. С. 46-49.

252. Терехова О.Ю. Юридичні гарантії діяльності окружних адміністративних судів в Україні як суб'єктів адміністративного права. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 43-48.

253. Статус. *Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками)*. Вебсайт Конституційного Суду України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5526-status>

254. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

255. Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О. Адміністративна юстиція: європейський досвід і пропозиції для України. К.: Факт, 2003. 156 с.

256. Чумак В.В., Цебинога В. Ю. Захист прав людини в адміністративному судочинстві Німеччини: досвід для України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4 (84). С. 173-178.

257. Поляков І. С. Моделі адміністративного судочинства в державах континентального типу правової системи. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). С. 55-59.

258. Блохин П. Д., Замышляев Д. М. Специализация судебной системы на высшем уровне: ретроспектива. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. Вип. № 20. С. 214-222.

259. Бредер Ю. Так работают судьи в Германии. 2019. URL: <https://www.deutschland.de/ru/topic/politika/tak-rabotayut-sudi-v-germanii-pyat-faktov>

260. Кузьменко О. В., Пастух І. Д., Користін О. Є. та ін. Адміністративне право зарубіжних країн: курс лекцій; за ред. О. В. Кузьменко. К.: Юрінком Інтер. URL: <https://textbook.com.ua/pravo/1473452227/s-10>

261. Сравнительный анализ процедур отбора и назначения судей административных судов. *Программа по верховенству права в Центральной Азии*. 2020. URL: <https://rm.coe.int/comparative-study-on-selection-of-judges-rus/1680a59e56>

262. О системе административных судов: Закон Польши от 25.07.2002 г. Законодательный Вестник № 153, поз. 1269, 2006.03.15.

263. Ворошило М. Судоустрій та судочинство Австрії. *Юридичний вісник України. Щотижнева загальнонаціональна правова газета*. On-line версія. URL: <https://yvu.com.ua/sudoustrij-ta-sudochynstvo-avstriyi/>

264. Про суди: Закон Литовської республіки від 31.05.1994 р. № I-480. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=f4nne6v63&documentId=TAIS.405199&category=TAD>

265. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших законів щодо надання можливості судам, органам суддівського врядування, іншим державним органам та установам системи правосуддя отримувати благодійну, в тому числі гуманітарну допомогу в період воєнного або надзвичайного стану» № 9047 від 22.02.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41398>

266. Daniel K. Brennan D. Digitalization. URL:<https://.com/doi/full>

267. Савон К. В. Поняття «діджиталізація» в контексті цифрового уряду. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 107-111.

268. Полянський Ю.Є. Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні. *Правове життя сучасної України: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 365-367.

269. Рудюк В.С. Диджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 82-85.

270. Порядок надсилання судових повісток, повідомлень і викликів учасникам судового процесу в електронній формі: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.01.2023 р. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0028750-23#Text>

271. Вебсайт П'ятого апеляційного адміністративного суду. URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1375892/>

272. Вебсайт Шостого апеляційного адміністративного суду. URL: <https://www.6aas.gov.ua/ua/>

273. Telegram став найбільш популярним месенджером у Європі. *Speka.media*. 29.12.2022. URL: <https://speka.media/telegram-stav-samim-populyarnim-mesendzerom-u-jevropi-9q6rkv>

274. Орленко А.І. Адміністративні суди в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 23-31.

275. Про розгляд проекту кошторису Ради адвокатів України, Національної асоціації адвокатів України на 2018-2021 роки: Рішення Ради адвокатів України № 145 від 27.05.2017 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-05-27-r-shennya-rau-145_59316d2ff34e1.pdf

276. Документообіг 5ААС за травень 2023 року. Вебсайт П'ятого апеляційного адміністративного суду. 02.06.2023 р. URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1431682/>

277. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

278. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам щодо шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14.05.1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>

279. Кейс підприємця: як блокування податкових накладних знищує успішний бізнес. *Економічна правда*. 17.03.2023 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/17/698159/>

280. Судовий збір при об'єднанні позовних вимог про розблокування податкових накладних. *Бухгалтер 911*. 02.05.2023 р. URL: <https://buhgalter911.com/uk/blogs/post-1071332.html>

281. Нова судова практика та нюанси оскарження відмови реєстрації податкових накладних – у фокусі обговорення учасників конференції «блокування податкових накладних». *Право. Видавництво Юридична практика*. 03.05.2023 р. URL: <https://pravo.ua/nova-sudova-praktyka-ta-niuanisy-oskarzhennia-vidmovy-reiestratsii-podatkovykh-nakladnykh-u-fokusi-obhovorennia-uchasnykiv-konferentsii-blokuvannia-podatkovykh-nakladnykh/>

282. Романюк Я. Забезпечення єдності судової практики Верховним Судом України: реформа потребує продовження. *Газета українських юристів «Юридическая практика»*. 15.03.2013 р. С. 5-9. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/\\$FILE/5-9_str.pdf](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/6d8ae15d52eb146dc2257b71003f884b/$FILE/5-9_str.pdf)

283. Москвич Л.М. Критерії оцінювання ефективності судової системи. *Вісник Верховного Суду України*. 2010. № 10. С. 30-35.

284. Орленко А.І. Юридична особливість апеляційного провадження. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в*

реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття: Міжнар. наук.-практ. конф. (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) (17 червня 2022 р., м. Одеса). 2022. С. 230-233.

285. Орленко А.І. Гарантування безпеки як одна з вимог до діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., м. Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. С. 128-131.*

286. Орленко А.І. Деякі аспекти діджиталізації судів як один з напрямків судової реформи. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського: зб. мат. круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 47-49.*

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Орленко А.І. Адміністративні суди в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз. *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 23-31.
2. Орленко А. І. Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 16-21.
3. Орленко А.І. До питання періодизації історії розвитку адміністративних судів в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 2. С. 120-124.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Орленко А. І. Правові засади діяльності адміністративних судів. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 1. С. 412-415.*
2. Орленко А.І. Юридична особливість апеляційного провадження. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття: Міжнар. наук.-практ. конф. (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) (17 червня 2022 р., м. Одеса). 2022. С. 230-233.*
3. Орленко А.І. Гарантування безпеки як одна з вимог до діяльності адміністративних судів в умовах воєнного стану. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (21 жовтня 2022р., м. Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. Чернівці: 2022. С. 128-131.*

4. Орленко А.І. Деякі аспекти діджиталізації судів як один з напрямків судової реформи. *Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського*: зб. мат. круглого столу (Одеса, 17 лютого 2023 р.) / відп. ред. проф. Н. М. Бакаянова ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. С. 47-49.

5. Орленко А.І. Про визначення поняття адміністративного суду в національній правовій доктрині. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*: Міжнар. наук. -практ. конф. наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів (19 травня 2023 р., м. Одеса). 2023. С. 157-159.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ МАТЕРІАЛІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертацію обговорено і схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Деякі положення оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (15 травня 2020 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції (до 25-річчя НУ «ОЮА» та 175-річчя Одеської школи права) «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (17 червня 2022 р., м. Одеса), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» (21 жовтня 2022 р., м. Чернівці), круглому столі «Наукова та педагогічна спадщина професора Ю. Є. Полянського» (17 лютого 2023 р., м. Одеса), Міжнародній науково-практичній конференції наукових та науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (19 травня 2023 р., м. Одеса).

АНКЕТА**ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!**

Просимо Вас взяти участь у соціологічному дослідженні щодо проблем, пов'язаних з організацією та діяльністю адміністративних судів в Україні

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Як давно Ви обіймаєте посаду судді в адміністративному суді?

- а) до двох років;
- б) від двох до п'яти років;
- в) від п'яти до десяти років;
- г) більше десяти років

2. Як Ви оцінюєте організацію роботи у Вашому суді?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно;
- г) незадовільно.

3. Чи вважаєте Ви фінансування адміністративних судів достатнім?

- а) так, вважаю достатнім;
- б) ні, вважаю недостатнім

4. Чи підтримуєте Ви зміни, передбачені законопроектом № 9047 «Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та інших законів щодо надання можливості судам, органам суддівського врядування, іншим державним органам та установам системи правосуддя отримувати благодійну, в тому числі гуманітарну допомогу в період воєнного або надзвичайного стану»?

- а) так, підтримую;
- б) ні, не підтримую.

5. Чи наявні кадрові проблеми у Вашому суді?

- а) так, не вистачає суддів;
- б) так, не вистачає працівників апарату суду;
- в) так, не вистачає суддів та працівників апарату суду;
- г) ні, проблеми відсутні.

6. Як Ви ставитесь до надіслання судових повісток за допомоги месенджерів?

- а) позитивно;
- б) негативно;
- в) складно відповісти.

7. Чи вважаєте Ви розмір судового збору розумним?

- а) так, вважаю;
- б) переважно, так;
- в) ні, не вважаю;
- г) переважно, ні.

8. Які виклики, пов'язані з запровадженням воєнного стану, є, на вашу думку, найскладнішими для суддів та судів?

- а) психологічна напруга;
- б) збільшення організаційної роботи у працівників апарату суду;
- в) перебої з електроенергією;
- г) перебої в роботі мережі Інтернет.

Дякуємо за участь!

Відповіді (опитано 40 суддів).

№ питання	а (кіль-ть суддів)	б (кіль-ть суддів)	в (кіль-ть суддів)	г (кіль-ть суддів)
1	0	12	24	4
2	37	3	0	0
3	6	34		
4	19	21		
5	11	19	6	4
6	36	1	3	
7	15	25	0	0
8	23	13	3	1

АНКЕТА

ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному дослідженні щодо організації роботи П'ятого апеляційного адміністративного суду та деяких аспектів адміністративного судочинства

Щиро дякуємо Вам за співпрацю!

1. Як Ви оцінюєте організацію роботи П'ятого апеляційного адміністративного суду?

- а) відмінно;
- б) добре;
- в) задовільно;
- г) незадовільно.

2. Чи вважаєте Ви приміщення суду чистими та прибраними?

- а) так;
- б) ні;
- в) складно відповісти;

3. Чи професійно та доброзичливо ставилися до Вас працівники апарату суду?

- а) так, завжди;
- б) ні;
- в) переважно, так;
- г) переважно, ні.

4. Як Ви ставитесь до надіслання судових повісток за допомоги месенджерів?

- а) позитивно;
- б) негативно;
- в) складно відповісти.

5. Чи вважаєте Ви розмір судового збору розумним?

- а) так, вважаю;
- б) переважно, так;
- в) ні, не вважаю;
- г) переважно, ні.

Відповіді (опитано 100 відвідувачів П'ятого апеляційного адміністративного суду)

№ питання	а (кіль-ть відвідувачів)	б (кіль-ть відвідувачів)	в (кіль-ть відвідувачів)	г (кіль-ть відвідувачів)
1	65	27	5	3
2	94	0	6	
3	88	0	12	0
4	39	56	5	
5	11	26	48	15

Додаток В

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор Національного університету
«Одеська юридична академія»
О. В. Тодощак
«_____» 2023 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії А. І. Орленко за
темою: «Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в
Україні» у навчальну та науково-дослідну діяльність
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Акт складено комісією у складі:

Голова: перший проректор Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор М.Р. Аракелян.

Члени комісії: завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, д.ю.н., професор Н.М. Бакаянова, професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, д.ю.н., професор М.В. Косюта, декан факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент Є.С. Хижняк.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження А.І. Орленко у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія».

Комісія розглянула наукові публікації Орленко А.І.: «Адміністративні суди в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз». *Юридичний бюлетень*. 2022. Вип. 26. С. 23-31.; «Деякі аспекти діяльності адміністративних судів в Україні». *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 16-21; «До питання періодизації історії розвитку адміністративних судів в Україні». *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. № 2. С. 120-124.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Теоретичні та практичні питання теми дисертації А.І. Орленко досліджувалися у межах плану науково-дослідної роботи кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016–2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842) та «Шляхи вдосконалення організації та діяльності судової влади, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури» на 2021–2025 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія», «Правове та соціальне життя України у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021–2025 роки (державний реєстраційний номер 0122U000266).

2. Сформульовані у наукових працях висновки та пропозиції щодо удосконалення організації та діяльності адміністративних судів в Україні використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи України», «Організація діяльності правоохоронних та судових органів», «Професійна етика та дисциплінарна відповідальність».

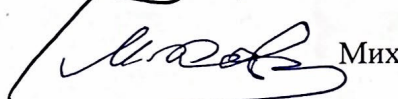
3. Положення щодо організації та діяльності адміністративних судів в Україні доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) та ін., які були проведені в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Голова комісії:

Мінас АРАКЕЛЯН

Члени комісії:

Євген ХИЖНЯК

Михайло КОСІЮТА

Нана БАКАЯНОВА

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова П'ятого апеляційного

адміністративного суду

О. В. Джабурія

2023 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії А. І. Орленко за
темою: «Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в
Україні»**

у діяльність П'ятого апеляційного адміністративного суду

Комісія у складі голови П'ятого апеляційного адміністративного суду Джабурії О. В., заступника голови суду Вербицької Н.В. та судді Кравченко К.В. склала цей Акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Орленко Артема Ігоровича «Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Комісія вважає, що висновки та пропозиції А. І. Орленко мають високу практичну значимість.

Результати наукового дослідження А. І. Орленко «Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в Україні» обговорювалися під час наради суддів П'ятого апеляційного адміністративного суду. А. І. Орленко виступив з конкретними науковими пропозиціями, що стосуються різних аспектів організації та діяльності адміністративних судів (правового регулювання їх діяльності, сучасних проблем

організаційного забезпечення їх функціонування, напрямків удосконалення функціонування адміністративних судів та адміністративного судочинства тощо).

Особливої уваги Орленко А. І. приділив незадовільному рівню фінансового забезпечення судів, у тому числі низькому рівню оплати праці працівників апарату суду та можливості розширення джерел для фінансування судів за допомоги благодійної та гуманітарної допомоги. Крім того, А. І. Орленко зосередив увагу на розмірі судового збору у певних категоріях справ, що в сучасних умовах воєнного стану можуть стати перепорою у реалізації права на судовий захист.

За результатами обговорення наукового дослідження «Концептуальні засади діяльності адміністративних судів в Україні» пропозиції А.І. Орленко були враховані П'ятим апеляційним адміністративним судом.

Голова П'ятого апеляційного
адміністративного суду

Олександр ДЖАБУРІЯ

Заступник голови
П'ятого апеляційного
адміністративного суду

Ніна ВЕРБИЦЬКА

Суддя П'ятого апеляційного
адміністративного суду

Костянтин КРАВЧЕНКО

ПРОПОЗИЦІЇ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Пропозиції до Кодексу адміністративного судочинства України

1. Додати п. 3 до ч. 3 ст. 124 КАС України та викласти її таким чином:
 3. Судовий виклик або судове повідомлення учасників справи, свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів здійснюється:
 - 3) за наявності відповідної заяви учасника процесу – шляхом надсилання повістки у месенджер.

Пропозиції до Закону України «Про судоустрій і статус судів»

1. Викласти ч. 1 ст. 148 Закону у такій редакції:

«1. Фінансування всіх судів в Україні здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.
2. Фінансування судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя може додатково здійснюватися за рахунок джерел, передбачених цим Законом, міжнародними договорами України або проектами міжнародної технічної допомоги, зареєстрованими в установленому порядку.

На період дії правового режиму воєнного або надзвичайного стану суди, органи суддівського врядування, інші державні органи та установи системи правосуддя, які розташовані на території дії такого правового режиму, можуть бути бенефіціарами благодійної допомоги, отримувачами та/або набувачами гуманітарної допомоги для досягнення цілей благодійної діяльності у сфері, визначеній пунктом шістнадцятим частини 2 статті 3

Закону України "Про благодійну діяльність та благодійні організації", у порядку, визначеному Радою суддів України.

3. Державна судова адміністрація України повинна у триденний строк з дня надходження допомоги опублікувати на своєму вебсайті звіт щодо розміру отриманої допомоги, джерел її надходження та розподілу».